

**EESTI KUNSTIAKADEEMIA
KUNSTIKULTUURI TEADUSKOND
MUINSUSKAITSE JA KONSERVEERIMISE OSAKOND**

NELE RENT

KULTUURIPÄRAND PLANEERINGUTES

MAGISTRITÖÖ

JUHENDAJA: PhD RIIN ALATALU

TALLINN 2015

RESÜMEE

Eesti riigi kultuuripoliitika põhialused lähtuvad veendumusest, et kultuur on üheks võtmeteguriks riiklike ja kohaliku tasandi eesmärkide saavutamisel. Riiklik prioriteet on kultuuripärandi väärtustamine terviklikult – vaimne ja aineiline pärand ei ole lahutatud ning kultuurimälestiste objektipõhine kaitse on laienenud keskkonna ja konteksti väärtustamisele. Muinsuskaitse valdkonda mõistetakse lisaks kultuuri järjepidevuse hoidmisele ka säästva arengu osana ja majandusliku eelisena. Kirjeldamaks kultuuripärandi käsitlemise olukorda planeerimisdokumentides analüüsiti empiirilise uurimuses 50 aastatel 2003-2013 Muinsuskaitseameti kooskõlastamise komisjoni koosolekutel läbi vaadatud maakonna ja kohalike omavalitsuste planeeringudokumentide ning komisjoni protokollilisi otsuseid planeeringute kohta. Planeeringute näol on tegemist legislatiivset toimet omavate ja jõus olevate dokumentidega, mis annavad hea ülevaate olukorrast. Uurimistöö eesmärk ei olnud anda hinnanguid väärtusarusaamade tõesusele ja kaitsemetoodikate tõhususele ning vaadelda planeerimisdokumentide tegelikku rakendamist, vaid kaardistada erinevaid teoreetilisi vaatepunkte kultuuripärandile ning analüüsida tehtud otsuste sisu ja mõtestada kultuuripärandit läbi uurimismaterjali keelekasutuse. Uurimeetodina kasutati kvalitatiivset andmeanalüüsimeetodit – diskursuseanalüüsi, mille eeliseks teiste tekstianalüüsi meetodite ees on selle interdistsiplinaarsust – huvi nii teksti omaduste, tekstide tootmise, levitamise ja tarbimise vastu kui ka tekstide tootmise ja tõlgendamise sotsikognitiivsete protsesside ja erinevate institutsioonide sotsiaalsete praktikate ning sotsiaalse praktika ja võimuhete vaheliste seoste vastu.

Ruumilise planeerimise ülesanne on kohaliku identiteedi toetamine, piirkonnale ainuomaste maastike, sh kultuurimaastike, säilitamine; asulate ajaloolise ja kultuuriväärtusliku miljöö säilitamine, asulate atraktiivsuse tõstmine. Planeering võimaldab vaadelda piirkonda kui tervikut ja sel teel sätestada nõudeid ning tingimusi, mis aitavad parandada näiteks linnade ja asulate arhitektuurset ilmet, väärtustada väljakujunenud maastikumustreid, pöörata tähelepanu keskkonna mitmekesisusele, omapärale, esteetilistele väärtustele jne. Analüüsitud planeeringudokumentide pinnalt võib tõdeda, et kultuuriline ruum ja selle väärtused – asustusstruktuur, -mustrid, kujundavad või eristavad elemendid jms – on välja toodud kasinalt ning seeläbi on devalveeritud ruumilise planeerimise mõtet füüsilise ruumi kõikehõlmavast

korrastamisest. Rääkimata võimalusest läbi planeerimisdokumendi mõtestata kogukonna kultuurilist ja sotsiaalset identiteeti. Planeeritav piirkond, ümbritsev keskkond on pigem ressurss, millel on pelk tarbimisväärtus, mitte keskkond, mille ajalooline või esteetiline ruum looks kogukonnale tähendusi, annaks lisandväärtusi ja oleks nende enesemääramise ja ka materiaalse jõukuse aluseks. Domineerib lähenemine, et kogukondlik kultuuripärand on määratletud kui planeeringudokumendi on lisatud riiklikult kaitstavate kultuurimälestiste nimekiri. Paraku jääb ka Muinsuskaitseamet väärtuste ja pärandi määratlemisel napisõnaliseks ja mälestistekeskseks, vältides arutelusid kogukonnaga kohalike väärtuste üle.

Uurimistöö autori hinnangul võiks ruumilise planeerimise protsessis tagada kultuuripärandile väärrika koha majandusliku-, sotsiaalse- ja looduskeskkonna käsitlemise kõrval kui:

- Muinsuskaitseamet väljuks bürokraatlikust mugavustsoonist ning oleks pärandi ja väärtuste alase diskussiooni eestvedaja ja -kõneleja ühiskonnas;
- Muinsuskaitseamet algataks ja korraldaks korrapäraselt ja koordineeritult teaduslikke ja rakenduslikke valdkonna alusuuringuid;
- Muinsuskaitseamet kohustaks, vajadusel läbi seadusemuudatuse, et planeeringu strateegilise- ja keskkonnamõju hindamises osaleks muinsuskaitsealase pädevusega ekspert.

Töö on jagatud nelja alapeatükkidest koosnevaks osaks ja sisaldab üheksat tabelit. Töö koostamisel on tuginetud 62 autori poolt kirjapandule ning kasutatud on üle 100 allika, sh publikatsioonid, õigusaktid, interneti- ja suulised allikad.

Töö kultuuriteoreetilise raamistiku kujundavad mõisted: ruum, identiteet, võimusuhted, sotsiaalne konstruktsioon. Enimkasutatud terminid: väärtus, kultuuripärand, muinsuskaitse, mälestis, ruumiline planeerimine.

SISUKORD

RESÜMEE	1
SISUKORD	3
SISSEJUHATUS	4
EESMÄRK JA UURIMISÜLESANNE.....	5
TEOREETILINE RAAMISTIK.....	7
METODOLOOGIA JA TÖÖ STRUKTUUR	9
1. KULTUURITEOREETILISED LÄHTEPUNKTID.....	13
1.1. RUUM	13
1.2. IDENTITEET	14
1.3. VÕIMUSUHTED	16
1.4. SOTSIAALNE KONSTRUKTIVISM	18
2. KULTUURIPÄRANDI POSITSIOON RUUMILISES PLANEERIMISES	21
3. EMPIIRILINE UURIMUS.....	25
3.1. MAAKONNAPLANEERINGUD	28
3.1.1. PEALKIRJASTAMINE	28
3.1.2. VÄÄRTUSPRINTSIIBID	29
3.1.3. VÄÄRTUSELEMENDID	33
3.1.4. PIIRANGUD	35
3.1.5. KOKKUVÕTE	38
3.2. ÜLDPLANEERINGUD	39
3.2.1. PEALKIRJASTAMINE	40
3.2.2. VÄÄRTUSPRINTSIIBID	41
3.2.3. VÄÄRTUSELEMENDID	46
3.2.4. PIIRANGUD	49
3.2.5. KOKKUVÕTE	53
3.3. MUINSUSKAITSEAMETI OTSUSED.....	56
3.3.1. OTSUSTE STRUKTUUR.....	56
3.3.2. VEAD TERMINOLOOGIAS	58
3.3.3. VEAD VORMISTUSES	59
3.3.4. VÄÄRTUSTE KÄSITLEMINE	60
3.3.5. KOKKUVÕTE	64
4. ARUTELU JA JÄRELDUSED.....	66
KOKKUVÕTE	71
SUMMARY	74
KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD	77

SISSEJUHATUS

Kui tahame, et oleks kasu meie teadmistest mineviku kohta, või et võiksime tunda rõõmu mõttest edaspidi mäletatud saada [---], siis on meil rahvusliku arhitektuuri ees kaks kohustust, mille tähtsust on võimatu ülehinnata: esiteks, muuta praegune arhitektuur ajalooliseks, ja teiseks, säilitada möödunud aegade arhitektuur kui kõige hinnalisem pärand.

John Ruskin¹

Mida tähendab kultuuripärand ruumilise planeerimise kontekstis? Mille eest seisab ja kõneleb Muinsuskaitseamet? Kes peaks välja selgitama väärtustatavad, säilitatavad ja kaitstavad kultuurilised väärtused? Kui pärand ei ole kogukondlik väärtus, siis kelle oma see on? – neid ja teisigi küsimusi on esitanud ja nende üle juurelnud ilmselt Eestis iga ruumilise planeerimisega kokku puutunud inimene.

Ruumilise planeerimise menetlust reguleerib Eestis peamise õigusaktina planeerimisseadus, mille ruumi füüsilisele organiseerimisele suunatud interdistsiplinaarse ja laiapõhjalise lähenemise strateegia alusdokument on Torremolinose Harta.² Planeeringutega kaasnevat keskkonnamõju hindamist viiakse läbi vastavalt keskkonnamõju hindamise ja keskkonnajuhtimissüsteemi seaduse sätetele. Kultuuriliste aspektide ja -kultuuripärandi kajastamise asjakohasust hindavad ruumilise planeerimise protsessis vastavalt kompetentsile Muinsuskaitseamet ja Kultuuriministeerium. Normeerivaks õigusaktiks on muinsuskaitseadus. Väärtustatava pärandi olemuse ja üldiselt aktsepteeritavate tegutsemispõhimõtete allikad on Ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsioon,³ Arheoloogia kaitse Euroopa konventsioon,⁴ Arhitektuuripärandi kaitse Euroopa konventsioon,⁵ Veneetsia harta,⁶ Burra harta,⁷ Washingtoni harta,⁸ Nara dokument,⁹

¹ J. Ruskin, Arhitektuuri seitse lampi. Tallinn: Ilmamaa 2013, lk 241.

² European regional/spatial planning Charter. http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/cemat/Version_Charte/Charte_bil.pdf (vaadatud 20. IV 2015).

³ Ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsioon. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13118943&leiaKehtiv> (vaadatud 20. IV 2015).

⁴ Arheoloogiapärandi kaitse Euroopa konventsioon. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13089481> (vaadatud 20. IV 2015).

⁵ Arhitektuuripärandi kaitse Euroopa konventsioon. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13089076> (vaadatud 20. IV 2015).

Ename harta¹⁰ jmt dokumendid. Kuna planeerimine mõjutab tervet kogukonda, on planeerimismenetluses tähtsal kohal avalikkuse kaasamine. Ruumiline planeerimine peab olema demokraatlik, kõikehaarav, funktsionaalne ning orienteeritud pikaajalisusele.¹¹

Normatiivsetesse rahvusvahelistesse ja siseriiklikesse regulatsioonidesse kätketu ja isiklik töökogemus muinsuskaitse riikliku järelevalve teostajana on töö autori jaoks kumuleerunud küsimusteks kultuuripärandi objektiivsest väärtustamisest planeeringudokumentides ja Muinsuskaitseameti rollist väärtuste sõnastamisel ja mõtestamisel.

EESMÄRK JA UURIMISÜLESANNE

Riigi kultuuripoliitika põhialused¹² lähtuvad veendumusest, et kultuur on üheks võtmeteguriks riiklike ja kohaliku tasandi eesmärkide saavutamisel. Riiklik prioriteet on kultuuripärandi väärtustamine terviklikult – vaimne ja aineiline pärand ei ole lahutatud ning kultuurimälestiste objektipõhine kaitse on laienenud keskkonna ja konteksti väärtustamisele. Muinsuskaitse valdkonda mõistetakse lisaks kultuuri järjepidevuse hoidmisele ka säästva arengu osana ja majandusliku eelisena, sh kultuuriturismi olulise osana. Riigi strateegiline dokument sedastab, et muinsuskaitse eesmärkide seadmisel ja elluviimisel on vajalik suurendada sidusust erinevate valdkondade, sh muuseumid, keskkonnakaitse, ruumiline planeerimine, ja asjaomaste ministriumide ning asutuste vahel. Samuti on ametkondade tegevuse kavandamisel vajalik tõsta valdkonna uurimis- ja nõustamisvõimekust, et edendada teaduspõhist muinsuskaitset ning muuta avalikud teenused valdkonnas professionaalsemaks ja kasutajasõbralikumaks.

⁶ The Venice Charter, 1964. http://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf (vaadatud 20. IV 2015).

⁷ The Burra Charter. The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance. 1979 [2013]. <http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf> (vaadatud 20. IV 2015).

⁸ Washington Charter, 1987. http://www.international.icomos.org/charters/towns_e.pdf (vaadatud 20. IV 2015).

⁹ The Nara document on authenticity, 1994. <http://www.international.icomos.org/charters/nara-e.pdf> (vaadatud 20. IV 2015).

¹⁰ The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites. http://www.enamecharter.org/downloads/ICOMOS_Interpretation_Charter_EN_10-04-07.pdf (vaadatud 20. IV 2015).

¹¹ European regional/spatial planning Charter. http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/cemat/Version_Charte/Charte_bil.pdf (vaadatud 20. IV 2015)

¹² Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020 – RT III, 14. II 2014, 2. https://www.riigiteataja.ee/aktivilisa/3140/2201/4002/RKo_lisa.pdf# (vaadatud 20. IV 2015).

Riigikontrolli 31. V 2011 avaldatud õigusaktide mõju hindamise auditis¹³ leitakse, et õigusaktide mõju hindamine on puudulik ning õigusakti vastuvõtjatel ega avalikkusel pole piisavalt usaldusväärset infot õigusakti võimalike tagajärgede kohta. Leitakse, et kvaliteetsem mõjuhindamine tooks välja olulised seaduste rakendamise riskid ja nende negatiivseid mõjusid oleks võimalik vältida või vähendada. Kaur Lass on leidnud, et planeeringu kooskõlastaja põhimissioon peaks olema oma pädevuse raames suunata otsustajat teadlikke valikuid tegema, mitte lükata vastutust enda pealt teistele või nõuda ekspertarvamusi või uuringuid.¹⁴ Kas ruumilise planeerimise protsessis on Muinsuskaitseamet avaliku huvi väljendajana olnud ülesannete kõrgusel? Millised on planeeringudokumentides kultuuripärandi määratlemise põhimõtted?

Kirjeldamaks kultuuripärandi käsitlemise olukorda planeerimisdokumentides on võetud vaatluse alla aastatel 2003-2013 Muinsuskaitseameti kooskõlastamise komisjoni¹⁵ koosolekutel käsitletud maakonna ja kohalike omavalitsuste üldplaneeringud ning komisjoni protokollilised otsused planeeringute kohta. Planeeringute näol on tegemist legislatiivset toimet omavate ja jõus olevate dokumentidega, mis annavad hea ülevaate olukorrast. Uurimistöö eesmärk ei ole anda hinnanguid väärtusarusaamade tõesusele ja kaitsemetoodikate tõhususele ning vaadelda planeerimisdokumentide tegelikku rakendamist, vaid kaardistada erinevaid teoreetilisi vaatepunkte kultuuripärandile ja analüüsida tehtud otsuste sisu ja mõtestada kultuuripärand läbi uurimismaterjali keelekasutuse. Parafraseerides Georg Simmelit, ei seata ülesannet süüdistada või õigustada vaid mõista muinsuskaitse fenomeni. Seetõttu ei ole võimalik uurimustöö põhjal hinnata, mil määral ja moel on omavalitsused planeeringu- ja arengudokumentides esitatud piiranguid ja soovitusi tegelikult järginud ja ellu viinud. Praktilise mõju uuringud oleksid aga valdkonna seisukohast edaspidi hädavajalikud.

¹³ Õigusaktide mõju hindamise korraldus – Riigikontrolli auditi aruanne Riigikogule, Tallinn, 31. X 2011.

¹⁴ K. Lass, Elukeskkonna kvaliteedi määravad planeeringus osalejad. – Keskkonnatehnika 2007, nr 5, lk 15.

¹⁵ Muinsuskaitseametis moodustati 2003.aastal peadirektori käskkirjaga otsuste eesmärgipärasuse, ametiülese ühtsuse ja läbipaistvuse eesmärgil muinsuskaitse-, planeerimis-, ehitus- jm seaduste alusel kooskõlastamiseks esitatud dokumentide läbivaatamise kollektiivse kooskõlastamise komisjon (Peadirektori käskkiri 03. III 2003 nr 6-A), mis 2007.aastal nimetati ümber kooskõlastamise komisjoniks (Peadirektori käskkiri 24. IV 2007 nr 26-A).

TEOREETILINE RAAMISTIK

Töö koostamisel on tuginetud Eesti ja välisriikide kultuuripärandi- muinsuskaitse- ja ruumiteoreetikute või -praktikute teostele ning lähtunud asjassepuutuvatest rahvusvahelistest ja siseriiklikest normatiivaktidest.

Kaasaegsed kultuuripärandi ja muinsuskaitse käsitlused, mis 21. sajandil tuginevad alates 1960. aastatest väljatöötatud metoodikatele, hõlmavad ka sotsiaalseid, keskkondlikke ja majanduslikke aspekte ning muinsuskaitset käsitletakse osana inimtekkelise keskkonna kestlikust arengust, millesse on kaasatud kõik osapooled. Kogumikud *Conservation and Preservation. Interactions between Theory and Practice. In memoriam Alois Riegl (1858–1905)*,¹⁶ *Heritage Studies. Methods and Approaches*,¹⁷ *Values and Criteria in Heritage Conservation*,¹⁸ *Policy and Law in Heritage Conservation*,¹⁹ *Assessing the Values of Cultural Heritage Research Report*,²⁰ samuti Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakonna,²¹ Tallinna ülikooli väljaanded²² ja Muinsuskaitseameti aastaraamatud sisaldavad artikleid, mis aitavad mõtestada nii kultuuripärandi ja mälestiste kriteeriumeid ja väärtushinnanguid kui ka seaduste tasandil reguleeritud kaitse olemust ja eesmärgi. Olulisemad eestkõnelejad: Gregory J. Ashworth,²³ Francesco Bandarin,²⁴ Jukka Jokilehto,²⁵ Rodney Harrison,²⁶ David Lowenthal,²⁷ Mathew Rampley,²⁸ Laurajane Smith,²⁹ Hilary A.

¹⁶ *Conservation and Preservation. Interactions between Theory and Practice. In memoriam Alois Riegl (1858–1905)*. Eds: M.S. Falser, W. Lipp, A. Tomaszewski. Florence: Edizioni Polistampa, 2010.

¹⁷ *Heritage Studies. Methods and Approaches*. Eds: M.L. Sørensen Stig, J. Carman. London & New York: Routledge, 2009.

¹⁸ *Values and Criteria in Heritage Conservation. Proceedings of the International Conference of ICOMOS, ICCROM, Fondazione Romualdo Del Bianco, Florence March 2nd–4th 2007*. Ed: A. Tomaszewski Florence: Edizioni Polistampa, 2008.

¹⁹ *Policy and Law in Heritage Conservation*. Ed: R. Pickard. London and New York: Spon Press, 2001.

²⁰ *Assessing the Values of Cultural Heritage Research Report*. Ed: M. de la Torre. Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2002.

²¹ Aeg ja ruum. Uue muinsuskaitse poole. Toim: A. Randla. (Eesti Kunstiakadeemia toimetised 19. Muinsuskaitse ja restaureerimise osakonna väljaanded 4). Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2009; Mälu. Toim: A. Randla. (Eesti Kunstiakadeemia toimetised 20. Muinsuskaitse ja restaureerimise osakonna väljaanded 5). Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2009.

²² Maastik ja mälu: Pärandilooma arenguhooni Eestis Toim: H. Sooväli-Seping, L. Kaljundi. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 2014.

²³ J. Ashworth, Gregory jt, *Pluralising pasts. Heritage, identity and place in multicultural societies*. London: Pluto Press, 2007.

²⁴ F. Bandarin, R. van Oers, *The Historic Urban Landscape: Managing Heritage in an Urban Century*. NY: John Wiley & Sons, 2012.

²⁵ J. Jokilehto, *Arhitektuuri konserveerimise ajalugu*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia 2010.

²⁶ R. Harrison, *Heritage: critical approaches*. London; NY: Routledge, 2013; *What is Heritage?*“ http://www.academia.edu/776638/What_is_Heritage (vaadatud 20. IV 2015).

²⁷ D. Lowenthal, *Stewarding the Past in a Perplexing Present. – Values and Heritage Conservation*. Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2000.

Soderland.³⁰ Pärandidiskursust on avardanud teadmistega: Juhan Maiste,³¹ Lilian Hansar,³² Anneli Randla, Kurmo Konsa,³³ Riin Alatalu,³⁴ Ülo Puustak,³⁵ Jevgeni Kaljundi,³⁶ Andres Tvauri,³⁷ Hannes Palang,³⁸ Helen Sooväli-Sepping,³⁹ Priit-Kalev Parts,⁴⁰ Rasmus Kask,⁴¹ Liisi Lehari.⁴²

Ruumi, ruumisuhteid ja ruumilise planeerimise põhimõtete kujunemist ja kohaldamist Eesti praktikate näidetel – eesmärke ja tegelikkust, menetluslikke komponente, sisu ja vorminõudeid – on uurimistöodes, eksperdihinnangutes, ülevaadetes ja juhendmaterjalides

²⁸ M. Rampley, *Contested Histories: Heritage and/as Construction of The Past: An Introduction*. – *Heritage, ideology, and identity in Central and Eastern Europe: contested pasts, contested presents*. Ed: M. Rampley. Woodbridge : Rochester: Boydell, 2012, lk 1-20.

²⁹ L. Smith, *Uses of Heritage*. London, New York: Routledge, 2006.

³⁰ H.A. Soderland, *The History of Heritage. A method in analysing legislative historiography*. – *Methods and Approaches*. *Heritage Studies*. Eds: M.L. Sørensen Stig, J. Carman. London & New York: Routledge 2009, lk 55–84.

³¹ J. Maiste, *Tuldud teed tagasi = Retracting steps*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2002; *Vabadus mäletada*. – *Akadeemia* 2010, nr 5, lk 778-794; *Aeg ruumis ja ruum ajas. Tagasi asjade juurde*. – *Aeg ja ruum. Uue muinsuskaitse poole*. Toim: A. Randla. (Eesti Kunstiakadeemia toimetised 19. Muinsuskaitse ja restaureerimise osakonna väljaanded 4). Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2009, lk 9-16; *Nähtamatu muinsuskaitse – Muinsuskaitse aastaraamat 2004*, lk 6-8.

³² L. Hansar, *Linnast muinsuskaitsealaks. Linnaehituslike struktuuride muutused Eesti väikelinnades 13.-20.sajandil*. Doktoritöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2010; *Linnaehituslikult miljööväärtuslikud alad. Hindamise alused ja meetodika*. Magistratöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2002. Kättesaadav Eesti Kunstiakadeemia raamatukogus.

³³ K. Konsa, *Laulupidi ja verivorst: 21.sajandi vaade kultuuripärandile*. – *Tartu Kõrgema Kunstikooli toimetised 19*. Toim: S. Toomal. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool, 2014; *Kes tuleb pärast inimest? – Väieluruumi ajakiri Õu*, 2014, nr 8, lk 10-16; *Milleks meile pärand? – Akadeemia* 2013, nr 12, lk 2171–2189;

³⁴ R. Alatalu, *Muinsuskaitse siirdeühiskonnas 1986–2002: Rahvuslikust südametunnistusest Eesti NSV-s omaniku ahistajaks Eesti Vabariigis*. Doktoritöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2012; „Kus keiakse, sinna jäävad jälje ...“: *Muinsuskaitse kui rajaleidja ja teejuht*. – *Akadeemia* 2013, nr 12, lk 2190–2205.

³⁵ *Muinsuskaitseaduse kujunemisest ja muinsuskaitsetöö korraldusest üldiselt* vt Ü. Puustak, *Muinsuskaitse ajalooline areng Eestis*. – *Muinsuskaitse aastaraamat 2008*. Tallinn: Muinsuskaitseamet, Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, Eesti Kunstiakadeemia, 2009, lk 82–86.

³⁶ *Muinsuskaitseaduse kujunemisest ja muinsuskaitsetöö korraldusest arhitektuurimälestiste kontekstis* vt J. Kaljundi, *Muinsuskaitse ajalugu Eestis*. 1971. TLA f 1432 n 1 s 104.

³⁷ *Muinsuskaitseaduse kujunemisest ja muinsuskaitsetöö korraldusest arheoloogiapärandi vaatevinklist* vt A. Tvauri, *Muinsuskaitse ja museoloogia õppematerjal 2003*. – [http://www.arheo.ut.ee /Museo&muinsus.pdf](http://www.arheo.ut.ee/Museo&muinsus.pdf) (vaadatud 01. XII 2012).

³⁸ H. Palang, *Maastik ka pärand*. – *Akadeemia* 2008, nr 6, lk 1171–1181.

³⁹ H. Sooväli-Sepping, *Kelle oma on pärand?* – *Akadeemia* 2013, nr 12, lk 2222–2235; *Sotsiaal- ja kultuuri geograafia Eestis: taasavastatud vana?* – *Akadeemia* 2010, nr 8, lk 1182-1209; *Kultuuri geograafia*. – *Keel ja Kirjandus* 2008, nr 8–9, lk 654–655.

⁴⁰ P.-K. Parts, *Väärtuse määramine maastikul*. Magistratöö. Haapsalu: Eesti Maaülikool, 2003. Kättesaadav Eesti Maaülikooli raamatukogus; *Väärtuse määramine maastikul*. Eesti loodus- ja muinsuskaitse hindamispraktika analüüs. – *Akadeemia*, 2004, nr 2, lk 236–277; *Kultuurilise tootmise tehnoloogia poole: kultuuripärandi näide*. – *Akadeemia*, 2007, nr 2, lk 227–271.

⁴¹ R. Kask, *Taluarhitektuuri väärtused ja miljööväärtuslike alade planeerimispraktika Eesti maapiirkonnas – Maarhitektuur ja maastik*. Kihnu. Toim: R. Kask. (Eesti Vabaõhumuuseumi toimetised). Tallinn: Eesti Vabaõhumuuseum, 2015, lk 47-86.

⁴² *Muinsuskaitse põhimõtete kujunemisest ja seostest miljööväärtuslike alade planeerimisega* vt L. Lehari, *Väärtuste diskursus miljööväärtuslike külade teemaplaneeringutes*. Magistratöö. Tartu: Tallinna Tehnikaülikooli Tartu Kolledž 2012. Kättesaadav Tallinna Tehnikaülikooli Tartu Kolledži raamatukogus.

erinevatest aspektidest arvukalt käsitletud, kuivõrd ruumilise planeerimise mõtestamisega tegeletakse Eestis mitmes kõrgkoolis.⁴³ Uurimistöös on tuginetud Kaia Lehari,⁴⁴ Kadri Kasemetsa,⁴⁵ Toomas Tammise,⁴⁶ Indrek Rünkla,⁴⁷ Kaur Lassi,⁴⁸ Karin Bachmanni⁴⁹ poolt kirjapandule. Kultuuriteoreetilise raamistiku kujundamisel olid abiks Henri Lefebvre'i,⁵⁰ Stuart Halli,⁵¹ Juri Lotmani,⁵² Michel Foucault,⁵³ Pierre Bourdieu,⁵⁴ Louis Althusseri, Peter P. Bergeri, Thomas Luckmanni⁵⁵ ja Kaie Kotovi⁵⁶ ning Rein Raua⁵⁷ mõtteavaldused.

METODOLOOGIA JA TÖÖ STRUKTUUR

Magistritöö empiirilise uurimuses on kasutatud fenomeni välja selgitamiseks kvalitatiivset andmeanalüüsimeetodit – diskursuseanalüüsi. Kvalitatiivsed uurimismeetodid otsivad sotsiaalse ja kultuurilise fenomeni mõistmiseks vastuseid reaalsest maailmast ning

⁴³ Nt Eesti Kunstiakadeemia (Arhitektuur ja linnaplaneerimine, Urbanistika, Muinsuskaitse ja konserveerimine), Tartu Ülikool (geograafia) Tallina Tehnikaülikool (Maastikuplaneerimine), Eesti Maailikool (Geomaatika, Keskkonnakaitse, Linna- ja tööstusmaastike korraldus, Kinnisvara planeerimine, Maastikuarhitektuur, Maakorraldus), Tallinna Ülikool (Linnakorraldus).

⁴⁴ K. Lehari, *Ruum. Keskkond. Koht*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 1997.

⁴⁵ K. Kasemets, *Miljöö mõistest tänapäeva linnaplaneerimises*. – Akadeemia 2010, nr 8, lk 796–814.

⁴⁶ T. Tammi, *Planeering kui kaasaegne teos par excellence; kas tulevikku saab välja mõelda?* – *Ehituskunst* 2011, nr 53/53, lk 68–78.

⁴⁷ I. Rünkla, *Ruumi küsimus*. – Akadeemia, 2010, nr 5, lk 771–776.

⁴⁸ K. Lass, *Planeerimise muudab lihtsaks arusaadav kord*. – *Ehitaja* 2012, nr 6, lk 10–12; *Asustuse säilitamine on regionaalse arengu ja ettevõtluse alustala*. – *Keskkonnatehnika* 2012, nr 3, lk 33–35; *Planeeringud, ruum ja arengu juhtimine*. – *Keskkonnatehnika* 2012, nr 2, lk 30–40; *Kvaliteetne planeering on teadliku arengu suunamise vahend*. – *Keskkonnatehnika* 2009, nr 8, lk 38–40; *Planeerimine taas lihtsaks*. – *Keskkonnatehnikad* 2008, nr 2, lk 9–11; *Elukeskkonna kvaliteedi määravad planeeringus osalejad*. – *Keskkonnatehnika* 2007, nr 5, lk 14–17; *Üldplaneeringu koostamine ja läbiviimine. Üldplaneeringu koostamine tuginedes Eesti ja Skandinaaviamaade 1990. aastate planeerimisalaste kogemustele*. Magistritöö. Publitseerimata. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 1998.

⁴⁹ K. Bachmann, *Koha vaimne reostus: Raadi*. – *Acta architecturae naturalis = Maastikuarhitektuurseid uurimusi*. 1. Tallinn, 2011, lk 93–105.

⁵⁰ H. Lefebvre, *The Production of Space*. Malden (Mass.) [etc.]: Blackwell, 1991, [2012].

⁵¹ S. Hall, *Introduction: Who needs 'identity'?* – *Questions of Cultural Identity*. Eds: S. Hall, P. du Gay. London: Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1996.

⁵² J. Lotman, *Kultuur ja plahvatus*. Tallinn: Varrak, 2001; *Kultuurisemiootika*. Tallinn: Olion, 1991.

⁵³ M. Foucault, *Teadmine. Võim. Subjekt*. Tallinn: Varrak, 2011 *Teadmiste arheoloogia*. Tartu: TÜ Kirjastus, 2005; *Seksuaalsuse ajalugu I. Teadmistahe*. Tallinn: Valgus, 2005.

⁵⁴ P. Bourdieu, *Meeste domineerimine*. Tallinn: Varrak, 2005; *Praktilised põhjused*. Tallinn: Tänapäev, 2003.

⁵⁵ P.L. Berger, T. Luckmann, *The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*. London: Penguin Books, 1991.

⁵⁶ K. Kotov, *Kultuur, identiteet ja enesekirjeldus*. – *Acta Semiotica Estica*. 2005, Vol 2, lk 184–192.

⁵⁷ R. Raud, *Mis on kultuur? Sissejuhatus kultuuriteooriasse*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasustus; TLÜ kirjastus, 2013; *Subjektsus*. – *Humanitaarteaduste metodoloogia. Uusi väljavaateid*. Koost: M. Tamm. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 2001, lk 296–323.

võimaldavad tundma õppida sotsiaalset maailma eesmärgiga luua uusi teadmisi.⁵⁸ Diskursuseanalüüs omakorda on tänapäeval humanitaarteadustes kasutatavatest uurimismeetoditest üks mitmekesisemaid. See on eklektiline meetodite kogum, kuhu kuuluvad erinevad analüüsistiilid, -tüübid ja -koolkonnad: nt *foucault*'lik-, korpuse-, lingvistiline-, kriitiline-, kognitiivne-, sotsiaalsühholoogiline- jms analüüs. Sellest tulenevalt on diskursuseanalüüsi ja ka diskursuse mõistet võimalik määratleda mitmeti. Teun A. van Dijk'i definitsiooni kohaselt on diskursus „tekst kontekstis“.⁵⁹ Norman Faircloughi määratluse kohaselt aga „keel sotsiaalse tegevusena, mille määravad sotsiaalsed struktuurid“.⁶⁰ Diskursuseanalüüsi ühikud võivad ühes uurimuses varieeruda – nendeks võivad olla sõnad, fraasid, laused, lõigud, ka suuremad tekstiüksused. Analüüsi tehes pole eesmärk mitte niivõrd rakendada kategooriaid, vaid teha kindlaks viisid, kuidas diskursuses osalejad ise konstrueerivad ja kasutavad kategooriaid kõnes või kirjas. Diskursuseanalüüsi tegemisel huvitab uurijaid nii tekst kui ka kõik sellest väljaspool olev. Analüüsides teksti konstrueeritakse analüütiliselt ka mitteöeldut kuivõrd keelekasutuse abil mitte ainult ei peegeldata, vaid samal ajal ka mõtestatakse, uuendatakse ja muudetakse sotsiaalset tegelikkust. Veronika Kalmus on märkinud, et diskursusanalüüsis „on kesksel kohal teksti lingvistiliste omaduste sotsiaalsed funktsioonid, st vastatakse küsimusele, missugust semantilist ja ideoloogilist rolli teksti detailid ja omadused kommunikatsioonis täidavad“.⁶¹ Louise Phillips ja Marianne Jørgensen on leidnud, et vastavalt diskursuseanalüüsi ontoloogilistele ja gnoseoloogilistele eeldustele ei eksisteeri analüüsitavad diskursused reaalsuses, vaid uurija konstrueerib need analüütiliselt.⁶²

Diskursuseanalüüsi uurimisküsimused seadistatakse lingvistiliste, sh semantiliste, grammatiliste ja retooriliste, analüüsikategooriatena vastavalt sellele, millised diskursuse struktuurid – teksti omadused, aspektid, detailid – väljendavad kõige selgemini erinevusi või muutusi sotsiaalsetes struktuurides. Analüüsi käigus pööratakse teksti kirjeldamisel tähelepanu sõnavarale, grammatikale ja teksti struktuuridele, analüüsides teksti vormiliste ja sisuliste omaduste kantavaid tähenduslikke väärtusi ja nende võimalikke mõjusid. Seejuures ei kannu tähendust mitte pelgalt sõnad, vaid ka kontekst, milles teksti esitatakse: milline on

⁵⁸ Vt. J. Frykman, N. Gilje, *Being there: new perspectives on phenomenology and the analysis of culture*. Lund: Nordic Academic Press, 2003, lk 53.

⁵⁹ T.A. van Dijk, *Ideoloogia: multidistsiplinaarne käsitus*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2005, lk 236.

⁶⁰ N. Fairclough, *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press 1999 [2012], lk 92.

⁶¹ V. Kalmus, *Diskursusanalüüs. – Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Toim: K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, T. Vihalemm. 2015. <http://samm.ut.ee/diskursusanalyys> (vaadatud 20. IV 2015).

⁶² M. Jørgensen, L. Phillips, *Discourse analysis as theory and method*. London: Sage 2004 [2010], lk 145.

kirjutaja positsioon, kes on tema kuulaja, mida on öeldud varasemalt, milliseid teadmisi eeldatakse vaikumisi. Meri-Liis Laherand on selgitanud, et tekstid loovad sotsiaalset tegelikkust vaid vastastikustes suhetes ning kõrvuti eksisteerides võivad need ka omavahel võistelda. Näiteks omandada võimusuhetes teistest tugevama positsioon omandades teisi „tõdesid“ lämmatava „tõe“ positsiooni.⁶³

Uurimisandmete analüüsil keskendutakse erinevuste ja sarnasuste otsimisele, pidades silmas, et tähendussüsteemid⁶⁴ ei esine andmestikus selgete tervikutena, vaid väikeste osadena. Sõnad ei ole kunagi neutraalsed, vaid jutustavad võimu lugu,⁶⁵ on leidnud Laherand ning toonitanud, et andmete tõlgendamisel tuleb tugineda mitte uurija peas eksisteerivatele konstruktsioonidele vaid erinevustele ja vastuoludele, millest juhinduvad keele kasutajad, sest sõnadel ja muudel sümbolitel on peale täht-tähelise tähenduse ka muid analüüsi seisukohast olulisi ja vahel raskesti tajutavaid tähendusi.⁶⁶

Diskursuseanalüüsi trumbiks teiste tekstianalüüsi meetodite ees on Fairclough pidanud selle interdistsiplinaarsust – huvi nii teksti omaduste, tekstide tootmise, levitamise ja tarbimise vastu kui ka tekstide tootmise ja tõlgendamise sotsikognitiivsete protsesside ja erinevate institutsioonide sotsiaalsete praktikate ning sotsiaalse praktika ja võimusuhte vaheliste seoste vastu.⁶⁷

Töö eesmärkidest lähtuvalt on see jagatud nelja alapeatükkidest koosnevasse ossa, millest esimene tutvustab põgusalt töö kultuuriteoreetilise raamistiku kujundavate mõistete – ruum, identiteet, võimusuhted, sotsiaalne konstruktsioon – käsitlusi. Teises peatükis antakse ülevaade rahvusvahelistest ja siseriiklikest muinsuskaitse- ja ruumilise planeerimise õigusaktidest ning selgitakse kultuuripärandi mõiste sisustamist rahvusvahelises praktikas ja kaasaegses kultuuripärandi käsitlustes. Kolmandas peatükis võetakse kokku empiirilise uurimuse tulemused. Peatüki alapeatükkide kokkuvõtetes on sõnastatud vahevastus uurimisküsimusele peatüki teema osas. Neljandas peatükis on esitatud uurimuse järeldused. Uurimustöö lõppeb kokkuvõtva peatükiga ning on varustatud kasutatud kirjanduse ja allikate loeteluga.

⁶³ M-L. Laherand, Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn, 2008, lk 312.

⁶⁴ Konstrueerituse ideest lähtuvalt jaguneb keel sotsiaalselt jagatud tähendussüsteemideks. Vt nt M-L. Laherand, Kvalitatiivne uurimisviis, lk 311.

⁶⁵ M-L. Laherand, Kvalitatiivne uurimisviis, lk 325.

⁶⁶ M-L. Laherand, Kvalitatiivne uurimisviis, lk 316–317.

⁶⁷ N. Fairclough, Discourse and Social Change, lk 225-226.

Pärandi diskursusena on käsitletud viisi, kuidas ruumilise planeerimise dokumentides on kultuuripärandid ja muinsuskaitse teematikat kirjeldatud ja mõtestatud. Töö kultuuriteoreetilise raamistiku kujundavad mõisted: **ruum, identiteet, võimusuhted, sotsiaalne konstruktsioon**. Enimkasutatud terminid: **väärtus, kultuuripärand, muinsuskaitse, mälestis, ruumiline planeerimine**.

TÄNUSÕNAD

Täna juhendajat Riin Alatalu toetuse eest. Lilian Hansarit, kes süttas planeerimisalased mõtterännakud. Kõiki õppejõude, kolleege ja kaasteelisi, olevaid ja olnuid, kes on innustanud ning ärgitanud vaimu ja meelt. Ja muidugi Raeli ja Villemit, kes ei lase kunagi unustada eeskujuks olemise talumatut kergust.

1. KULTUURITEOREETILISED LÄHTEPUNKTID

Sissejuhatavas peatükis esitatakse põgus kontseptuaalne ülevaade kultuuriteoreetilistest mõistetest – ruum, identiteet, võimusuhted, sotsiaalne konstruktsioon – mis on olulised pärandi diskursuse mõtestamisel. Tutvustakse Henri Lefebvre'i, Stuart Halli, Juri Lotmani, Michel Foucault, Pierre Bourdieu, Louis Althusseri, Peter P. Bergeri, Thomas Luckmanni ja Kaie Kotovi, Karin Bachmann ning Rein Raua eelnimetatud mõistete käsitlusi.

1.1. RUUM

Tavaelus tajub inimene ruumi kolmemõõtmelisena. Ruumi põhitunnused on homogeensus, lõpmatus ja kolmemõõtmelisus. Ehkki stringiteoorias on ruumi kirjeldatud ka 11-mõõtmelisena, kus kõiki liigseid mõõtmeid peetakse sedavõrd minimaalseteks, et neid igapäevaelus ei tajuta. Filosoofias käsitletakse ruumi ontoloogilisi, gnoseoloogilisi ja psühholoogilisi aspekte ning nende kaudu avatakse ruumi füüsiline, kontseptuaalne ehk abstraktne ja tajutav ehk pertseptiivne olemus. Kaks viimast on illusoorseid, mõttetegevuses sündinud – kontseptuaalne teoreetiliste ja pertseptiivne meeleliste kogemuste tulemusel. Abstraktseid ruumimudeleid on võimalik kontrollida matemaatiliste meetoditega. Kaia Lehari on märkinud, et tajutav ruum on vahetu ruumikogemuse eeldus ja tagajärg. Inimese asumise koht, inimliku olemise kehastus.⁶⁸

Fenomenoloogiliselt käsitletakse ruumi kommunikatsioonivahendina, mis osaleb inimtegevuses vahendajana ja on sellest lahutamatu.⁶⁹ Ruum ei ole midagi abstraktset ega ajatut, vaid vastupidi, see mõjutab inimeste tegusid ja on mõjutatud inimeste tegudest.⁷⁰ Ruum on alati sotsiaalne. Christopher Tilley on seisukohal, et „sotsiaalselt tekitatud ruum seostab omavahel kognitiivset, füüsilist ja emotsionaalset ruumi, mida võib taastoota, kuid mis on alati avatud transformatsiooniks ja muutumiseks.“⁷¹ Ruumi tähenduslikud aspektid sisaldavad subjektiivset mõõdet, millest ei ole võimalik aru saada, kui neid vaadelda lahus

⁶⁸ K. Lehari, Ruum. Keskkond. Koht. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 1997, lk 13.

⁶⁹ K. Lehari, Ruum ..., lk 46.

⁷⁰ MTÜ Linnalabori raport Ruumiidee raport – 179 ettepanekut ruumi ja kogukonna kohta tulevikus. [http://www.linnalabor.ee/failid/n/aaf34e1d45372401f96ec64f4f8bf264#_ =](http://www.linnalabor.ee/failid/n/aaf34e1d45372401f96ec64f4f8bf264#_=) (vaadatud 20. IV 2015).

⁷¹ Chr. Tilley, A Phenomenology of Landscape: Places, Paths and Monuments. Oxford: Berg, 1994, lk 11.

elukeskkonnast. Ruumi kogemine sõltub soost, vanusest, sotsiaalsetest suhetest ja positsioonidest.⁷²

Henri Lefebvre'i hinnangul toodab iga ühiskondlik süsteem oma ruumilisust, oma viisi ruumi organiseerida. See toimub ruumi representatsioonide – viisi kuidas ruum on mõtestatud – omaksvõtmise kaudu. Kaasates ideoloogilised ja sümboolsed ettekujutused tekib representatsiooniline ruum, mis asetub ettekujutuses füüsilise ruumi peale ning annab sellele tähenduse.⁷³

Ruumi olemuslik olemasolu on seotud koha mitte ruumiga. Koha tähenduse aluseks on läbielatud kohateadvus (ingl k. – *lived consciousness*). Christian Norberg-Schulzi arvates on kohal paigavaim elik *genius loci*.⁷⁴ Koha kaudu tekib isiklik- ja kultuuriline identiteet.

1.2. IDENTITEET

Inimese ja tema kultuurikeskkonna suhteid raamistav mõiste on identiteet, mis pärineb ladinakeelsetest sõnadest *idem* ja *identitas*, mis tähendavad sama ja samastamist. Tegemist on kategoriseeriva ja eristava mõistega – me teeme vahet „meil endil“ ja „nendel teistel“ ehk siis jagame inimesed kas „omadeks“ või „võõrasteks“.⁷⁵ Laiemalt tähistab see kõiki inimese poolt omaks võetud kultuurilisi ja sotsiaalseid positsioone ning nendega kaasnevaid ootusi ja norme, millega inimeste käitumist reguleeritakse. Kaasaegsetes identiteediteooriates on loobutud modernistlikust tõekspidamistest, mis käsitles „identiteeti stabiilse, kindlapiirilise, korrastatu ja eneseküllasena. Selle asemel rõhutatakse identiteedi dünaamilisust, dialoogilisust ning sageli efemeersust. Tähelepanu fookusesse on nihkunud identiteetide paljusus, identiteedi pihustumine, „tühi identiteet“, võimalike identiteetide konstrueerimine sarnaselt võimalike maailmade loomisega ning identiteet kui identiteediloome, kui protsess, teisisõnu: identiteedi dünaamika,“ on leidnud Kaie Kotov.⁷⁶ Juri Lotmani⁷⁷ ja Stuart Hall⁷⁸ järgi sünnib

⁷² K. Lehari, *Ruum ...*, lk 46.

⁷³ H. Lefebvre, *The Production of Space*. Malden (Mass.) [etc.]: Blackwell, 1991, [2012].

⁷⁴ Chr. Norberg-Schulz, *Genius loci : towards a phenomenology of architecture*. NY: Rizzoli, 1984, lk 35.

⁷⁵ Vt selle kohta J.J Macionis, K. Plummer, *Sociology: A Global Introduction*. Harlow [etc.]: Pearson Education Limited, 2005, lk 167.

⁷⁶ K. Kotov, *Kultuur, identiteet ja enesekirjeldus*. – *Acta Semiotica Estica*. 2005, Vol 2, lk 184–192.

⁷⁷ J. Lotman, *Kultuur ja plahvatus*. Tallinn: Varrak, 2001.

identiteet dialoogis teistega ning on seotud piiride ületamise ja piiride tõmbamisega: see on protsess, mis toimib läbi erinevuste ja sünnib sümboolsete piiride tõmbamise ja mahamärkimise kaudu.

Sotsioloogilises käsitluses on identiteet seotud indiviidi enesemääratlusega. Sotsiaalse identiteediga on seotud sellised alammõisted nagu kultuuriline identiteet, sooline identiteet, rahvuslik identiteet jne. Luues enesekirjeldusi ning selleks vajalikke mõisteid, luuakse samal ajal ka iseennast. Seetõttu on identiteet alati kollektiivne. Üksikisiku identiteet on kompleksne ja selles on integreeritud nii personaalne kui ka erinevad sotsiaalsed identiteedid. Personaalse ja sotsiaalse identiteedi vahel vahe tegemine, nende piiritlemine võimaldab teha vahet, mida peab inimene endale ainuomaseks ja milles püüab samastuda teistega.

Kultuurisemiootika seisukohalt on identiteet seesmiselt ääretult mitmekesine ning asümmeetriline, kuna samastumisvõimaluste võrgustikud, millest identiteet moodustub, ei pruugi olla omavahel kooskõlas ning mõnel juhul võivad need olla ka konfliktis.

Kotov on märkinud, et enesekirjeldustes väljendatud identiteet on käsitletav instrumendina. Seetõttu on vajalik eristada tegelikku ja deklareeritud identiteeti. Viimane on seotud püüdega tasalülitada lokaalsed või individuaalsed iseärasused suurema koosluse sees ning see väljendab vajadust kultuuriprotsessi liigendada – määratleda üleminekud uue algusena, luua selged piirid oma ja võõra vahel, kehtestada normid, mis määratlevad ühe või teise elemendi, kultuurivormi või käitumistüübi kuuluvuse kultuuri.⁷⁹ Birminghami kultuuriuuringute koolkond⁸⁰ mõistab identiteeti kui üht võimalikku võimu diskursustele vastuseismise allikat, kuid ka võimu surve objekti. Seetõttu toimub pidev identiteedi konstrueerimine ja selle tarbeks varasemate tähenduste ümberkodeerimine.

Pärandi ja ruumilise planeerimise diskursuses räägitakse koha või piirkonna identiteedist, mis on sügavalt sotsiaalne, kultuuriline, ajalooline nähtus ja mõjutatud kasutatavast ruumist. Koht moodustab keele ja religiooni kõrval kultuurisüsteemi, mis annab kindluse ja turvatunde, väidab Karin Bachmann.⁸¹ Koht tähendab olemist ja kuhugi kuulumist, see omakorda siduvaid kontakte ja uskumusi. Kohta ei saa ilma sidemeid katkestamata tema kontekstist

⁷⁸ S. Hall, Introduction: Who needs 'identity'? – Questions of Cultural Identity. Eds: S. Hall, P. du Gay. London: Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1996, lk 3–4.

⁷⁹ K. Kotov, Kultuur, identiteet ..., lk 184–192.

⁸⁰ R. Raud, Mis on kultuur? Sissejuhatus kultuuriteooriasse. Tallinn: Eesti Keele Sihtasustus; TLÜ kirjastus, 2013, lk 63; 297–300.

⁸¹ K. Bachmann, Koha vaimne reostus: Raadi. – Acta architecturae naturalis = Maastikuarhitektuurseid uurimusi. 1. Tallinn, 2011, lk 95.

välja võtta, see muudaks ta täielikult teiseks. Koht on osa suurest süsteemist ning toimib ainult süsteemile omaseid jooni säilitades.⁸² Koht ja keskkond, mida kasutatakse igapäevaselt, mõjutab identiteeti erinevalt sellest, mida külastatakse vaid mõned korrad aastas või elus. Koha identiteet baseerub oluliselt selle elukeskkonna väärtustel. Viimased võivad ühe piirkonna elanikel suures osas kattuda. Elukeskkonna tajumine ja arusaamad sellest, mida selles väärtustakse võivad mõjutada lisaks muudele praktilistele kaalutlustele suuresti elanike arvamust ruumilistest arengutest. Ruumi tajumine avaldub kohalike elanike konkreetsetes ruumilistes probleemides ja ettepanekutes. Näiteks vastasseis mingile planeeringule võib tuleneda justnimelt piirkondlikult jagatud väärtustest ehk kohalikust identiteedist. Planeeringuprotsess jagab ruumi tajumise sõltuvalt tunnetusest kaheks: sotsiaalseks kuulumiseks ruumi ning huviks füüsilise keskkonna arengu vastu. Iga tehtud ruumiotsus on tulevane sotsiaalne suhe,⁸³ kuivõrd ruum on laetud võimu ja võimustamise, suhtluse ja isolatsiooni, kontrolli ja vabaduse, avatuse ja sulgumise dünaamikast.⁸⁴

1.3. VÕIMUSUHTED

Rääkides võimust tuleb rääkida võimusuhetest, mille kaudu võimu kehtestatakse. Võim on suhe, mis on rajaneb suhetele ja struktureerib ühiskonnas toimivaid suhteid. Diskursuse ja praktika küsimus on võimu küsimus.

Michel Foucault' hinnangul on võim Lääne kultuuris moderniseerumisprotsessi käigus transformeerunud nähtavast, avalikust ja selgesti identifitseeritavast võimust nähtamatuks ühiskondliku tegelikkuse kõiki aspekte läbivaks.⁸⁵ Tegevusi reguleeritakse protseduurinormidega ja asjadest rääkimise viisid allutatakse kindlatele diskursustele – mida inimesed saavad asjadest teada või kuidas rääkida. Inimestest on saanud subjektid. Louis Althusseri vaadete kohaselt toimub inimese muutumine võimusuhtele allutatud subjektiks läbi

⁸² K. Bachmann, Koha vaimne reostus ..., lk 95.

⁸³ MTÜ Linnalabori raport Ruumiidee raport – 179 ettepanekut ruumi ja kogukonna kohta tulevikus. [http://www.linnalabor.ee/failid/n/aaf34e1d45372401f96ec64f4f8bf264#_="](http://www.linnalabor.ee/failid/n/aaf34e1d45372401f96ec64f4f8bf264#_=) (vaadatud 20. IV 2015).

⁸⁴ Vt Kohaidentiteedi ja ruumitaju kohta: K. Vaher, T. Pehk, T. Tuvikene, Ruumi tajumine ja kasutamine ning kohaliku identiteedi kajastavad väärtused Eeluring Kuressaare linna ja Kaarma valla kontaktvõõndi üldplaneeringule. MTÜ Linnalabor, 2010. http://www.kuressaare.ee/uus/public/Krs-Krma_uuringuraport_Linnalabor_mai2010.pdf, (vaadatud 20. IV 2015).

⁸⁵ M. Foucault, Teadmine, võim, subjekt. Valik räägitust ja kirjutatust. Tallinn: Varrak, 2011.

kõnetamise (ingl. k – *interpellation*). Ideoloogiliselt määratletud subjektiks saab inimene alles siis kui identifitseerib ennast adreassaadina.⁸⁶ Foucault' arvates on aga võim sotsiaalses tegelikkuses lahustunud – iga subjekt on korraga nii võimu poolt moodustatud kui ka ise selle võimu kandja, ning lisab: „Võimu sallitakse ainult tingimusel, et ta maskeerib olulise osa endast. Tema edu on proportsionaalne tema võimega peita oma toimemehhanismi.“⁸⁷ Võimu ei ole seetõttu võimalik piiritleda, see avaldub kodeerituna kultuurilistes praktikates, mis distsiplineerivad ja normaliseerivad. Norme aktsepteerides ning nende järgi käitudes aitavad inimesed ise kaasa nende mõju levitamisele, on leidnud Rein Raud.⁸⁸ Norme järgides alistustakse võimu diktaadile. Samas kannab norme edasi ka inimeste igapäevane toimetamine ning surub seda teistele peale – ise alludes aidatakse kaasa teiste allutamisele.⁸⁹

Võimusuhted realiseeruvad läbi kommunikatsiooni. Kommunikatsioonisuhetes antakse edasi informatsiooni erinevate sümboolsete vahendite abil ning kommunikatsiooniaktis domineerib üks inimene teise üle. Kui vaadelda kommunikatsiooni ja võimusuhtluse erinevust, siis vahe seisneb selles, et tähendus, informatsioon, mida kommunikatsiooniaktis üks osapool teisele edastab, on juba ise võimu resultaat, ta on leidnud ühiskondliku kokkuleppe, on väitnud Foucault.⁹⁰

Võim võimaldab näidata oma tegemisi või kavatsusi soodsas valguses. Määratledes maailma ühel või teisel moel avatakse tee ühele või teisele tegevusele ja saavutatakse võim. Foucault' hinnangul ei ole võim omadus, mis ühel on ja teisel mitte, vaid diskursuse efekt, selle mõju. Tema käsituses ei ole võim repressiivne ega negatiivne: „[---] peame kord ja igavesti lõpetama võimu käsitlemise negatiivsetes terminites: ta „jätab välja”, „repressseerib”, „tsenseerib”, „maskeerib”, „varjab”. Tegelikult loob võim tegelikkust, ta loob objektide määramispiirkondi ja tõe rituaale.“⁹¹ Võimu mõistmiseks tuleb tema arvates tähelepanu pöörata võimu produktiivsusele. Võimu toimimise mehhanismid ei toetu mitte õigusele, seadusele ja karistamisähvardustele, vaid tehnikale, normaalsust väljendavatele ideaalidele ja mitmesugustele kontrollimehhanismidele.⁹²

⁸⁶ L. Althusser, *Lenin and Philosophy, and Other Essay*. NY: Monthly Review Press, 1971, lk 174; M. Foucault, *Surveiller et punir. Naissance de la prison*. Paris: Gallimard, 1975, lk 204. Viidatud R. Raud, *Subjektsus. – Humanitaarteaduste metodoloogia. Uusi väljavaateid*. Koost: M. Tamm. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 2001, lk 318–319.

⁸⁷ M. Foucault, *Seksuaalsuse ajalugu I. Teadmistahe*. Tallinn: Valgus, 2005, lk 88.

⁸⁸ R. Raud, *Mis on kultuur? ...*, lk 155.

⁸⁹ R. Raud, *Mis on kultuur? ...*, lk 154.

⁹⁰ M. Foucault, *Teadmine, võim ...*, lk 337.

⁹¹ M. Foucault, *Seksuaalsuse ajalugu ...*, lk 194.

⁹² M. Foucault, *Seksuaalsuse ajalugu ...*, lk 99.

Pierre Bourdieu' hinnangul võib võim avalduda mitmel kujul. Olulisim on sümboolne, inimeste eelistusi ja maitset kujundav, võim ehk kapital, mis võib olla majanduslikust ja poliitilisest võimust sõltumatu. Olulisim lahinguväli on võitlus ülemvõimu pärast. Sümboolse võimu hoidjad suudavad marginaliseerida kõiki neid, kes nende vaateid või maitseeelistusi ei jaga. Bourdieu' jaoks on sel juhul tegemist sümboolse vägivallaga, ehk õigusega suruda teistele peale oma maitseeelistusi ja arusaamu.

1.4. SOTSIAALNE KONSTRUKTIVISM

Sotsiaalne konstruktivism (ingl. k – *social constructivism*) on postmodernne kultuurikäsitlus, milles põimuvad humanitaar- ja sotsiaalteaduslikud distsipliinid. Sotsiaalsel konstruktivismil põhinevad teooriad hakkasid levima 1960. aastatel ja selle jäljed viivad tagasi pragmatismi koolkonna juurde: Charles Sanders Peirce, Willaim James, John Dewey.⁹³ Sotsiaalse konstruktsiooni idee sõnastasid saksa sotsioloogid Peter P. Berger ja Thomas Luckmann, kes väitsid, et reaalsus on teadmine, mis juhhib inimeste käitumist, kuid kõigil inimestel on reaalsusest erisugune ettekujutus. Ühisele arusaamisele sellest erinevusest jõutakse teadmiste vahetamise kaudu erinevates sotsiaalsetes protsessides, mis objektiviseerivad reaalsuse. Sotsiaalne tegevus kaldub muutuma harjumuseks ja nii tekib ühine arusaam sellest, kuidas asjad peavad olema. Edaspidi käituvad inimesed vastavalt sotsiaalsele kokkuleppele, mis kujuneb ühise teadmise pinnalt. See omakorda viib selliste kokkulepete institutsionaliseerumiseni, kuna paljud inimesed jagavad samu arusaamu mingi osa kohta ühiskonnast. Seejärel muutuvad seesugused arusaamad üldisteks neile mingi tähenduse omistamise protsessi kaudu ja sedamööda integreeritakse kujutlused reaalsusest organiseeritud ja tõekspeetavasse süsteemi.⁹⁴ Bergeri ja Luckmanni kirjeldatud konstrueeritavas reaalsuses on rõhk sellel, et konstrueerimine on sotsiaalne protsess: tegelikkus sünnib praktikate käigus ja üksikindiviid puudub võimalus valida, kuidas kujundada oma ettekujutust iseendast või maailmast. Kõik sünnivad juba olemasoleva konstruktsiooni sisse ning õpivad seda tõlgendama, muutes selle enda jaoks objektiivseks

⁹³ Vt selle kohta R. Raud, Mis on kultuur? ..., lk 165–166.

⁹⁴ P.L. Berger, T. Luckmann, The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge. London: Penguin Books, 1991, lk 12–26.

reaalsuseks, millele vastata. Sotsiaalseid institutsioone ülal pidavaid kõigi poolt jagatud uskumussüsteeme nimetasid Bergeri ja Luckmanni sümboolseteks universumiteks (ingl. k – *symbolic universe*) ning kirjeldasid seda kõigi sotsiaalselt objektiviseeritud ja subjektiivselt tõeste tähenduste mitmemõõtmelise süsteemina.⁹⁵

Sümboolsed universumid korraldavad ajaloo, paigutades kollektiivsed ja individuaalsed sündmused sidusasse tervikusse, mis hõlmab mineviku, oleviku ja tuleviku. Kehtestavad mälu, mida jagavad kõik sotsialiseeritud ühiskonnaliikmed. Tulevikku arvestades kehtestavad need mingid üldised raamid individuaalsete tegevuste kavandamisele. Omaksvõetud sotsiaalsetes universumites elatakse seda vaidlustamata. Vaidlustada võidakse institutsionaalseid kordi selle sees. Vajadus universumit säilitava kontseptsiooni järele tekib kokkupõrgetes teise ühiskonnaga, millel on suuresti erinev ajalugu. Ühiskondadevaheliste kokkupõrgete puhul on probleem teravam kui ühiskonnasiseste teisitimõtlejate korral. Alternatiivse sotsiaalse universumi ilmumine näitab, et see, milles elatakse, polegi vältimatu ja ainuvõimalik. Kokkupõrke korral on ühe sotsiaalse universumi edukus sellest kummalt poolt on suurem võim.

Inimene on harjunud endast mõtlema kui indiviidist, pidades end oma uskumuste ja arvamuste omanikuks ja autoriks ning valikute tegijaks. Vivien Burri hinnangul vastandub sotsiaalne konstruktivism argimõtlejate iseloomustavale eksistentsialismile, mis käsitleb inimesi muutumatutena erinevates situatsioonides ja ajas.⁹⁶ Sotsiaalse konstruktivismi seisukohast ei tulene identiteet isiku seest, vaid on konstrueeritud diskursuse raames, mis on kultuuriliselt kättesaadav ning pannakse paika kommunikatsioonis teiste inimestega.⁹⁷ Konstruksioonid luuakse sotsiaalse süsteemi liikmete poolt kindlas kontekstis, kusjuures viimane eksisteerib vaid seetõttu, et inimesed on nõus konstrueerimise protsessis osalema, on märkinud Kadi Ilves, seda taaslooma ning kehtivaid reegleid järgima.⁹⁸ Ungarlane Karl Mannheim on osutanud, et mõistes normi sotsiaalset konstrueeritust on see indiviidi jaoks seni siduv kui ta identifitseerib ennast kogukonna liikmena, mille raames see norm konstrueeritud on.⁹⁹

⁹⁵ P.L. Berger, T. Luckmann, *The social construction ...*, lk 114–120.

⁹⁶ V. Burr, *Social Constructionism*. London; NY: Routledge, 2005, lk 32.

⁹⁷ V. Burr, *Social Construction*, lk 106–109.

⁹⁸ K. Ilves, *Karistamine – vajalik kasvatusmeetod või vägivald? Põhikooli õpilaste essee ja esseekonkursi konteksti analüüs*. Magistritöö. Tartu Ülikool, 2006. https://sisu.ut.ee/sites/default/files/samm/files/kadi_ilves_magistritoo.pdf.

⁹⁹ R. Raud, *Mis on kultuur? ...*, lk 170.

Briti ajaloolased Eric Hobsbawm ja Terence Ranger¹⁰⁰ on näidanud kuidas sotsiaalne konstruktivism võib olla rakendatud ideoloogilise vankri ette: mitmed põliste traditsioonidena esitavad kultuuripraktikad on üsna hiljuti ja eesmärgipäraselt konstrueeritud, et põlistada selle läbi oma väärtussüsteeme tuginedes sobivas valguses kujutatud ajaloole. Rein Raud arvates on selline konstrueerimine iseloomulik modernsetele ühiskondadele.¹⁰¹ Välja mõeldud traditsioonid on ideoloogiline instrument väärtuste ja normide legitimeerimiseks ning tingitud vajadusest täita emotsionaalne tühimik, mis on tekkinud kogukondlike väärtuste kadumise tagajärjel. Traditsioonide ja pärandi sotsiaalne konstrueerimine mängib olulist rolli rahvuse identiteediloome protsessis.

¹⁰⁰ E. Hobsbawm, T. Ranger, Introduction: Inventing traditions. – The invention of tradition. Eds: E. Hobsbawm, T. Ranger. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, [2003], lk 1–14.

¹⁰¹ R. Raud, Mis on kultuur? ..., lk 168–169.

2. KULTUURIPÄRANDI POSITSIOON RUUMILISES PLANEERIMISES

Kuna uurimustöö peamise eesmärgina vaadeldakse kultuuripärandi käsitlemisest ruumilise planeerimise dokumentides, siis selles peatükis antakse põgus ülevaade kehtivatest rahvusvahelistest ja siseriiklikest muinsuskaitse-, ruumilise planeerimise- ja keskkonnamõju hindamise regulatsioonidest. Samuti selgitatakse kultuuripärandi mõiste legaalse sisustamise võimalusi ruumilises planeerimises tulenevalt rahvusvahelisest praktikast ja kaasaegsest kultuuripärandi käsitlemisest.

Kehtivas siseriiklikus õiguses on kultuuripärandi mõiste defineerimata. Muinsuskaitseadus määratleb mälestise mõiste¹⁰² ning koos kultuuriväärtuste väljaveo, ekspordi ja sisseveo¹⁰³ seadusega loetletakse kaitstavad väärtused: asjad või asjade kogumid, millel on ajalooline, arheoloogiline, etnograafiline, linnaehituslik, arhitektuuriline, kunstiline, teaduslik, usundilooline või muu kultuuriväärtus. Rasmus Kask on märkinud, et kultuuripärandi käsitlemisel planeeringudokumentides esitatakse väärtushinnangutena ideaale: autentne, originaalne, tüüpiline, algupärane, ajalooline, esteetiline, terviklik jne, keskendudes eesmärkide püstitamisel arhitektuursetele ja struktuursetele ning ennekõike kunstiajaloolistele elementidele.¹⁰⁴ Kultuuripärandi mõiste sisustamiseks saab aluseks võtta rahvusvahelised lepingud, mis on olulised ja mis kirjeldavad universaalseid väärtuseid: Ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsioon Arheoloogia kaitse Euroopa konventsioon, Arhitektuuripärandi kaitse Euroopa konventsioon, Veneetsia harta, Burra harta, Washingtoni harta, Nara dokument, Ename harta jmt.

Ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsioon defineerib kultuuripärandi esiteks, mälestistena: milleks võivad olla arhitektuuri-, monumentaalskulptuuri ja maalikunsti teosed, arheoloogilist laadi elemendid või struktuurid, raidkirjad, koobaselamud ja elementide

¹⁰² Muinsuskaitseadus § 2 – RT I 2002, 27, 153. <https://www.riigiteataja.ee/akt/112072014100?leiaKehtiv> (vaadatud 20. IV 2015).

¹⁰³ Kultuuriväärtuste väljaveo, ekspordi ja sisseveo seadus § 2 – RT I 2008, 3, 24. <https://www.riigiteataja.ee/akt/112072014088?leiaKehtiv> (vaadatud 20. IV 2015).

¹⁰⁴ R. Kask, Taluarhitektuuri väärtused ja miljööväärtuslike alade planeerimispraktika Eesti maapiirkonnas – Maaarhitektuur ja maastik. Kihnu. Toim: R. Kask. (Eesti Vabaõhumuuseumi toimetised). Tallinn: Eesti Vabaõhumuuseum, 2015, lk 51.

grupid, millel on väljapaistev üldine väärtus ajaloo, kunsti või teaduse seisukohast. Teiseks, ansamblitena, nimetades isoleeritud või ühendatud ehitiste grupe, mille arhitektuur, terviklikkus või seos maastikuga omab väljapaistvat üldist väärtust ajaloo, kunsti või teaduse seisukohast ja kolmandaks, vaatamisväärsete paikkondadena: ehk inimkäte loomingu või inimese ja looduse ühisloomingu kohtadena, samuti aladena, sh arheoloogiliste vaatamisväärsustena, millel on väljapaistev üldine väärtus ajaloo, esteetika, etnoloogia või antropoloogia seisukohast.¹⁰⁵ Kultuuripärandi kaitsel on ajaga üha enam liigutud üksikobjekti kaitselt terviklike piirkondade – hooneansamblite, kvartalite, asumite, maastike, piirkondade – väärtustamise poole.

Ruumilises planeerimise (ingl. k – *spatial planning*) aluseks Eestis on planeerimisseadus,¹⁰⁶ mis jõustus 1. I 2003.¹⁰⁷ Ruumilise planeerimise diskursuse sisustab Euroopa Ruumilise/Regionaalse Planeerimise elik Torremolinose Harta. ÜRO Rio de Janeiro keskkonna- ja arengukonverents¹⁰⁸ teadvustas säästva arengu (ingl. k – *sustainable development*) põhimõtte, rõhutades ühtlasi keskkonna arvestamist ühe peamise arengukriteeriumina. Arengukava oluliseks osaks sai planeeringu realiseerimisega kaasneda võivate keskkonnamõjude hindamine. Konverentsi põhimõtete kohaldamiseks siseriiklikus õiguses võeti Eestis vastu säästva arengu seadus.¹⁰⁹ Alates EL liikmesmaade planeerimist korraldavate ministrite poolt Euroopa Ruumilise Arengu Perspektiivi (ESDP)¹¹⁰ vastuvõtmisest keskendutakse ruumilises planeerimises neljale põhivaldkonnale: linna- ja maapiirkondade areng, looduslik- ja kultuuripärand ning transport.

Kultuuriliste aspektidega arvestamise kohustus tuleneb ruumilise planeerimise definitsioonist, mille kohaselt ruumiline planeerimine planeerimisseaduse tähenduses on demokraatlik, erinevate elualade arengukavasid koordineeriv ja integreeriv, funktsionaalne, pikaajaline ruumilise arengu kavandamine, mis tasakaalustatult arvestab majandusliku, sotsiaalse ja kultuurilise keskkonna ning looduskeskkonna arengu pikaajalisi suundumusi ja vajadusi.¹¹¹

¹⁰⁵ Ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsioon artikkel 2.

¹⁰⁶ Planeerimisseadus – RT I 2002, 99, 579. <https://www.riigiteataja.ee/akt/113032014097?leiaKehtiv> (vaadatud 20. IV 2015).

¹⁰⁷ Enne seda kehtis alates 1995. aastast planeerimis- ja ehitusseadus. vt Planeerimis- ja ehitusseadus – RT I 1995, 59, 1006.

¹⁰⁸ United Nations Conference on the Environment and Development (UNCED) – UN General Assembly. Report of the United Nations Conference of Environment and Development, 12. VIII 1992, A/CONF.151/26 (Vol. I). <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm> (vaadatud 20. IV 2015).

¹⁰⁹ Säästva arengu seadus – RT I 1995, 31, 384. <https://www.riigiteataja.ee/akt/22325> (vaadatud 20. IV 2015).

¹¹⁰ European Spatial Development Perspective 1999. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/sum_en.pdf (vaadatud 20. IV 2015).

¹¹¹ Planeerimisseadus § 1 lg 3.

Kultuurilise keskkonna arengu vajadustega arvestamine tasakaalustatult koos muude vajadustega on üks maakonnaplaneeringu ülesandeid (seaduse varasemas redaktsioonis: eesmärk).¹¹² Niisamuti tuleb üldplaneeringu koostamisel hinnata koos muude mõjudega kavandatava ruumilise arenguga kaasnedavad võivad kultuurilisi mõjusid ning seada sellise mõjude hindamisel alusel säästva ja tasakaalustatud ruumilise arengu tingimused.¹¹³ Sealhulgas on üldplaneeringu ülesanne miljööväärtuslike hoonestusalade, väärtuslike põllumaade, parkide, haljasalade, maastike, maastiku üksikelementide määramine ning nende kaitse- ja kasutamistingimuste seadmine. Miljööväärtuse mõistet planeerimisseaduses defineeritud ei ole ning mõiste sisustamine sõltub praktikast.

Alates 3. IV 2005 kehtiva keskkonnamõju hindamise ja keskkonnajuhtimissüsteemi seaduse kohaselt on keskkonnamõju tegevusega eeldatavalt kaasnev vahetu või kaudne mõju muuhulgas keskkonnale, kultuuripärandile või varale.¹¹⁴ Enne seda kehtinud keskkonnamõju hindamise ja keskkonnaauditeerimise seadus¹¹⁵ sisaldas keskkonnamõju osas vaid viidet keskkonnaseisundi muutumisele, inimese tervisele või varale – kultuuripärandi mõjutamist keskkonnamõjuks ei loetud. Kultuuripärandi mõiste lisamine keskkonnamõju hindamise regulatsioonile tulenes Euroopa Liidu direktiivi nõuetest – EÜ Nõukogu direktiivi 85/337/EMÜ art 3 kohaselt¹¹⁶ hõlmab keskkonnamõju ka mõju kultuuripärandile –, millega enne 2005. aastat kehtinud norm kooskõlas ei olnud.

Kultuuripärandi mõiste sisaldub ka olulise keskkonnamõju definitsioonis, mille kohaselt loetakse keskkonnamõju oluliseks, kui see võib eeldatavalt ületada tegevuskoha keskkonnataluvust, põhjustada keskkonnas pöördumatuid muutusi või seada ohtu mh kultuuripärandi või vara.¹¹⁷ Kärt Vaarmari jt viitvad, et Euroopa Komisjoni juhised keskkonnamõju direktiivi rakendamiseks keskenduvad mitte ainult materiaalsetele aspektidele nagu kaitsealad või arheoloogilise või kultuurilise tähtsusega aspektid, vaid ka immateriaalsetele aspektidele.¹¹⁸

¹¹² Planeerimisseadus § 7 lg 3 p 3.

¹¹³ Planeerimisseadus § 8 lg 2 p 3.

¹¹⁴ Keskkonnamõju hindamise ja keskkonnajuhtimissüsteemi seadus § 4 – RT I2005, 15, 87. <https://www.riigiteataja.ee/akt/113032014032?leiaKehtiv> (vaadatud 20. IV 2015).

¹¹⁵ Keskkonnamõju hindamise ja keskkonnaauditeerimise seadus § 5.

¹¹⁶ EÜ Nõukogu direktiiv 85/337/EMÜ teatavate riiklike ja eraprojektide keskkonnamõju hindamise kohta. http://www.envir.ee/sites/default/files/endir85337_est.pdf (vaadatud 20. IV 2015).

¹¹⁷ Keskkonnamõju hindamise ja keskkonnajuhtimissüsteemi seadus § 5.

¹¹⁸ K. Vaarmari jt, Ajaloolised looduslikud pühapaigad. Õiguslik kaitstus ja selle edasised võimalused. Tartu: Keskkonnaõiguse keskus, 2011, lk 34.

Kultuuriliste väärtuste äratundmiseks ja nende käsitlemiseks planeerimis- ja arengudokumentides, samuti planeerimisprotsessi õiglaseks ja sujuvaks läbiviimiseks on koostatud mitmeid juhendmaterjale.¹¹⁹ Erinevad juhendmaterjalid kannavad endas ideed kaitsta piirkondi ja üksikobjekte läbi planeerimispiirangute ja soovitude visuaalselt ebasobivate ümber- ja uusehituste eest, eesmärgiga tagada piirkonnale omane ajaloolise ilme säilimine. Kask on juhtinud aga tähelepanu, et erinevates õigusaktides, juhendmaterjalides ning planeerimis- ja arengudokumentides ei ole siiski üheselt määratletud mille alusel valdkonnas määratletakse käsitletavaid väärtusi. Erinevad dokumendid sisaldavad laialdase spektri termineid, definitsioone, konnotatsioone ja meetodilisi rõhuasetusi. Planeeringutes kasutatavad väärtuskriteeriumid aga jäävad sageli üldse defineerimata või põhjendamata. Tema hinnangul valitseb valdkonnas „terminoloogiline ja metodoloogiline anarhia“ ning leiab, et olukorras, kus väärtused ei ole üheselt ja selgelt määratletud ning meetodiliselt korrektselt välja selgitatud, jääb selgusetuks mida täpsemalt kaitstakse ning miks peaks kaitse sisaldama rangelt regulatiivset praktikat.¹²⁰

¹¹⁹ Vt nt Soovitused üldplaneeringu koostamiseks. Toim: K. Lass. Tallinn: Entec AS, 2000. https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/ylplaneering_sovitused_0.pdf (vaadatud 20. IV 2015); Ruumiline planeerimine. – Siseministeeriumi juhendmaterjal. Tallinn: Siseministeerium, 2012. <https://www.siseministeerium.ee/et/tegevusvaldkond/ruumiline-planeerimine> (vaadatud 20. IV 2015); K. Tillemann, R. Viljasaar, Kaasava planeerimise juhend. Tallinn: Siseministeerium, 2012; K. Hellström, M. Kais, Miljööväärtused maapiirkonnas. Maapiirkonna miljööväärtuslike alade käsitlemise juhend Põlvamaa näitel. Põlva, 2011; L. Välja, Miljööväärtuslikud hoonestusalad planeerimisprotsessis. Tallinn: Siseministeerium, 2009; H. Kalle jt, Soovitused planeerimisprotsessi ülesehitamiseks. Tallinn: Siseministeerium 2004; L. Hansar, Miljööväärtused linnas. Tallinn: Keskkonnaministeerium, 2004; K. Hellström jt, Väärtuslike maastike määratlemine. Meetodika ja kogemused Viljandi maakonnas. Tallinn: 2001.

¹²⁰ R. Kask, Taluarhitektuuri väärtused ..., lk 51–52.

3. EMPIIRILINE UURIMUS

Tulemus ei ole kunagi lõplik. Seda on alati võimalik täpsustada, hermeneutiline ring ei katke: alati ilmuvad uued materjalid, teised tõlgendused.

Mikko Lagerspetz¹²¹.

Peatükis esitatakse ülevaade empiirilisest uurimusest, mille eesmärk oli saada ülevaade kultuuripärandi käsitlemisest ruumilise planeerimise dokumentides. Uurimuses analüüsiti aastatel 2003-2013 Muinsuskaitseameti kooskõlastamise komisjoni koosolekutel läbi vaadatud maakonna-, üld- ja teemaplaneeringuid ja komisjoni protokollilisi otsused planeeringute kohta. Peatükis antakse vastused küsimustele: Kuidas on planeeringudokumentides kirjeldatud kultuuripärand ja väärtusarusaamad? Milliseid ruumilahendusi ja arengustsenaariume on pärandiga seoses välja pakutud või ette nähtud? Millise sisu annab kultuuripärandile ja selle väärtustamisele ja kaitsemeetmete aja- ja asjakohasusele Muinsuskaitseamet?

Eesti planeerimissüsteem, mida iseloomustab põhimõte, et üldisema tasandi planeering annab sisendi detailsema tasandi planeeringule, koosneb nelja liiki planeeringutest: riigi tasandil koostatavatest üleriigilisest- ja maakonnaplaneeringutest, mille peamine eesmärk on riigi ruumilise arengu vajaduste väljendamine ning kohaliku omavalitsuse, kellel on seadusest tulenev ulatuslik planeerimisautonoomia, koostatud üld- ja detailplaneeringutest. Empiiriliseks materjaliks on valim 50-st¹²² Muinsuskaitseametile planeerimisseaduse alusel kooskõlastamiseks esitatud dokumendist. Neist 9 on maakonna teemaplaneeringud ja 41 kohaliku omavalitsuse üld-, osaüld- või teemaplaneeringud. Nimekiri analüüsis käsitletud planeeringudokumentidest on esitatud lisana.

Diskursuseanalüüsi valimi koostamisel ei eeldata selle üldistatavust. Kehtib reegel: suurem valim pole tingimata parem. Valimi suurus sõltub uurimisküsimustest ja analüüsitüübist. Kui teatud tekst on uurimuse fookuses oluline ja tõenäoliselt sotsiaalse praktika jaoks tagajärjekas,

¹²¹ M. Lagerspetz, Sotsioloogia uurimismeetodid. Loengukonspekt, 2007.

¹²² Muinsuskaitseamet on kooskõlastamise komisjoni koosolekutel 2003–2013 läbi vaadanud ca 250 maakonna- ja üldplaneeringudokumendi. Neist mitmed on koosolekute päevakorras olnud korduvalt.

piisab isegi ühest tekstist. Selle kõrval on Teun A. van Dijk toonitanud publitseeritavate diskursusanalüüside ühe tingimusena piisavalt representatiivsete tekstikorpuste olulisust.¹²³ Niisamuti võib valimi suurus uurimuse käigus muutuda. Kui ilmneb suur variatiivsus tuleb valimisse võtta rohkem tekste või kitsendada analüüsi fookust ja vastupidi – suure tekstisisese variatiivsuse ilmnedes on otstarbekas jätta valimisse vähem tekste. Veronika Kalmus on rõhutanud, et mahukates tekstianalüüsi meetodeid kombineerivates uurimustes võib olla otstarbekas viia enne diskursusanalüüsi valimi koostamist läbi kvantitatiivne kontentanalüüs, mille tulemustest lähtuvalt võetakse diskursusanalüüsis vaatluse alla kõige sagedamini esinevad või hoopis harvad, ent tähelepanuväärsed teksti omadused või koosinemismustrid.¹²⁴ Uwe Flick on leidnud, et valimi koosteostused täidavad kahte eesmärki: esiteks, katta nii lai uurimisväli kui võimalik, st moodustada maksimaalselt mitmekesine valim. Teiseks, jõuda uurimisväljal nii sügavale kui võimalik, st keskenduda üksikutele näidetele või uurimisvälja teatud sektorile.¹²⁵ Seetõttu ei haaratud uurimistöö valimisse kõiki 11 aasta jooksul kooskõlastamise komisjoni koosolekutel läbi vaadatud planeerimisdokumente, vaid koostati mitte-tõenäosuslik eesmärgipärane (ingl. k – *non-random purposive*) juhuvalim. Valikuprintsiipideks oli esiteks, dokumendi kehtivus, st veenduti, et planeering on kehtestatud maavanema või kohaliku omavalitsuse poolt. Kehtestamata planeeringud jäid valimist välja. Teiseks, ajaline läbilõige, kuivõrd 2003-2013 on muudetud nii planeerimis- kui ka muinsuskaitseadust, mis on kaasa toonud nii menetluskorra muudatusi kui ka dokumentide sisunõuete täiendamisi. Ajaline läbilõige aitab hinnata poliitikate muutuste mõju diskursusele. Kolmandaks, maakondlik representatiivsus.

Planeeringud koosnevad tekstilisest ja graafilisest osast – seletuskirjast ja joonistest. Kultuuripärandi peatükk (sageli nimetuse all Muinsuskaitse) on seletuskirjas reeglina esitatud eraldi peatükina ning tihti eraldi joonisena: näiteks keskkonnapiirangute-, mälestise- vms kaart. Kõige paremini annavad ülevaate väärtustest maakondade asutust ja maakasutust suunavate keskkonnatingimuste teemaplaneeringute seletuskirjad, mis selgitavad väärtuspõhimõtteid. Märksa sõnaahtralt on üldplaneeringute seletuskirjad kultuuripärandi väärtuste ja koostamismetoodika kirjeldamisel ning piirangute põhjendamisel ning sisaldavad tihti vaid juhendmaterjalide ümberkirjutusi sellest, mis võiks kultuuriväärtuslik olla, kui seda, mis pärand planeeringukontekstis tegelikult on.

¹²³ T.A. van Dijk, What do we mean by 'Discourse Analysis'? – T.A. van Dijk kodulehekül <http://www.discourses.org/> (vaadatud 20. IV 2015).

¹²⁴ V. Kalmus, Diskursusanalüüs ...

¹²⁵ U. Flick, An introduction to qualitative research. London: Sage, 2009, lk131–132.

Planeeringute seletuskirjade analüüsi käigus oli võimalik eristada nelja põhilist struktuuri elementi, mis moodustavad planeerimisdokumentide väärtusdiskursuse tuuma. Esiteks, kultuuriliste aspektide, kui kohustusliku planeeringu ülesande, peatüki pealkirjastamine, mille sõnastus peegeldab teemakäsitluse piiride seadmist. Kultuuriväärtus = muinsuskaitse = kultuurimälestis. Teiseks, väärtusprintsipiide esinemine, mis iseloomustavad asjade ja kohtade abstraktseid hindamiskriteeriumeid, näiteks „traditsiooniline“, „hästisäilinud“, „välja kujunenud“, „esteetiline“, „inimmõõtmeline“, „arhitektuurne“ jne. Kolmandaks, väärtuselemendid, mis näitavad väärtuste esinemise määra ning väljendavad ühtlasi ka normatiivseid piire. Neljandaks, piirangud, mis kirjeldavad kultuuriliste väärtuste kaitse- ja säilitamise korralduslikku poolt.

Lisaks planeeringudokumentidele moodustavad eraldi uurimismaterjali Muinsuskaitseameti kooskõlastamise komisjoni protokollilised otsused¹²⁶ valimisse haaratud planeeringute kohta. Dokumentide kui andmete¹²⁷ analüüs võimaldab uurida, kuidas on institutsionaalsetes ametlikes dokumentides diskursus konstrueeritud, kuivõrd diskursuseanalüüs lähtub veendumusest, et keelekasutuse abil mitte ainult ei toimu sotsiaalse tegelikkuse refleksioon, vaid samal ajal seda mõtestatakse, uuendatakse ja muudetakse. Diskursuse konstrueerimisel seatakse piirid sellele, milliseid ideid ja praktikaid peetakse loomulikuks, oluliseks ja arusaadavaks, mille üle vaielda ning millised küsimused kuuluvad üldse arutluse alla ja milliseid probleeme võib tõstatada. Trevor J. Barnes ja James S. Duncan on veendunud, et need raamid ei ole siiski rangelt fikseeritud, diskursused pole ühtsed, vaid on läbirääkimiste, väljakutsete ja transformatsiooni subjektid.¹²⁸

Kultuuriministeerium kirjeldab muinsuskaitse tegevusvaldkonda järgmiselt: Eestis on säilinud rikkalikult eri ajastute kultuuripärandit. See on märk riigi ja inimeste ajaloo ning osa meie identiteedist. Ajalugu ei ole jäädvustatud mitte ainult ajalooürikutesse, vaid ka kultuurikeskkonda, hoonetesse, esemetesse ja maastikku. Muinsuskaitseameti eesmärk on

¹²⁶ Otsus on tulemus, millele jõutakse pärast asjaolude, võimaluste läbimõtlemist, kaalumist, arutlemist. Vt Eesti keele seletav sõnaraamat. Autoriõigus: M. Erelet, T. Erelet, K. Ross, Eesti Keele Instituut. <http://www.eki.ee/books/ekk09/index.php?id=198> (vaadatud 20. IV 2015).

¹²⁷ Vt kvalitatiivse uuringu andmeallikate kohta M-L. Laherand, Kvalitatiivne uurimisviis, lk 258-261.

¹²⁸ T.J. Barnes, J.S. Duncan, Introduction: Writing Worlds. – Writing Worlds. Discourse, Text, Metaphor in the Representation of Landscape. Eds: T.J. Barnes, J.S. Duncan. London: Routledge, 1992, lk 8.

väärtustada kultuuripärandit ja kultuuriväärtuslikku keskkonda ning tagada nende säilimine.¹²⁹ Muinsuskaitseamet osaleb ruumilise planeerimise protsessis koostööpartneri ja kooskõlastajana. Muinsuskaitseameti otsuste analüüs näitas, et valdavalt on keskendunud mälestistekesksetele pärandikäsitlustele. Muinsuskaitseaduse mugavatest ja piiravatest raamidest ei soovita ega juleta väljuda, unustades, et laiemat pärandikäsitlust eeldavad ja soosivad ratifitseeritud rahvusvahelised lepingud.

3.1. MAAKONNAPLANEERINGUD

Pärast planeerimis- ja ehitusseaduse jõustumist 1995. aastal tehti riigi tasandil strateegiline otsus, et kolme aasta jooksul valmiks maakonnaplaneeringud. Ühelt poolt andsid need sisendi omavalitsuste planeeringutesse ning teisalt üleriigilisse planeeringusse Eesti 2010. See oli esimene strateegiline dokument maakonnas, mis sidus kokku erinevad valdkonnad riigi tasandil ning omavalitsuste huvid. Enamik maakonnaplaneeringuid kehtestati ajavahemikus 1998-1999. Maakonnaplaneeringuid ajakohastati järgmisel kümnendil läbi teemaplaneeringute: asutust ja maakasutust suunavate keskkonnatingimuste, maakonna sotsiaalse infrastruktuuri ja tehnilise taristu kavandamise.

Vaadeldud dokumentidest 3 olid suunatud asutust ja maakasutust suunavate keskkonnatingimuste seadmisele, 7 tehnilise taristu kavandamisele: kergliiklusteed, riigi põhimaantee ja maakonna tehniline infrastruktuur.

3.1.1. PEALKIRJASTAMINE

Kultuurilise keskkonna mõju peatükk on planeeringudokumentides sõnastatud järgmiselt:

Arvestamisele kuuluvad kaitstavad alad ja objektid valitud trassikoridoris või selle läheduses. Muinsuskaitse¹³⁰

Kultuuriväärtustega arvestamine (muinsuskaitseline aspekt)¹³¹

¹²⁹ Muinsuskaitse. – Kultuuriministeriumi kodulehekül. <http://www.kul.ee/et/tegevused/muinsuskaitse> (vaadatud 20. IV 2015).

¹³⁰ Pärnu maakonnaplaneeringut täpsustav teemaplaneering E67 Tallinn-Pärnu-Ikla maantee asukoha täpsustamine km 92,0–170,0. 2012.

Muinsuskaitse¹³²

Riikliku kaitse all olevad kultuurimälestised¹³³

Peatüki pealkirjades võib märgata ilmselget tendentsi esitada ja käsitleda kultuuriväärtuste teemat vaid läbi kitsa prisma: kultuur = muinsuskaitse = kultuurimälestis. Ühest küljest on see kindlasti seotud kultuuripärandi identiteeti kujundava funktsiooniga. Pärand osaleb identiteedi konstrueerimisel ühiskonna eri tasanditel. Kurmo Konsa on kirjeldanud kuidas riiklikku pärandit kasutatakse riigi määratlemiseks ja kehtestamiseks, samuti kodanike samastamiseks riigiga. Nii aitab riiklik pärand püsida riigi struktuuridel ja institutsioonidel.¹³⁴ Riiklikult määratletud pärand on aga kultuurimälestis. Teisalt võib seda seletada planeerimismenetluse normeeritud koostöökohustusega, mis näeb ette koostöö Muinsuskaitseametiga, kui planeeritaval maa-alal asub muinsuskaitseala, kinnismälestis või nende kaitsevöönd.¹³⁵ Pealkirja partnerinstitutsioonist lähtuv sõnastus võib olla koostöö üks vormidest – soov lihtsustada suhtlust. Lisaks on selline mõistekasutus ilmselt seotud Muinsuskaitseameti enda hoiakute ja direktiivsete suunistega, mida on koostöö ja kooskõlastamise protsessis jagatud. Viimaste kohta täpsemalt allpool.

3.1.2. VÄÄRTUSPRINTSIIBID

Kultuuripärandi käsitlustes on üks kesksemaid teemasid väärtuste diskursus. Väärtuste (ingl. k – *values*) süsteem on aja jooksul kujunenud ja sõltuv ühiskonnast ja selle muutumisest. Väärtused võivad olla püsivad, neid võidakse ümber defineerida ning alati võivad tekkida uued väärtused. Konsa on rõhutanud väärtuste määratlemise ja esitamise vajalikkust, kuna need on ennekõike seotud pärandi haldamisega tehtavate otsustega. Ühel objektil või nähtusel võib olla alati mitu väärtust ning pärandit on võimalik erinevatel ühiskonna tasanditel ja vaatepunktist lähtuvalt ka erinevalt väärtustada. Ta toonitab: „Pärandiga seotud paljude

¹³¹ Võrumaa kergliiklusteed ja loodusrajad. 2013.

¹³² Ida-Viru maakonnaplaneeringut täpsustav teemaplaneering Ida-Virumaa tehniline infrastruktuur. 2013.

¹³³ Harju maakonnaplaneeringut täpsustav teemaplaneering Põhimaantee nr 4 (E67) Tallinn-Pärnu-Ikla trassi asukoha täpsustamine km 12,0-44,0. 2014; Rapla maakonnaplaneeringut täpsustav teemaplaneering „Põhimaantee nr 4 (E67) Tallinn-Pärnu-Ikla (Via Baltica) trassi täpsustamine km 44.0–92.0. 2014.

¹³⁴ K. Konsa, Milleks meile pärand? – Akadeemia 2013, nr 12, lk 2179.

¹³⁵ Planeerimisseadus § 16 lg 1 p 9.

väärtuste tõttu peab ka väärtuste määratlemise protsess olema paratamatult pluralistlik ja eklektiline ning haarama erinevaid inimesi ja huvigruppe¹³⁶.

Kultuurilised väärtused, millega planeeringuis on arvestatud ja käsitletud ehk väärtustatud on vaadeldud planeeringudokumentides esitatud järgmisel kujul:

Traditsioonilist kultuurmaastikku, kus on kontsentreeritult säilinud meie ajaloo erinevate ajastute jäljed.¹³⁷

Põllumajandusmaastikku, asustust ja teedevõrku koos seal sisalduvate looduslikku päritolu elementidega.¹³⁸ [---] piirkonda, kus on säilinud 20. sajandi alguse asustus- ja maakasutusstruktuur. [---] maastikku, kus on kontsentreeritud ja hästisäilinud kujul väljendunud kogu meie ajalugu muinasajast tänapäevani (ajaloo kontsentraat). [---] paiku, mille teevad eriliseks mitte niivõrd nende füüsilised omadused, kui nendega seonduv vaimne pärand.¹³⁹

Traditsioonilise ilmega küla- või mõisamaastikud ehk sisuliselt kohad, kus on tehtud suhteliselt vähe maaparandust, samuti traditsioonilise ilmega kirikukülad. Väärtuslikud on veel kohad, kus on tihedalt üksteise kõrval säilinud jälgi erinevatest ajalooperioodidest muinasajast tänapäevani, samuti ajaloosündmuste, muistendite või kultuurilooga seonduvad paigad.¹⁴⁰

Maastikuelemente ja -struktuure, mis on olulised osad rahvusliku identiteedi konstrueerimise tervikust. [---] loodumälestisi, pühapaiku, ehitisi ja ajaloomälestisi, mis kompleksina moodustavad olulise osa eesti rahvuse identiteedist. [---] 19. sajandi rahvusromantilises kirjanduses rõhutatud sümbolitest, nagu müütilised sood ja metsad, järved, taevaskojad ja müürmäed, põrguhauad, allikad, koopad ning veskid, talud, kirikud ja mõisad, külad.¹⁴¹

¹³⁶ K. Konsa, Laulupidi ja verivorst: 21.sajandi vaade kultuuripärandile. □ Tartu Kõrgema Kunstikooli toimetised 19. Toim: S. Toomal. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool, 2014, lk 67-68.

¹³⁷ Põlva maakonna asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused 2005.

¹³⁸ Põlva maakonna ...; Viljandi maakonna asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused. 2004.

¹³⁹ Põlva maakonna...

¹⁴⁰ Saare maakonna asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused. 2008

¹⁴¹ Põlva maakonna...

Looduslike ja ajalooliste tegurite koosmõjus kujunenud [---] ruumilist struktuuri iseloomustab selge polariseerumine enam-vähem võrdsete pindaladega linnastunud põhjaosaks ja hõreda maa-asustusega lõunaosaks.¹⁴²

Väärtuskirjeldusena mälestiste esinemine:

Trassi koridoris asuvad järgmised kultuurimälestised [---].¹⁴³

Vaadeldud dokumentides esitatud väärtusprintsipiide hulk ei ole eriti lai ning esineb kokkulangevusi sünonüümide näol. Võib väita, et tegemist on üpriski piiratud sõnavaraga, mis kordub dokumendist dokumenti ning on seletatav sagedase eeskujuks olevate juhendmaterjalide¹⁴⁴ tsiteerimise või ümbersõnastamisega ja samuti kitsa teostajate ringiga.¹⁴⁵ Rasmus Kask on juhtinud tähelepanu, et planeeringudokumentide koostajad eeldavad „osapooltelt üheselt ja iseenesest mõistetavat sõnakasutust“.¹⁴⁶ Terminoloogilisele ühtsusele ja õigusnormist lähtuvale sõnastusele rõhub protokollilistes otsustes alati ka Muinsuskaitseamet: näiteks märkustega: „muinsuskaitse objekt“ nimetada ümber „kultuurimälestis“.

Tabelis 1 on esitatud valimisse haaratud maakonna teemaplaneeringute esinevad väärtusprintsipiidid.

Tabel 1 Väärtusprintsipiidid maakonna teemaplaneeringute seletuskirjades

Ajalisus	Ruumilisus	Ainulaadsus	Terviklikkus	Tähendused
traditsiooniline	kontsentreeritult	eriline	hästisäilinud	ajastute jäljed
ajalooga seotud	tihedalt		säilinud	looduslikku päritolu elemendid
19.sajandi	kompleksina		väljakujunenud	vaimne pärand
20.sajandi	hõreda		koosmõjus kujunenud	rahvuslik identiteet
			vähe tehtud maaparandusi	rahvusromantilise kirjanduse sümbolid
			polariseerumine	kultuurimälestised

¹⁴² Ida-Viru maakonnaplaneeringut täpsustav teemaplaneering Ida-Virumaa tehniline infrastruktuur. 2013

¹⁴³ Harju maakonnaplaneeringut täpsustav teemaplaneering Põhimaantee nr 4 (E67) Tallinn-Pärnu-Ikla trassi asukoha täpsustamine km 12,0–44,0. 2014

¹⁴⁴ Nt valimisse kuuluv Viljandi maakonna asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimuste teemaplaneeringust sai juhendmaterjal ülejäänud maakondade vastavate teemaplaneeringute koostamisel

¹⁴⁵ Nt on 4 planeeringu koostajaks 9-st üks suurimaid valdkonna ettevõtteid Hendrikson&Ko OÜ ning valimi 2 planeeringut – Harju- ja Rapla maakondade põhimaanteed – on identsed nii sisult kui keelekeasutuselt väärtushinnangute esitamises ja piirangute seadmises.

¹⁴⁶ R. Kask, Taluarhitektuuri väärtused ..., lk 59.

Tabelis 1 esitatud viiene jaotus illustreerib planeeringudokumentides kultuuripärandit kirjeldavate väärtuste põhiideid, milleks on selle seosed minevikuga ja ruumiline ühisus, selle kordumatus või harmoonilisus ja terviklikkus ning lisaks selle märgiline tähendusväli.

Seos ajalooa, ajalooline väärtus (ingl. k – *historical value*), on pärandi üks selgemini hoomatavaid tähendusi. Ajalooline väärtus kajastab kultuuripärandi seotust inimeste, sündmuste, kohtade jms, mis võivad pärineda minevikust, kuid mitte ilmtingimata. Väärtus võib olla ajaperioodile tüüpiline, erandlik, unikaalne, rariteetne vms.¹⁴⁷

Pärandi väärtus võib seisneda ka koha- või ruumiühisuses, ehk selles milliseid üldisemaid kategooriaid asjad või kohad esindavad ning kuidas nad sobituvad või on seotud ümbritseva keskkonnaga. Kontsentratsioonil või ühetaolisusel on praktiline funktsioon – sarnasus võimaldab seada normatiivseid regulatsioone, kus eranditele jääb väga vähe ruumi. Ühisuse määratlemisel on olulisem ühisuse nõue ise, on märkinud Kask.¹⁴⁸

Harulduse, unikaalsuse, ainulaadsusega (ingl. k – *rarity*) kaasnevad alati ka muud väärtused. Küllalt on asju, mida leidub vähe, kuid neid ei loeta veel seetõttu väärtuslikeks. Lisaks esineb harulduse ja ühisuse väärtusprintsiipide vahel antagonism. Kindlasti annab haruldusväärtus teistele väärtusele lisandväärtuse.

Terviklikkus, täielikkus, autentsus (ingl. k – *integrity, authenticity*) iseloomustavad suhet algse või originaalse seisundiga. Samas võivad muutused mõnikord asja või koha tähtsust suurendada või vastupidi.

Tähenduslikku väärtust kandvad objektid sümboliseerivad midagi (ingl. k – *symbolic value, iconic value*), kannavad kogukonna või indiviidi jaoks olulist tähendust, talitlevad teatud märgina. Tabelis 1 esitatud väärtusi vaadeldes ilmneb, et planeeringudokumentidesse ei ole lülitatud maakondlikku tähendusvälja. Väärtuslik on pigem riigi- ja rahvuspõhine. Kuid lisaks materiaalsele ruumiväljendusel osatakse väärtusena näha ka vaimset pärandit: näiteks „vaimne pärand“, „rahvuslik identiteet“.

¹⁴⁷ Vt nt mälestiseks tunnistamise väärtuskriteeriumide kohta Muinsuskaitseameti kodulehel <http://muinas.ee/muinsuskaitsetegevus/malestised> (vaadatud 20. IV 2015).

¹⁴⁸ R. Kask, Taluarhitektuuri väärtused ..., lk 60.

3.1.3. VÄÄRTUSELEMENDID

Väärtuste määratlemisel esitatakse objekti või nähtuse kirjeldus, väärtused ja väärtustunnused, ehk väärtust defineerivad elemendid (ingl. k – *character-defining elements*), milleks võivad olla materjalid, vormid, asukoht, ruumiline paigutus, kasutus, tähendused. Seejuures käsitletakse koos nii väärtuseid kui seda, milliste tunnustega on väärtused seotud, samuti objekti seisundit. Väärtuspriitsiipide ja -elementide omavaheline seostamine on vajalik edasiste säilitamisotsuste tegemisel ja piirangute seadmisel.

Tabelis 2 on esitatud vaadeldud planeeringudokumentides esinevad väärtustunnused ehk -kriteeriumid, mis valdavalt katavad mitmeid väärtuselemente, kuivõrd piirkonna kirjeldamisel on olulised tunnused nii selle struktuur, selle ruumilised omadused ja vormid kui selle komponendid.

Tabel 2 Väärtuselemendid maakonnaplaneeringute teemaplaneeringutes

Struktuurid	Vormid	Elemendid	Muu väärtus
kultuurmaastik	arhitektuuriline	kultuurimälestised	ei ole muinsuskaitse all
külamaastik	ehitustraditsioon	arheoloogiline kultuurkiht	ei asu kultuurimälestisi
põllumajandusmaastik	maastikuline	müütilised sood ja metsad jms	traditsiooniline
mõisamaastik	maastikuarhitektuuriline	asustus	väärtuslik
kirikukülad	üksteise kõrval	siluett	linnastunud
hajaküla	looduslik	külad	maa-asustusega
tänavatevõrk	karjatatud	kirikud	miljööga
teedevõrk		mõisad	
		talud	
		kivi- ja lattaiaid	
		puiesteed	
		varemed	

Helen Sooväli-Sepping on juhtinud tähelepanu, et pärandi tõlgendamisel on olulisel kohal pärandi huvi- ja sihtrühmad, kes seda pärandit enda jaoks oluliseks peavad.¹⁴⁹ Huvirühmade arusaamad pärandist ei pruugi alati kattuda, on märkinud Brian Graham ja Peter Howard. Ehkki enamasti peegeldab pärand ühiskonnas valitsevaid rahvuslikke, poliitilisi, sotsiaalseid,

¹⁴⁹ H. Sooväli-Sepping, Kelle oma on pärand? Kultuuripärandi jätkusuutlikkusest Eesti pärandipoliitika kontekstis. – Akadeemia 2013, nr 12, lk 2223.

usulisi jt jõujooni,¹⁵⁰ mida Laurajane Smith on määratlenud volitatud pärandi diskursusena (ingl. k – *authorized heritage discourse (AHD)*),¹⁵¹ kus oluline on pärandi materiaalne vorm, selle tunnused, mis võimaldavad pärandit struktureerida ning kanda pärandinimekirjadesse ja seeläbi edukalt hallata ja turundada.¹⁵²

Tabel 2-e vaadates võib märgata pärandidiskursuse teatavat homogeensust planeeringudokumentide seletuskirjades. Planeeringudokumendi sihtrühmaks ei ole keelekasutuse põhjal tihti mitte kohalik kogukond, kelle vajadusi ja huvisid ruumilise arengus tuleks kajastada, vaid planeeringudokumenti kooskõlastav ametkond. Näiteks võib väärtustunnuse puudumine – „ei ole muinsuskaitse all“, „ei asu kultuurimälestisi“ – olla määratletud väärtuselemendina. Selline lähenemine aga moonutab kindlasti kultuurilise keskkonnaga arvestamise mõtte. Näited planeeringudokumentidest:

Säilib hajaküla väljakujunenud iseloom ja struktuur.¹⁵³

[---] kultuuripärandi hoidmine traditsioonilise asustus- ja maakasutusmusteri ning muude ajaloo “jälgede” näol.¹⁵⁴

Kaudse positiivse mõjuna tuleb siinjuures mainida kergliiklusteede ja vastava sidosvõrgustiku rajamisega kaasnevat paremat ligipääsetavust kultuuriobjektidele.¹⁵⁵

Selgelt Muinsuskaitseameti jaoks ja suunitlusel esitatud väärtused:

Lisaks on Muinsuskaitseamet pööranud tähelepanu vajadusele säilitada nimetatud silla ja maantee vahel paiknevad veskivaremed (varemed ei ole muinsuskaitse all ega kuulu ka pärandkultuuriobjektide nimekirja).¹⁵⁶

[---] ei asu trassi koridoris kultuurimälestisi.¹⁵⁷

Näited põhjendustest, miks väärtuseid ei peaks määrama:

Maakonna planeeringutele omase üldistustaseme ja täpsusastme puhul pole võimalik konkreetse tee detail-asukoha määramine, seega ka oletatavate mõjude piisav ja lõplik hindamine.¹⁵⁸

¹⁵⁰ B. Graham, P. Howard, Introduction: Heritage and Identity. – The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity. Ed: B. Graham, P. Howard, Aldershot: Ashgate, 2008, lk 2–3.

¹⁵¹ L. Smith, Uses of Heritage. London; NY: Routledge, 2006, lk 29.

¹⁵² L. Smith, Uses of Heritage, lk 31.

¹⁵³ Rapla maakonnaplaneeringut täpsustav teemaplaneering „Põhimaantee nr 4 (E67) Tallinn-Pärnu-Ikla (Via Baltica) trassi täpsustamine km 44.0–92.0. 2014.

¹⁵⁴ Viljandi maakonna ...

¹⁵⁵ Võrumaa kergliiklusteed ja loodusrajad. 2013.

¹⁵⁶ Rapla maakonnaplaneeringu ...

¹⁵⁷ Harju maakonnaplaneeringut ...; Rapla maakonnaplaneeringut ...

On põhjust jätta muinsuskaitseõuete arvessevõtmine tulevase planeerimismenetluse raamesse.¹⁵⁹

3.1.4. PIIRANGUD

Kultuuripärandi säilitamise laiem eesmärk on hoida alles need väärtused, mis teevad pärandist pärandi. Säilitamise edukus sõltub pärandi muutumisprotsessi juhtimisest. Säilitamiseks võib kasutada erinevaid meetmeid: piirata, dokumenteerida, kohandada, teha seiret, tutvustada jne.¹⁶⁰ Näiteid piirangute seadmistest pärandi ja väärtuste kaitseks ja säilitamiseks planeeringudokumentides:

Säilitada tuleb väärtuslike maastike arhitektuuriline ja maastikuline miljöö. [---] Uute rajatiste ja joonehitiste projekteerimisel tuleb tagada olemasolevate väärtuste säilimine ning maastikuarhitektuuriline sobivus väärtusliku maastiku taustaga.¹⁶¹

Soovitav arvestada vana külastruktuuri ning ehitustraditsioonidega. Paisjärvede ümbruse kujundamisel soovitav konsulteerida oma ala asjatundjaga. [---] Uusehituste puhul oleks soovitav arvestada vana tänavatevõrgu ning ehitustraditsioonidega.¹⁶²

Säilitada ja/või luua maastikus avatust ja vaateid väärtuslikele maastikuelementidele. [---] Võimaluse korral taastada traditsioonilisi elemente ja maakasutust (kivi- ja lattaiad, puiesteed, looduslikud niidud, karjatatud metsad jms). [---] Uusi ehitisi ja maakasutust tuleb sobitada vanade ehitustega nii, et need moodustaksid ehitusliku ja visuaalse terviku. [---] ehitamisel (sh rekonstrueerimine ja renoveerimine) tuleb järgida väljakujunenud traditsioonilisi ehitusmahtusid ja hoonestuse struktuuri. [---] Korrastada olemasolevad ja endised põllumajanduslikud tootmisalad (farmid, laod, kuivatid, silohoidlad jmt), lammutada mittevajalikud ehitised. [---] Aladele, kus on oht muinsuskaitseala ja/või mälestise või muu arhitektuurilise või miljööväärtusega

¹⁵⁸ Võrumaa kergliiklusteed ...

¹⁵⁹ Ida-Viru maakonnaplaneeringut täpsustav teemaplaneering Ida-Virumaa tehniline infrastruktuur. 2013.

¹⁶⁰ Vt pärandi säilitamise erinevate meetodikate kohta täpsemalt Konsa, K. Laulupidu ja verivorst, lk 141–169.

¹⁶¹ Põlva maakonna ...

¹⁶² Viljandi maakonna ...

objekti silueti nähtavuse ja vaadeldavuse piiramiseks, uushoonestust üldjuhul ei kavandata.¹⁶³

[---] kavandamisel ja rajamisel tuleb arvestada ümbritseva miljööga, sh väärtuslike maastike ning muinsuskaitsealuste objektide paiknemise ja loomuliku keskkonnaga. Vältida tuleb tee-ehituslikke lahendusi (eelkõige piirded, teekate), mis olemasoleva miljööga ei sobitu. Mälestise alal tuleb tugineda olemasolevale teedevõrgule ning soovitatav on asfaltkattele eelistada puistekatet.¹⁶⁴

Seadusest tulenevate piirangute sissekirjutamise üle planeeringudokumentidesse on arutletud pikalt ja palju. On sisse kopeeritud ja on vaid viidatud normatiivsele õigusaktile. Halvim variant on mehhaaniline ja mõtlematu kohast mittelähtuv reguleerimine:

Trassi projekteerimise ja ehitamise ressursside optimaalse kasutamise tagamiseks ning vähendamaks võimalust rikkuda või hävitada inimtegevuse tagajärjel ladestunud arheoloogilist kultuurikihti, on vajalik enne tee-ehitusprojekti koostamist teostada arheoloogilised eeluuringud kultuuripärandi (kiviaeg – 17/18. saj) väljaselgitamiseks ja hindamiseks, mille tulemusi saab kasutada vähem ajaloolist kultuurmaastikku lõhkva teetrassi valimisel.¹⁶⁵

Vastavalt muinsuskaitseadusele on kinnismälestisel Muinsuskaitseameti ning valla- ja linnavalitsuse loata keelatud ehitamine, sh teede rajamine ning kaitsevööndis teede, kraavide ja trasside rajamine ning mulla- ja ehitustööd. Enne ehitustööde alustamist tuleb kinnismälestisel ja/või selle kaitsevööndis ehitustööde teostamiseks taotleda luba Muinsuskaitseametilt.¹⁶⁶

Kaevetöödel mälestiste ja kaitsevööndite alast väljapoole jäävatel aladel tuleb arvestada kultuuriväärtusega leidude ja arheoloogilise kultuurikihi ilmsikstuleku võimalusega. Muinsuskaitseadusest tulenevalt on leidja kohustatud kaevetööd peatama, leiu jätma leiu kohta ning teatama sellest Muinsuskaitseametile või kohalikule omavalitsusele. [---] kultusekivi [---] puhul on mälestise vahetus läheduses 10 m raadiuses keelatud künnikihist sügavamale minevad pinnasetööd.¹⁶⁷

¹⁶³ Saare maakonna ...

¹⁶⁴ Harjuma kergliiklusteed. 2012

¹⁶⁵ Pärnu maakonnaplaneeringut täpsustav teemaplaneering E67 Tallinn-Pärnu-Ikla maantee asukoha täpsustamine km 92,0–170,0. 2012.

¹⁶⁶ Harju maakonnaplaneeringut ...; Rapla maakonnaplaneeringut ...

¹⁶⁷ Harju maakonnaplaneeringut ...

Analüüsitud dokumentide põhjal võib väita, et konkreetseid kohapõhiseid maakasutus-, ehitus- vms kohustusi või piiranguid seatakse vähe. Enamik piiranguid pärinevad õigusaktidest: „Vastavalt muinsuskaitseadusele on kinnismälestisel Muinsuskaitseameti ning valla- ja linnavalitsuse loata keelatud“ või on juhendmaterjalides esitatud soovituslike tingimuste ümberkirjutused. Planeeringudokumentide seletuskirjade piiranguid puudutavat sõnavara võib kirjeldada polaarsel pehme-karm skaalal. Ühel pool on käskivas kõneviisis sõnastatud kohustused ning teisel pool soovituslikud hoiakud. Samas esineb sageli ühe dokumendi raames nii rangeid kui ka leebeid sõnastusi.

Tabelis 3 on esitatud piirangute sõnakasutused, mida iseloomustab umbisikuline tegumood. Umbisikulisust võib osaliselt seletada akadeemilistest tekstidest üle võetud võttega, mille eesmärgiks on rõhutada esitatavate asjaolude kirjelduste, tehtud järelduste, esitatud juhendite ja kohustuste objektiivsust ning sõltumatust töö autorist. Lisaks ei taha või ei julge ametnik võtta endale rolli ja vastutust kultuuriväärtuste ja -pärandi asjatundjana. Priit-Kalev Parts on seostanud seda ka planeerija rolliga planeerimisprotsessis: enese määratlemist pigem tehnilise instrumendina kui iseseisva väärtustava subjektina.¹⁶⁸

Tabel 3 Piirangute polaarsus maakonnaplaneeringute teemaplaneeringutes

Pehme	Karm
võimaluse korral taastada	peab järgnema
vältida	säilitada
järgida	tuleb taastada
reserveerida võimalusel	jätkata
soovitav	luua
arvestada	ei kavandata
konsulteerida	säilitada tuleb
tuleks	tuleb tagada
võiks	on vajalik
korrastada	on kohustatud
soovitav	tuleb arvestada
oleks soovitav	keelatud

Seatud umbmääraseid ja kindlapiirilisi piiranguid võib seletada väärtuste määramise meetoodika ja planeerimispraktika iseärasusega. Üldsõnalised ja tegelikku olemust ja mõtet mitte avavad selgitused jätavad tõlgendamis- ja tegevusvabaduse, mis võimaldavad vajadusel seatud piiranguid eirata. Selged sõnastused annavad aga ametnikele tugeva juriidilise seljataguse soovimatute tegevuste keelamiseks ja otsuste põhjendamiseks või õigustamiseks.

¹⁶⁸ P-K. Parts, Väärtuse määratlemine maastikul. Eesti loodus- ja muinsuskaitse hindamispraktika analüüs. – Akadeemia, 2004, nr 2, lk 4.

Tuleb kindlasti märkida, et kontekstuaalselt on kultuurimälestistega seotud piirangud alati ja ainult kindlapiirilised ja kohustavad: „on vajalik“, „on kohustatud“, „keelatud“. Miljööväärtusega seotud piirangud aga pelgalt soovituslikud ning sõltuvad pigem kodanikkonna heatahtlikkusest, vastutulelikkusest ja missiooni- ja vastutustundest: „tuleks“, „võiks“, „võimaluse korral“, „oleks soovitav“. Piirangute sõnastamine tingivas kõneviisis¹⁶⁹ näitab, et piirangute kehtestaja ka ise ei usu nende realiseerumisse, st et need oleks piisavad väärtuste säilimise tagamiseks.

3.1.5. KOKKUVÕTE

Planeeringudokumentid – maakonnaplaneeringu teemaplaneeringud – on koostatud põhimõttel: väärtusprintsipiide alusel valida käsitletavate objektide hulgast välja väärtuselemendid, seades teatud normatiivsed piirangud, et tagada selliselt väärtustatu säilimine. Väärtusprintsipiide taga on üldiselt hoomatav teadmine, mis on väärtus. Väärtus ei saa olla vaid üksiku vaatleja subjektiiivne hinnang. Väärtus on midagi püsivamat kui kõikuv ja muutlik maitseeelistus: meeldib-ei meeldi, sobib-ei sobi, ilus-kole jne. Valdkonna ekspert peab olema suuteline objekte ja kohti meetodiliselt vaadeldes, analüüsides ja võrreldes universaalseid väärtusi määratlema. Rasmus Kask on juhtinud tähelepanu, et juhul kui väärtused ei oleks universaalsed, vaid pidevalt muutuvad ja suhtelised, oleks keeruline õigustada normatiivsete piirangute seadmist.¹⁷⁰

Kahetsusväärne on kultuuriväärtuste teema käsitlemine vaid läbi muinsuskaitselise prisma: kultuur = muinsuskaitse = kultuurimälestis. See välistab suure osa muid potentsiaalseid hindamisaluseid. Kultuuri ja ruumi omavahelise suhte marginaalsele käsitlemisele on juhtinud tähelepanu Indrek Rünkla, kes leiab, et sageli tehakse ruumiotsuseid neile olulist tähelepanu pööramata.¹⁷¹ Juhan Maiste aga unistanud muinsuskaitsest, mis „ei tõesta midagi ega teeni kedagi, ei ürita kinni püüda faktide seast iseloomulikku ega artefaktide seast erandlikku, vaid seisab keset kultuuriks ümbermõtestatud elu ning kõneleb oma valitud sümbolite kaudu väärtustest, mis on meile kõigile olulised. Ta ei kõnele muinsusest kui lahinguväljast erinevate mälude vahel, vaid muinsuskaitsest, kus meie kohustuse kõrval mäletada on olemise mõõdupuuks ka meie vabadus mäletada, lihtsalt olla keset üha enam kultuuriks muudetud

¹⁶⁹ Tingiv kõneviis väljendab seda, et kõneleja peab tegevust ebareaalseks. Vt Eesti keele seletav sõnaraamat.

¹⁷⁰ R. Kask, Taluarhitektuuri väärtused ..., lk 69.

¹⁷¹ I. Rünkla, Ruumi küsimus. – Akadeemia, 2010, nr 5, lk 771.

loodust ja looduseks muudetud kultuuri.¹⁷² Väärtuste mõtestamine planeeringutes peab ulatuma kaugemale institutsionaalsest muinsuskaitsest paradigmat, hõlmama kohta ja ruumi ning tähendusi sügavamalt.

Esimese maakonnaplaneerimise ringi käigus koostatud planeeringud valmisid sisult ja kvaliteedilt väga ebahütlased. 2011. aastal tõdesid maavalitsused,¹⁷³ et üldisemad arengueesmärgid on planeeringuis endiselt asjakohased, vaatamata ühiskonnas toimunud muudatustele, sealhulgas linnastumine ja rahvastiku siseriiklik- ja väljaränne, kuid planeeringu elluviimiseks kavandatavad konkreetsed tegevused ning maakonna ruumistruktuur on aja vältel muutunud. Seetõttu algatas Vabariigi Valitsus 2013. aastal oma korraldusega¹⁷⁴ uute maakonnaplaneeringute koostamise. Maakonnaplaneeringute koostamisel vaadatakse varem kehtestatud teemaplaneeringud üle ning kantakse osadena uude planeeringulahendusse. Loodetavasti maakonnaplaneeringute uus ring on mõistev pärandi kogukondlikku ja globaalse ning identiteeti loova tähenduse suhtes ega sumbu volitatud pärandi diskursuse institutsionaliseeritud ja normeeritud ahtasse mälestistekeskmesse käsitusse.

3.2. ÜLDPLANEERINGUD

Kohalikud omavalitsused koostavad oma territooriumi või selle osa kohta üld- ja detailplaneeringuid, millest esimesed lähtuvad maakonnaplaneeringust ning on omakorda aluseks detailplaneeringutele ning ehitusprojektide projekteerimistingimuste väljastamisele. Üldplaneering paneb paika suuremate alade põhikasutuse – kus on elamud, metsad, pargid, tööstus, tehnovõrgud ja muud suuremad objektid, samuti pannakse paika ehitustingimused ning teede ja tänavate asukohad. See on omavalitsuse eesmärkide ruumiline väljund, reeglite ja nõuete kogum, mis soosib seatud eesmärkide saavutamist, ning kaardid, mis seovad arengu konkreetse kohaga ruumis. Planeeringudokumentidega tutvudes peaks olema võimalik mõista, milline on piirkonna identiteet, millised on ruumilised väärtused, millised on tugevused ja

¹⁷² J. Maiste, Vabadus mäletada. – Akadeemia, 2010, nr 5, lk 790.

¹⁷³ Siseministeeriumi ülevaade planeerimisalasest olukorrast riigis. 09. IX 2011 nr 13-4/41-1.

¹⁷⁴ Maakonnaplaneeringute algatamine – RT III, 23. VIII 2013, 6. <https://www.riigiteataja.ee/akt/323072013006> (vaadatud 20. IV 2015).

nõrkused, millised on kogukonna arengusuundumused. Siseministerium on nentunud, et ruumilise planeerimise alane pädevus ja võimekus ei ole alati seotud valla suuruse ja eelarvega, vaid pigem omavalitsuse tahtega ruumilist arengut selgelt ja järjepidevalt suunata.¹⁷⁵

Vaadeldud dokumentidest olid 33 üld-, 3 osaüld- ja 5 teemaplaneeringud. Viimaste hulgas on nii konkreetse piirkonna – näiteks Manija saare, Aida tuulikupargi, Porkuni puhkeala – kui ka miljööväärtuslike alade või omavalitsuse ehitusreegleid täpsustavad arengudokumendid. Lisaks omavalitsustele on planeeringute koostajateks või konsultantideks olnud 15 valdkonnas tegutsevat ettevõtet: AS Entec (AS Pöyrö Entec) (10), Hendrikson & Ko OÜ (7), AS A&L Management Eesti (2), Dagopen OÜ (2), E-Konsult OÜ (2), ERKAS Pärnu Instituut OÜ (2), Dereevos OÜ (2), AS PB Maa ja Vesi (2), Aarens Projekt OÜ, Lõuna-Eesti Varahaldus OÜ, AB Novel OÜ, Prope Mare Keskkonnaagentuur OÜ, AS Ramboll Eesti, Teadmised ja lahendused OÜ, Tinter-Projekt OÜ.

3.2.1. PEALKIRJASTAMINE

Pealkirjal on oma kindel roll. See on lähtepunkt, millele rajatakse kogu järgnev sisuarendus. Vaadeldud planeeringudokumentides on kohustusliku kultuurilise aspektiga arvestamise peatükkidel järgmisi pealkirju:

Muinsuskaitse¹⁷⁶

Muinsuskaitsealune maa¹⁷⁷

Õigusaktidega sätestatud muinsuskaitsealased kitsendused. Planeeringuga määratavad huviväärsused ja nende kaitsenõuded¹⁷⁸

Kinnismälestised. Miljööväärtuslik hoonestusala ja linna üldise miljöö säilimiseks olulised hooned¹⁷⁹

Kultuurisfäär¹⁸⁰

¹⁷⁵ Siseministeriumi ülevaade ...

¹⁷⁶ Nt Olulise ruumilise mõjuga Aidu tuulepargi, seda toetava infrastruktuuri ja rekreatsioonialade ning lasketiiru asukohavalik. Lüganuse (Maidla) vald. 2012; Orissaare aleviku ja Orissaare valla sisemaa üldplaneering. 2009; Are valla üldplaneering. 2009; Valga linna üldplaneering. 2007.

¹⁷⁷ Veriora valla üldplaneering. 2009.

¹⁷⁸ Tabivere valla osa üldplaneering Saadjärve I sihtala. 2012.

¹⁷⁹ Jõgeva linna üldplaneeringu teemaplaneering. Avalike ja ärialade paiknemist ja ehitusreegleid täpsustav teemaplaneering. 2014.

¹⁸⁰ Hanila valla üldplaneering. 2003.

Kultuurilooline ressurs¹⁸¹

Ajaloolis-kultuuriline keskkond¹⁸²

Kultuuriajalugu¹⁸³

Manija saare väärtused¹⁸⁴

Miljööväärtuslikud ja silmapaistva linnaehitusliku struktuuri ja hoonestusega piirkonnad¹⁸⁵

Täiendavad kasutustingimused kultuurilis-ajaloolise ja identiteediväärtusega maastikele maakonna teemaplaneeringu põhjal¹⁸⁶

Sarnaselt maakonnaplaneeringutele võib üldplaneeringute pealkirjade sõna- ja mõistekasutuses täheldada pärandidiskursuse piiramist vaid muinsuskaitselise käsitlusega. Juri Lotman on kirjeldanud teksti kui heterogeensete süsteemide kokkupuute ruumi, mida ei saa eraldada semantilise ruumi kontiinumist, milles ta paikneb.¹⁸⁷ Tema hinnangul on semiootilise ruumi korrastamine struktureeritud terviklik protsess, mille käigus üks süsteem omandab teisi tõrjudes domineeriva positsiooni. Moodustub metakeel, mille abil semiootilise ruumi erinevaid süsteeme saab ühtsena kirjeldada. Paraku „kaasneb semiootilise süsteemi korrastatuse astme tõusuga süsteemi ahenemine – kuni äärmusjuhuni, kus metasüsteem muutub sedavõrd jäigaks, et peaaegu kaotab kokkupuutepunktid reaalse semiootilise süsteemiga, mille kirjeldamisele ta pretendeerib.“¹⁸⁸ Kultuuriväärtuste ja – pärandi esitamise ahendamise vaid pelgalt muinsuskaitselele diskursusele on ilmselt suurim viga, mida pärandihalduses teha.

3.2.2. VÄÄRTUSPRINTSIIBID

Väärtust võib defineerida kui asja või nähtuse positiivset või negatiivset tähendust inimese jaoks.¹⁸⁹ Väärtused on seotud inimeste veendumustega ja käitumisega, need juhivad

¹⁸¹ Alatskivi valla üldplaneering. 2005; Mustvee linna üldplaneering. 2011.

¹⁸² Ambla valla üldplaneering. 2009.

¹⁸³ Are valla ...

¹⁸⁴ Manija saare teemaplaneering. 2013.

¹⁸⁵ Valga linna ...

¹⁸⁶ Kuressaare linna ja Kaarma valla kontaktvööndi ühisplaneering. 2012.

¹⁸⁷ J. Lotman, Kultuurisemiootika. Tallinn: Olion, 1991, lk 218–219.

¹⁸⁸ J. Lotman, Kultuurisemiootika, lk 254–255.

¹⁸⁹ Vt Eesti keel seletav sõnaraamat. Eesti Keele Instituut <http://eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=v%C3%A4%C3%A4rtus> (vaadatud 20. IV 2015).

käitumisviiside valikuid ja nende hindamise viise ning on järjestatavad oma suhtelise olulisuse alusel, on leidnud Shalom H. Schwartz.¹⁹⁰ Milton Rokeach on jaganud väärtused terminaalseteks väärtusteks ja instrumentaalseteks väärtusteks. Esimesed on need, mis on väärtused iseeneses, nende poole püüeldakse nende eneste pärast. Teised on vahendid soovitava lõppseisundi saavutamiseks.¹⁹¹ Kaasaegses pärandidiskursuses eksisteerib Noel Fojut hinnangul neli väärtustüüpi: olemuslik- (väärtus iseeneses, ingl. k – *intrinsic value*), institutsionaalne-, instrumentaalne- ja majanduslik väärtus.¹⁹² Kurmo Konsa on rõhutanud, et väärtused „ilmuvad objekti, konteksti ja inimeste interaktsiooni tulemusena“.¹⁹³ Väärtuseid, mis vaadeldud planeeringudokumentides on määratletud ehk väärtustatud on esitatud järgmisel kujul:

Vallas on terve, arenemisvõimeline, elurõõmus ja teotahteline elanikkond.¹⁹⁴

[---] on kõrgelt hinnatud ja mainekas elamispiirkond.¹⁹⁵

Vähem kui 300 aastaga on siia ladestunud põhiliselt sõjasadamaga seonduvad kihistised, mis on õpetlikud seda enam, mida ajaliselt kaugemale jääb linna vabanemine okupatsiooniväest.¹⁹⁶

Linnas puuduvad tervikliku, iseloomuliku üldmuljega ühtsed piirkonnad. Linnapilti iseloomustab pigem erinevatest ajajärkudest pärineva ning eriilmelise hoonestuse vaheldumine. Linna arendamisel soovitakse siiski väärtustada linna ajalugu ning säilitada [---] linna algust ja arengut markeerivad, siiani säilinud hooned.¹⁹⁷

Analüüside tulemusena leiti, et miljööväärtusliku elamupiirkonnana, mida säilitada, on [---] tänava äärtel paiknevad elamud. Need elamud oma ühtse ehitusstiiliga moodustavad terviku ning on iseloomulikud alevikeskkonnas.¹⁹⁸

Keskkonnaväärtused: [---] väikelinlik miljöö; [---] aedlinna miljööväärtuslik ruum; olemasolev kultuuripärand ja piirkonna ajalooline taust; arhitektuurilised väärtused: [---]

¹⁹⁰ S.H. Schwartz, *Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries*. Ed: M. Zanna. *Advances in experimental social psychology*. Vol. 25. New York: Academic Press, 1992, lk 3-4.

¹⁹¹ M. Rokeach, *The Nature of Human Values*. New York: Free Press, 1973, lk 327.

¹⁹² N. Fojut, *The Philosophical, Political and Pragmatic Roots of the Convention, Heritage and Beyond*. Strasbourg: Council of Europe, 2009, lk 17.

¹⁹³ K. Konsa, *Laulupidu ja verivorst ...*, lk 52.

¹⁹⁴ Viiratsi valla üldplaneering. 2007.

¹⁹⁵ Viimsi valla üldplaneering. 2005.

¹⁹⁶ Paldiski linna üldplaneering. 2005.

¹⁹⁷ Jõgeva linna ...

¹⁹⁸ Are valla ...

-] koguduse kirik ja kirikumõis, Raekoda ja Kultuurikeskus; kultuurilis- ajalooline väärtus: pastoraadihoone, [---] mõisakohad ning [---] kirik ja kalmistu; muinsuskaitsealane väärtus: Linnamägi ja piiskopilossi varemed, vana kalmistu; põlised asustusalad ja autentselt säilinud taluhooned; [---] pargialad; hästi säilinud ajalooline asustus- ja maakasutusstruktuur; säilinud hajakülad; maastiku järgivad ajaloolised külateed; [---] loodus- ja muinsuskaitsealised üksikobjektid; atraktiivne turismi- ja puhkemaastik; väljaarendatud puhkealad, -maastikud, -rannad; suusa-, jalgratta- ja matkarajad, liikumisrajad.¹⁹⁹

Väärtustav pärand on mälestised:

Kultuuriloolise ressursi moodustavad ajaloo-, kultuuri- ja arhitektuurilised objektid ning nendega seotud legendid. Ressurss on rakendatav esmajoones turismi arendamiseks. Selles osas on [---] vald küllalt rikas. Ainuüksi kaitse alla võetud mälestiste nimekiri [---] sisaldab 127 nimetust.²⁰⁰

Kuna [---] südalinn hävis II maailmasõja ajal 70% ulatuses, on linna ajalooline asustusstruktuur suures osas kadunud. Säilinud on vaid üksikud miljööväärtuslikud hooned. Hinnatav on viie kiriku olemasolu linnas. Üks neist [---] on muinsuskaitse all. Kokku on linna territooriumil neli kultuurimälestist [---]. Linnas peatuvate turistide jaoks on kultuuri-ajalooväärtuseks ka linnaga piirnev [---] tänavaküla oma paremini säilinud veneküla hoonestusstruktuuri ja arhitektuuriga.²⁰¹

Alevi sümboliks võib pidada [---] kirikut koos 1932. aastal ehitatud ja 1989. aastal taastatud kiriku värav-monumendiga, mis on mälestusmärk Esimeses maailmasõjas ja Vabadussõjas langenutele. Kirikuaias on ajaloolisi hauasambaid, kena on uus pastoraadihoone. Alevi edelaosas on maakividest õigeuskirik ja [---] mõisa vanad väravapostid [---] puiestee alguses. Vaatamisväärsusteks [---] alevis on veel puitehitised peatänavaa ääres ning endises raudteejaama kompleksis. Kultuurilise ja ajaloolise väärtusega on küüditatute mälestusmärk kirikuaias, mälestuskivi Velise Vabariigi juhtide hukkamispaigas ja mälestuskivid Teises maailmasõjas [---] lahingutes hukunuile.²⁰²

¹⁹⁹ Otepää valla üldplaneering. 2013.

²⁰⁰ Alatskivi valla ...

²⁰¹ Mustvee linn ...

²⁰² Märjamaa valla üldplaneering. 2007.

Planeeringuala loodenurgas olev kultusekivi jääb planeeringualasse, kaitsevöönd ulatub osaliselt planeeringualast välja. Planeeringualast loodesse jääv kalmistu jääb planeeringualast välja, teemaplaneeringu alasse ulatub umbes 5 m laiuse alana kaitsevööndi kagunurk.²⁰³

Üldplaneeringute juhendmaterjal nimetab planeeringudokumentis hinnatavate väärtustena kultuurilis-ajaloolisi ja maastikuilmelisi aspekte. Esimese kohaselt sisaldab planeeritav ruum kergemini või raskemini loetavaid jälgi varasemate kasutajate suhtumisest ja väärtushinnangutest, maakasutusviisidest ning rakendatud tehnoloogiast, milles kajastub kohaliku kultuuriloo järjepidevus. Teine selgitab, kuidas ruumistruktuur ja looduslikud ning kultuurilised maastikuelemendid loovad kohaidentiteedi ja -esteeetika.²⁰⁴ Sarnaselt maakonnaplaneeringute seletuskirjadele võib vaadeldud üldplaneeringute puhul tõdeda, et seletuskirjade väärtuskäsitlused on tihti juhendmaterjalide „nägu“, sisaldades lõikude kaupa lõika-kleebi abil dokumentidesse koondatud metoodilisi kirjeldusi sellest, mis võiksid väärtused olla, selmet neid konkreetselt, konstruktiivselt ja kohapõhiselt määratleda. On muidugi ka erandeid. Nähtust süvendab veel planeeringute konsultantide või koostajate soov luua struktuurilt, sisult ja keelekasutuselt (mõisteaparatuurilt) universaalne dokument. Kaur Lass on osutanud, et paljudel juhtudel lebavad üldplaneeringud riulites, sest need on koostatud formaalselt, ehkki nende koostamise eesmärk on olla juhtimise alusdokument. Viimaseks muutuksid need vaid siis, kui juhid ise mõistaksid planeeringudokumendi väärtust, ja seda juba enne, kui seda koostama asutakse.²⁰⁵

Asjade ja kohtade väärtuste määratlemine ei ole kindlasti lihtne protsess. Kurmo Konsa on toonitanud, et väärtuste kindlakstegemiseks on vaja kasutada väärtuste tüpoloogiat. Ent universaalse ja kõikidele sobiva tüpoloogiat loomine ei ole võimalik.²⁰⁶ Eestis toimuv diskussioon käib ekspertteadmiste ja pärandi olemusliku väärtuse ümber, on leidnud Siim Raie.²⁰⁷ Üksikindiviid ei pruugi asja või paigaga seotud väärtusi üldse tajuda, sest pärandile erinevate osapoolte poolt antud väärtused võivad olla tihti vastuolulised. Pärandiväärtuse tingimuslikkusele on juhtinud tähelepanu ka Randall Mason. Kuna väärtus sünnib inimese,

²⁰³ Olulise ruumilise mõjuga Aidu ...

²⁰⁴ Soovitused üldplaneeringu koostamiseks ..., lk 43.

²⁰⁵ K. Lass, Planeeringud, ruum ja arengu juhtimine. – Keskkonnatehnika 2012, nr 2, lk 30–40.

²⁰⁶ K. Konsa, Laulupidu ja verivorst ..., lk 69-70.

²⁰⁷ S. Raie, Subjekti ja objekti suhted muinsuskaitstes. Väärtused ja võimusuhted. Magistritöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2014. Kättesaadav Eesti Kunstiakadeemia raamatukogus.

objekti ja konteksti interaktsioonis saab seda mõista üksnes viidetega sotsiaalsetele-, ajaloolistele- ja ruumilistele kontekstidele.²⁰⁸

Tabelis 4 on esitatud vaadeldud üldplaneeringutes esinevad väärtusprintsüübid, mis sarnaselt maakonnaplaneeringutele kirjeldavad ajalise või ruumilise ühtsuse kategooriaid. Ruumi ja koha kordumatuse või harmoonilisuse ja terviklikkuse tähendusi. Samuti toovad välja kohaliku identiteedi seisukohast märgilise tähendusväljaga väärtused.

Tabel 4 Väärtusprintsüübid üldplaneeringuis

Ajalisus	Ruumilisus	Ainulaadsus	Terviklikkus	Tähendused
ajalooline	külamiljöö	mainekas	inimmõõtmeline	ajaloopärand
traditsiooniline	asustusstruktuur	esteeiline	kompaktne	legendid
algupärast	tiheasustusala	inimlik	tihedalt üksteise kõrval	vaatamisväärsuse
ajastuomane	hajaasustus	privaatsus	terviklik	muistendid
pikaajaline	arhitektuurikeskkonnad	omanäoline	hästi säilinud	Kalevipoja lood
13. sajand	looduslähedane	omapärane	kvalitatiivne	kohalik identiteet
19. sajand	polütsentriline	merekultuur	sobivus	kohanimed
20. sajandi	madalhoonestus	merelähedus	välja ehitatud	Assamalla lahing
1950-ndate	madaltihe	ilusa rannajoonega	elujõuline	kultuuritraditsioonid
enne 1960.-a-t	silueti nähtavus	Sõjasadamag a seonduv	eriilmeline	etnograafiline traditsioon
tsaariajast	hea vaade	ühendusteede rohkus	vaheldusrikas	Kihnu kultuuriruum
Eesti Vabariigi ajast		logistiliselt soodne asukoht	atraktiivne	kohalik elanikkond
II MS eelsed		eestirootsi kultuuripärand	maastikuesteetiline	tuntud inimesed
nõukogude ajast			tähelepanuväärne	
suvila- ja aianduskooperatiivide ajastu			kõrgelt hinnatud	
klassitsistliku stiili			silmapaistva	
modernistlik			mainekas	
			hubane	
			ebaühtlane	

²⁰⁸ R. Mason, Assessing Values in Conservation Planning Methodological Issues and Choices. – Assessing Values of Cultural Heritage. Research Report Ed: M. de la Torre. The Getty Conservation Institute. LA, 2002, lk 8.

Tänu väärtustele, millega kultuuripärandit seostatakse ja nende väärtuste mõjudele ühiskonnas on pärand alati vastuoluline ja pidevalt muutuv, on leidnud Konsa.²⁰⁹ Viidatud vastolulisus ja muutumine peegeldub ka tabelis 4. Kõrvuti „tiheasustus“ ja „looduslähedane“, „kompaktne“ ja „ebaühtlane“, „privaatsus“ ja „ühendusteede rohkus“. Rääkimata ajaloolise väärtuse laiaast spektrist: alustades traditsioonilistest „ajalooline“ ja „traditsiooniline“, millega võib tähistada kõike ja alati, lõpetades konkreetsete kümnendite või sündmuste väärtustamisega. Mõistete „kohalik identiteet“, „kohanimed“, „kohalik elanikkond“ ja „tuntud inimesed“ tähendusväli näitab, et seos kogukonnaga, kelle arenguid suunav dokument üldplaneering on, eksisteerib. Indrek Rünkla on märkinud: „Igal elemendil ja vaheldusel selles maastikus on mingi projektsioon kultuuris — elavate või elust lahkunud inimeste teadvuses. Kultuuri jaoks toimib territoorium hiiglasliku välismälu seadmena. Maastik meenutab meile meie päritolu, hoiab meid kinni selles kohalikus keeles ja kultuuris. Kõik meie koosolemised ja omaetteolemised on ruumilistest asjaoludest saadatud.“²¹⁰ Vaateid ja suhtumisi kogukonna jaoks olulistesse väärtustesse ei saa aga defineerida Muinsuskaitseamet või muu institutsioon, need peab alati defineerima kohalik kogukond ise.

3.2.3. VÄÄRTUSELEMENDID

Väärtuseid võib defineerida nii idee tasandil kui materiaalselt. Ehkki kaasaegses pärandihalduses on pärandi füüsilised ja vaimsed aspektid lahutamatud pööratakse praktilises pärandihalduses enam tähelepanu pärandi materiaalsele poolele, on leidnud Konsa.²¹¹ Põhjuseks materiaalse poole hoomatavus ja hallatavus. Tabelis 5 on esitatud üldplaneeringuis täheldatud väärtuselemendid ja -kriteeriumid, milleks võivad olla abstraktsed struktuurid nagu küla, rannaala, ajastumaastikud jmt. Samas ka arhitektuursed nõuded, ehituskonstruksioonid ja -materjalid nagu hoonetüüp, täisehitus, mahuline liigendus, katusekaldenurk, räästalahendus, ruudujaotus, naturaalsed materjalid, värvitoon jpm.

Tabel 5 Väärtuselemendid üldplaneeringuis

Struktuurid	Vormid	Elemendid	Muu väärtus
asulastik	arhitektuurne	mälestised	värvitoon
külad	hoonetüüp	haljastus	materjalid

²⁰⁹ K. Konsa, *Laulupidu ja verivorst ...*, lk 52.

²¹⁰ I. Rünkla, *Ruumi küsimus ...*, lk 775.

²¹¹ K. Konsa, *Laulupidu ja verivorst ...*, lk 127.

külasüda	hoonestuslaad	liivarand	muster
põlisküla	kõrgus	mõisahooned	vaated
hajaküla	ehitusjoon	hobupostijaam	ettevõtlus
sumbküla	tänavajoon	piirded	kasutusfunktsioon
ridaküla	täisehitus	piiskopilinnus	profileeritud detailid
haguküla	ehitusmaht	majakas, tuletorn	sepsidetailid
ahelküla	proportsioonid	sadam	arhitektuursed elemendid
veneküla	korruselisus	tootmisbaas	muu avalik huvi
tänavaküla	mahuline liigendus	kivi- ja lattaiaid	kujunduselemendid
suvilakülalad	taluõue loogika	rannamaantee	originaaldetailid
mõisasüdamed, -ansamblid	paiknemisrütmi	varemed	naturaalsed materjalid
väikeelamupiirkond	planeering	keskväljak	stiili- ja kujundusnõuded
taluhoonestus	sumbjas	raudteejaama hoone	voodrilaudis
kaluritalud	ridajad	surnuaiad	trepid
suvilakrundid	paiknemine grupiti	abihooned	
põllumaad	looklev	pärandkultuuriobjektid	
põllualad	hõre	koolimaja	
karjamaad	katusekaldenurk	mälestuskivi	
metsaala	katusekalle	põlispuid	
rannaala	räästalahendus	tuulikud	
teede struktuur	aknatüüp	kirik	
viie tänava ristmik	akende jaotus	muuseum	
munakiviteed	korrastatud	sõjaväelinnak	
parklad	mitmekesine	kalevivabrik	
raudtee	esteetiline	tootmishooned	
mõisapark		külatee	
puudealleed		lautrid	
puiesteed		majaasemed	
maaparandussüsteem		muinaspõllud	
ajastumaastikud			
kiviaiad			
kompleks			

Ülaltoodud andmestikust ilmneb ka, et mõnel juhul võivad väärtuskriteeriumid ja -elemendid olla vaadeldavatele objektidele ja kohtadele ainuomased. Teisel juhul aga katta mitmeid elemente: näiteks hoone juures on olulised maht, gabariidid, konstruktsioonid, arhitektuursed detailid, stiili- ja kujunduselemendid jpm.

Kindlasti peab märkima, et väärtuste kirjeldamine on pigem juhendmaterjalidest või normatiividest kopeeritud annotatsioonid mis väärtuslik või pärand võiks olla, kui et mis need tegelikult on. Lisaks tuleb planeeringudokumentides määratletud kultuuriväärtused üles leida piirangute pöördväärtustena: näiteks keeld kasutada plastaknaid võib tähendada puitakende väärtustamist. Lisaks esineb väärtusprintsipiide kasutamist väärtuskriteeriumina: näiteks

„Kasutada tuleb naturaalseid, piirkonnale omaseid ehitusmaterjale. Soovitatav pole kasutada väga modernseid fassaadikatte materjale ega püstitada välisvoodrita ümarfreesitud ristpalkhooneid“.²¹² Veel näiteid planeeringudokumentidest:

Vallale on omane ajalooliselt kujunenud hajakülade struktuur, mida valla idaosas ilmestavad sumbjad ja kohati ridajad külad.²¹³

Linna miljöö kui terviklik kooslus on oluline väikelinna kuvandi loomisel ja säilitamisel. Seda kujundavad eelkõige hooned, tänavad, piirdeaiad ja haljastus, mis on linnaositi erinevad, et säiliks väljakujunenud linnakeskkonna terviklikkus ja samas omanäolisus, on vaja kõiki neid iseärasusi tunda ja planeerimisel, projekteerimise ning ehitamisel silmas pidada.²¹⁴

Piirkonna ajalooliselt väljakujunenud hoonestusstruktuuri tuleb säilitada. Keskväljak tuleb säilitada hoonestusvabana ning kavandada sinna lisaks parkimisele ka meeldiv keskkond jalakäijatele (näit koos haljastuse, pinkide ja valgustusega). Uut hoonestust võib rajada nn hambaaukudesse.²¹⁵

Variandid väärtuste kirjeldamisest juhendmaterjali ümberjutustamisena:

Kultuuriväärtuste kui ressursi väärtustamiseks on vajalik, et kohalik omavalitsus viiks end kurssi mälestiste seisukorraga. Turismi arendamisel vallas on soovituslik mälestiste tähistamine ning senisest parem eksponeerimine, samuti tuleb tagada nende esmane hooldus.²¹⁶

Aladel tuleb tähelepanu pöörata omapära, looduslike motiivide ja väljakujunenud kohalike kultuuriliste ilmingut säilitamisele. Vajadusel tuleb piirkonnas kujundada või avardada vaateid. Erilist ohtu kujutavad piirkonnale mitteomaste elementide ja tavade sissetoomine või kujundamine kohapeal.²¹⁷

Kaur Lass on leidnud, et otsuseid suunates ei saa lähtuda pelgalt detailidest, vaid tuleb mõista üldisi seoseid ning laskuda sealt samm-sammult detailsemale tasandile.²¹⁸ Planeeringut ei ole vaja keskkonna pärast, seda on vaja inimese jaoks targa ja kaalutletud otsuse langetamiseks. Pädev otsus on see, mis sisuliselt tagab jätkusuutliku arengu ja võimaldab keskkonnategevust

²¹² Veriora valla üldplaneering. 2009.

²¹³ Vastseliina valla üldplaneering. 2007.

²¹⁴ Valga linna ...

²¹⁵ Tõrva linna ...

²¹⁶ Veriora valla üldplaneering. 2009.

²¹⁷ Emmaste valla üldplaneering. 2005.

²¹⁸ K. Lass, Planeerimine taas lihtsaks ..., lk 9–11.

kokkulepitud viisil korraldada.²¹⁹ Kultuurväärtuste säilitamise ja muinsuskaitse tulevikuväljakutsed ei tulene vaid kaitstavatest objektidest ja kohtadest, vaid kontekstist kuhu ühiskond neid asetab,²²⁰ on arvanud Raie. Need kontekstid – väärtused, mida inimesed asjadele ja kohtadele omistavad, funktsioonid, mida muinsuskaitse objektid teenivad ühiskonnas, kasutus, mis neile leitakse – need on pärandi tähenduse tegelikud allikad.²²¹

3.2.4. PIIRANGUD

„Planeeringu sisu koostamine on samavõrd planeerimisülesanne kui juhtimisülesanne. Planeeringus kirjas olevad reeglid, suunised ja maakasutuse määrangud on need, mis annavad juhtidele volituse muutuste suunamiseks. Poliitiku ja juhi jaoks on ju õnn see, kui omavalitsuse arengusuund on ette antud ning ta saab targa juhina jooksvalt kogu aeg teostada parimaid valikuid selle elluviimiseks. See summutab juba eos võimalikud süüdistused, et valla või linna areng ei ole selline, nagu algul sooviti,“²²² on kirjutanud Lass. Samuti peavad pärandi säilitamise otsused olema juhitud. Juhitud väärtustest mida nad kannavad. Säilitamine peab olema selline, et säilivad pärandi omadused ja tähendused. Konsa on rõhutanud, et säilitusotsuste tegemisel tuleb paraku eelistada ühtesid väärtuseid teistele.²²³

Planeeringute kontekstis tasub meeles pidada, et planeeringuga ei saa otseselt kehtestada konkreetseid tegevuspiiranguid. Planeeringuga on võimalik välistada näiteks väärtuslikuks peetaval alal ehitamine, ent ei saa seada alal liikumise absoluutseid piiranguid. Näiteid piirangute seadmistest pärandi ja väärtuste kaitseks ja säilitamiseks planeeringudokumentides:

Üksikute kultuuriajalooliselt tähenduslike objektide vahetus läheduses, mis ei ole kaitse all ega asu miljööväärtuslikul alal [---] on omavalitsus õigustatud esitama tingimusi nende objektide säilimise tagamiseks.²²⁴

Vallal on õigus jätta miljööväärtusliku ala eesmärgiga vastuolus olev detailplaneering kehtestamata.²²⁵

²¹⁹ K. Lass, Elukeskkonna kvaliteedi ..., lk 14–15.

²²⁰ S. Raie. Subjekti ja objekti ...

²²¹ Vt pärandi väärtuste kohta Getty Konserveerimisinstituudi raportit Assessing the Values of Cultural Heritage Research Report. Ed: M. de la Torre. Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2002.

²²² K. Lass, Planeeringud, ruum ja arengu juhtimine. – Keskkonnatehnika 2012, nr 2, lk 30–40.

²²³ K. Konsa, Laulupidu ja verivorst ..., lk 141–142.

²²⁴ Pärsti valla üldplaneering. 2006.

²²⁵ Sangaste valla üldplaneering. 2007.

Kitsendustega hõlmatud maa-alal tuleb juhinduda kitsenduste õigusliku aluse andvatest seadustest ning nende rakendusaktidest.²²⁶

Maastiku ilmet, hoonestust ja haljastust muutva tegevuse korral Huviväärsusele või selle juurde kuuluvale ehitisele lähemal kui 100m [---] peab sellise tegevuse kooskõlastama [---] Vallavalitsusega. Mistahes tegevus Huviväärsuse lähialal peab lähtuma põhimõttest tagada Huviväärsuse eksponeerimine ja säilimine (vaadete avatus, juurdepääsu tagamine, [---] tolmu vältimine jne.). Uusehitised ning –haljastus peavad tingimusteta sobima Huviväärsusega (arhitektuurilised lahendused, *värvitoonid* jne.). Huviväärsustega otseselt seotud tegevuste korral tuleb tagada Huviväärsuse säilimine vähemalt samas seisus, millises see on enne tegevuse algust.²²⁷

Lagunenud, kasutusest väljalangenud ja hävinenud hoonete taastamist [---] vallas käsitletakse ehitamisena. Seda võib läbi viia hoone esialgse projekti (s.h säilitades hoone algse sihtotstarbe) taastamisprojekti või rekonstrueerimisprojekti alusel. Juhul kui hoone taastamisel suureneb hoone ehitusmaht, on vallal õigus enne rekonstrueerimisprojekti koostamist nõuda detailplaneeringu koostamist. [---] Elamute puhul tuleb tagada nende arhitektuurne ja esteetiline sobivus konkreetseesse kohta. [---] Tuleb tagada olemasolevate taluhoonetele avanevate vaadete säilimine vähemalt 300 meetri ulatuses.²²⁸

Juhendmaterjali ohjava ja pärssiva mõju võib täheldada järgmises näites:

Projekteerimisel ja planeerimisel lähtutakse asukoha analüüsist. Üldjuhul esitab asukoha analüüsi omavalitsusüksus, vajadusel planeerija. Asukoha analüüs sisaldab ehitustingimuste määratlemist, arvestades piirkondlikke hoonestuspõhimõtteid: ehitusjoon, ehitusmahud, kaugused kinnistu piiridest ja iseloomulikud viimistlusmaterjalid.²²⁹

Universaalsed korduvkasutuses olevate ja kohandatud ehituspiirangute seadmiste näited:

Hoonete renoveerimisel ja uute hoonete projekteerimisel lähtutakse vastava piirkonna ehitustraditsioonidest. II maailmasõja eelsete hoonete (elamute) lammutamist üldjuhul välditakse linnapildi mitmekihilise üldmulje säilitamise eesmärgil. [---] Hooned säilitatakse koos algupäraste ja iseloomulike detailidega. Restaureerimistöodel tuleb

²²⁶ Ambla valla ...

²²⁷ Tabivere valla ...

²²⁸ Viimsi valla üldplaneeringu teemaplaneering Viimsi valla üldiste ehitustingimuste määramine. Elamuehituse põhimõtted. 2005.

²²⁹ Kuressaare ja Kaarma ...

arvestada, et iseloomulikuks on mh materjalikasutus, avatäidete proportsioonid, paiknemine ning ruudu- ja paneelijaotus, hoone enda proportsioonid, räästakõrgus, katusekalle, ehisedetailid jms; teede ja tänavate rekonstrueerimise puhul arvestatakse, et mälestiste vahetus läheduses on teepinna tõstmine keelatud. Soovitavalt võiks kavandada teepinnase koorimist, näha ette teepinna kallete planeerimine sadevete hoonest eemale juhtimiseks.²³⁰

Ehitusõiguse saamiseks hajaasustusega alal peab moodustatava uue kinnistu suurus olema vähemalt 1 ha, laius vähemalt 40 m ning kinnistule peab olema tagatud juurdepääs. Kinnistu maakorralduslik jagamine ei anna õigustatud ootust edaspidiseks ehitusõiguse taotlemiseks jagamise tulemusel tekkinud maaüksustele. [---] elamute ja aiamajade naabrusesse ei tohi ehitada üle ühe korruse olemasolevatest elamutest ja aiamajadest kõrgemaid hooneid; ühes piirkonnas või elamukvartalis tuleb kasutada piiratud arvu katusekaldeid (näiteks korruga 45° ja 30°) ja katuse värvitoone, kõrvuti rajatavate hoonete puhul vältida väikeseid katusekallete erinevusi (näiteks 45° ja 50°) või suurt katusekallete vahelduvust; tiheasustusega alal ei ole lubatud ehitada hooneid, mille välisviimistluses on domineeriv osa ümarpalgil ja/või ristseotisega freeskantpalgil²³¹

Piiranguid on seatud ka üldisest üksikumale liikudes koos seadmise põhjenduste äratoomisega:

Puitelamutel ei tohi kasutada plastaknaid. See rikub hoone niiskusrežiimi ja tekitab haige maja sündroomi. Erandkorras võib plastaknaid puithoonel kasutada vaid sundventilatsiooni olemasolul²³².

Uue hoonestuse rajamisel on lubatud vaid eriprojektiga hoonete rajamine, mis vääristaksid linna keskust.²³³

Uued hooned tohib projekteerida ainult viilkatusega.²³⁴

Väärtuslikel maastikel ja miljööväärtuslikel aladel on tuulegeneraatorite, mobiilsidemastide ja teiste maastikul visuaalselt domineerivate objektide ehitamine

²³⁰ Jõgeva linna ...

²³¹ Saue valla ...

²³² Paldiski linna ...

²³³ Tõrva linna ...

²³⁴ Pärsti valla üldplaneering, 2006.

üldjuhul keelatud. Tungiva vajaduse korral peab eelpool nimetatud objektide rajamiseks koostama detailplaneeringu koos maastikuanalüüsiga.²³⁵

Uushoonestuse rajamisel peavad hooned asuma teest vähemalt 10 m kaugusel lumekoristustööde võimaldamiseks.²³⁶

Käesoleva üldplaneeringuga seatakse nõuded piiretele (nii piirdeaedadele kui ka haljaspiiretele), mis ääristavad avalikke teid-tänavaid ja alasid või on neilt vaadeldavad. Linnavalitsusel on õigus teha ettekirjutusi eelnimetatud piirete korrastamiseks vastavalt heakorraeskirjale. Piirded, mis ääristavad avalikult kasutatavat linnaruumi kujundavad avaliku ruumi kvaliteeti. Piirde rajamiseks on vajalik kirjalik nõusolek või, kui seda tehakse muu ehitustegevuse käigus, siis ehitusluba.²³⁷

Tasakaalustatud ja jätkusuutlikuks arenguks normatiive kehtestades võib piirangute seadmata jätmist näha sarnase positiivse stsenaariumina.

Kuivõrd laiemaks eesmärgiks on mitmekesise linnapildi jätkuv kujunemine, siis täiendavaid piiranguid linna üldise miljöö säilimiseks oluliste hoonete ümbrusesse uushoonestuse rajamisele ei seata.²³⁸

Ülaltoodud näidete põhjal võib tõdeda, et planeeringute metoodilised juhendmaterjalid on ka piirangute kirjeldamisele jätnud oma kaaluka jälje. Ühest planeeringust teise korduvad nõuded katusekalletele ja -kattematerjalidele, akende jaotustele, piirdeaedadele, haljastusele jms, mis annavad haja- või tiheasustusalade arhitektuurse ja miljööväärtusliku ilme. Seejuures ka sõnastuslikult identsetena. Samas ei leidu ei piirangute endi juures ega tihti planeeringudokumentis tervikuna vastust küsimusele, mis on piirangute seadmise alus või mõõdupuu. Kui palju lähtutakse kohalikust eripärast kui palju üldisest teadmistest heast ja mugavast avalikust- ja elamisruumist.

Tabelis 6 on esitatud üldplaneeringutega seatud piirangute sõnakasutused, mida iseloomustab sarnaselt maakonnaplaneeringutele umbisikuline tegumood. Viimane näitab seda, et tegevussubjektiks on keegi tundmatu inimene, nn umbisik. Kui aga planeering on omavalitsuse arengudokument ning planeeringu elluviijaks on siiski kohalik omavalitsus, kas

²³⁵ Veriora valla ...

²³⁶ Manija saare ...

²³⁷ Mõisaküla linna üldplaneering. 2014.

²³⁸ Jõgeva linna ...

soovituste, kohustuste, piirangute jms sõnastamine indikatiivselt ei oleks kohasem? Sest kelle kohus on tagada, paigaldada, likvideerida, juhinduda?

Tabel 6 Piirangud üldplaneeringuis

Pehme	Karm
võib lubada	tagada
aidata kaasa	ei ole lubatud
avada	õigus nõuda
on lubatud	keelatud
soovitav	koostada
ei ole soovitatav	säilitada
kaaluda	luua
arvestada	tohib
vältida tuleks	peab olema
tuleks	on vajalik
välditakse	paigaldada
leida võimalused	korrastada
üldine soovitus	likvideerida
tuleb lähtuda	hooldada
	juhinduda

Piirangute seadmise taga on eeldus, et väärtusliku pärandi hulk on alati piiratud. Iga objekt ja nähtus minevikust väljendab sotsiaalseid, majanduslikke, kultuurilisi jm suhteid ja tähendusi kindlal ruumi- ja ajahetkel. Ükski koopiat ei saa neid hetki taasluua. Nagu on öelnud John Ruskin: „[---] kas me säilitame möödunud aegade ehitisi, ei ole otstarbekuse või tundmuste küsimus. *Meil pole õigus neid puudutada*. Nad pole meie omad. Nad kuuluvad osalt neile, kes nad ehtasid, ja osalt kõigile inimpõlvetele kes tulevad pärast meid. Kadunutel on ikka veel nende peale õigus ja meie ei tohi maa pealt pühkida seda, mida nad oma töö ja vaevaga on loonud.”²³⁹

3.2.5. KOKKUVÕTE

Üldplaneeringu koostamine annab omavalitsusele võimaluse läbi mõelda, milliste reeglite kohaselt talitada tulevikus, kuidas püstitada eesmärke ja leida vahendeid nende saavutamiseks. Üldplaneering võimaldab vaadelda piirkonda kui tervikut ja sel teel sätestada nõudeid ning tingimusi, mis aitavad parandada näiteks linnade ja asulate arhitektuurset ilmet, väärtustada väljakujunenud maastikumustreid, pöörata tähelepanu keskkonna

²³⁹ J. Ruskin, Arhitektuuri seitse lampi. Tallinn: Ilmamaa 2013, lk 263.

mitmekesisusele, omapärale, esteetilistele väärtustele jne. Üldplaneeringute koostamise juhendmaterjal²⁴⁰ loetleb ülesanded, millele keskenduda: kohaliku identiteedi toetamine, piirkonnale ainuomaste maastike, sh kultuurmaastike, säilitamine; asulate ajaloolise ja kultuuriväärtusliku miljöö säilitamine, asulate atraktiivsuse tõstmine. Paraku võib analüüsitud planeeringudokumentide põhjal öelda, loomulikult üksikute eranditega, et kultuuriline ruum, selle väärtused – asustusstruktuur, -musterid, kujundavad või eristavad elemendid jms – on välja toomata ning seeläbi devalveeritud ruumilise planeerimise mõtet füüsilise ruumi kõikehõlmavast korrastamisest. Rääkimata võimalusest läbi planeerimisdokumendi mõista ja mõtestata kogukonna kultuurilist ja sotsiaalset identiteeti. Planeeritav piirkond, ümbritsev keskkond on pigem ressurss, millel on pelk tarbimisväärtus, mitte keskkond, mille ajalooline või esteetiline ruum looks kogukonnale tähendusi, annaks lisandväärtusi ja oleks nende enesemääramise ja ka materiaalse jõukuse aluseks. Domineerib lähenemine, et kogukondlik kultuuripärand on määratletud kui planeeringudokumendi on lisatud riiklikult kaitstavate kultuurimälestiste nimekiri. Garri Raagma ja Rivo Noorkõiv on juhtinud tähelepanu, kui oluline on kogukonna jaoks tunda piirkonna väärtusi ja osata neid kasutada: „Tuulikupark metsa taga, seni lagunenenuna seisnud mõisakompleksi paigutatud hooldekodu või üle saja aasta taas avatud kivimurd annab tulu maaomanikule ja maamaksu omavalitsusele; loob töökohti, aitab teha korda kohaliku taristu ning võib ka toetada otseselt külakogukonna tegemisi.“²⁴¹

Planeeringudokumendi nagu ka iga muu dokumendi vormistamise peamine nõue on selle sisu loetavus. Huvitatud isikud, ametkonnad, järelevalve teostaja jt peavad üldplaneeringu sisust ühtmoodi aru saama. Foucault oli kindel, et mis tahes nähtuste vaatlemise jaoks tuleb esmalt veenduda, et eksisteerivad nende nähtuste võimalikkuse tingimused ja mõisteline olukord.²⁴² Vaadeldud dokumentides valitseb mõisteline üleküllus ja definitsioonide vabakasutus. Tõsi, pärandikäsitluses ongi palju subjektiivsust ja defineerimatust.²⁴³ Ent tänu lõika-kleebi võimalusele on planeeringute tekstid pikad ja lohisevad, täis seadustest, määrustest, juhendmaterjalidest või planeeringu konsultandi poolt varem teisele omavalitusele koostatud arengudokumendist kopeeritud standardseid üldistusi ja normatiivseid sedastusi. Neis orienteerumine ja lahendustest ning kehtivatest piirangutest adekvaatse ülevaate saamine on

²⁴⁰ Soovitused üldplaneeringu koostamiseks. Toim: K. Lass, Tallinn: Entec AS, 2000, lk 42–44. https://www.siseministerium.ee/sites/default/files/dokumendid/ylplaneering_soovitused_0.pdf (vaadatud 20. IV 2015).

²⁴¹ G. Raagma, R. Noorkõiv, Globaliseeruv Eesti küla. Avaneva maailma arenguvõimalused ja ohud. Kogukonna arendustegevuse käsiraamat. Tallinn: MTÜ Eesti Külaliikumine Kodukant, 2013, lk 28.

²⁴² M. Foucault, Teadmiste arheoloogia. Tartu: TÜ Kirjastu, 2005, lk 61.

²⁴³ Vt lisaks R. Mason, Assessing Values ..., lk 8-10; R. Kask, Taluarhitektuuri väärtused ..., lk 55; L. Smith, Uses of Heitage ...

valdkonna spetsialistidelegi paras väljakutse. Töötades dokumentidega, mis peavad eelmistest lähtuma, läheb suur aur vanade läbitöötamisele. Lõpuks aga selgub, et näiteks üldplaneeringu näol on tegemist käibetõdedega, millega pole midagi peale hakata.²⁴⁴ Planeeringute kvaliteedi tõstmine on võimalik läbi meetodikate arendamise ja suuniste koostamise ning planeeringutele vormistusnõuete ühtlustamiseks seatavate tingimuste määruse jõustumise, usutakse Siseministeeriumis. Muuhulgas peetakse oluliseks üldplaneeringute tasandile suunatud meetodiliste materjalide koostamist, sest just sel tasandil põimuvad kõige tihedamalt riigi tasandi planeeringutes ette nähtud üldised arengueesmärgid ning konkreetse kohaliku omavalitsuse vajadused.²⁴⁵

„Meie suurim väärtus on inimene,“ oli kirjas 2-s planeeringus 50-st. Planeeringudokumenti ei koostata liivaranna, rannamaantee, tuletorni, piiskopilinnuse, mõisahoone, hobupostijaama, tootmisbaasi, surnuaia jms pärast. Seda koostatakse inimese jaoks, nende elu toimekaks ja kestmaks korraldamiseks „Kuidas sünnib otsus selle kohta, mida me tahame mäletada, otsus võtta minevikust kaasa oluline, asetades teose raami ja raami seinale. Kuivõrd vabad me oleme mäletama ja kuidas kujuneb meie mälu seoses meie vaba tahtega,“ küsib Juhan Maiste.²⁴⁶ Ilmselt loksuvad planeeringudokumentides paika kultuuriliste väärtuste ja pärandi käsitlemine kui mõistetakse, et planeeringute koostamine ei ole ühekordne lühiajaline tegevus, vaid pidev ettemõtlemiste protsess läbi kogukonna ruumilise enesemääratlemise. Koha leidmise. Mineviku ja tuleviku kogemuste ja -tähenduste sidumine. Kogukonna jaoks olulisi väärtusi ja pärandit ei saa sõnastada riigiamet või planeeringukonsultant. Seda peab tegema kogukond ise.

²⁴⁴ Vt selle kohta täpsemalt MTÜ Linnalabori raport Ruumiidee raport – 179 ettepanekut ruumi ja kogukonna kohta tulevikus. [http://www.linnalabor.ee/failid/n/aaf34e1d45372401f96ec64f4f8bf264#_ =](http://www.linnalabor.ee/failid/n/aaf34e1d45372401f96ec64f4f8bf264#_=) (vaadatud 20. IV 2015).

²⁴⁵ Siseministeeriumi ülevaade ...

²⁴⁶ J. Maiste, Vabadus mäletada ..., lk 781.

3.3. MUINSUSKAITSEAMETI OTSUSED

Muinsuskaitseameti ülesanne on juhtida muinsuskaitsealast tegevust ja teostada riikliku järelevalvet ja sundi.²⁴⁷ Muinsuskaitsetöö all mõistetakse muinsuskaitsealaste teaduslike ja rakenduslike uuringute algatamist ja korraldamist, muinsuskaitsealase teabe ja meetodiliste materjalide kogumist, koostamist ja levitamist.²⁴⁸ Riiklik järelevalve hõlmab koostööd ruumilise planeerimise protsessis ja dokumentide kooskõlastamist.²⁴⁹

Alates 3. III 2003 kujundab ja väljendab Muinsuskaitseameti seiskoha planeeringudokumentide kohta (kollektiivse) kooskõlastamise komisjon,²⁵⁰ mille liikmeteks on ajaloo-, arheoloogia-, ehitus-, kunstimälestiste peainspektorid ja/või nõunikud, struktuuriüksuste juhid ja maakonnainspektorid.

3.3.1. OTSUSTE STRUKTUUR

Komisjoni otsused koosnevad reeglina kahest osast: resolutsioonist ja kommentaarist. Resolutsioonid on polaarsed: nõustuda/volitada kooskõlastama või mitte kooskõlastada. Kooskõlastamata jätmise põhjuste hulgas tänases infotehnoloogiliselt kiiresti muutuv maailmas koomilisedki põhjused: „internetilahendusena ei ole võimalik planeeringuga piisavalt tutvuda“ või „kausta ei olnud“. Kui osapool jätab endale õiguse valida kommunikatsioonivahendi, on see kindlasti võimusuhte küsimus.²⁵¹

Tabelis 7 on esitatud komisjoni protokolliliste otsuste resolutsiooniosad. Abstraheerides jagunevad direktiivsed resolutsioonid ametlikus kommunikatsioonis, millest lähtuvad ennekõike ametnikud ise, soovitusteks ja nõueteks. Soovitusi võib, kuid ei pea järgima. Esitatud nõuetest tuleb lähtuda ja neid peab täitma. Komisjoni otsuste keelekasutuses leidub erinevaid nõuete kommentaare – „märkus“, „puudus“, „tingimus“, „nõue“, mille semantilised tähendusnüansid ei ole nende esitajate jaoks olnud ilmselt primaarsed. Nõudeid konteksti

²⁴⁷ Muinsuskaitseameti põhimäärus § 1 – RTL 2007, 16, 253. <https://www.riigiteataja.ee/akt/129122011045> (vaadatud 20. IV 2015).

²⁴⁸ Muinsuskaitseameti põhimäärus § 5.

²⁴⁹ Vt Planeerimisseadus § 8 lg 10; § 9 lg 9¹; § 16 lg 1 p 9; § 17 lg 1 p 9.

²⁵⁰ Vt komisjoni töökorra kohta Muinsuskaitseameti peadirektori käskkirja 03.03.2003 nr 6-A komisjoni moodustamise kohta ning kehtivat käskkirja 13. II 2014 nr 12-A.

²⁵¹ Vt võimusuhte eristamise kohta M. Foucault, Subjekt ja võim. – Teadmine. Võim. Subjekt. Tallinn: Varrak, 2011, lk 293-295.

asetades on nende eesmärk olnud juhtida tähelepanu puuduste kõrvaldamise vajadusele dokumendis. Seda mõtet kannavad edasi nõuded teha parandusi ehk muudatusi ehk ümbertegemisi ehk viga kõrvaldada ehk midagi õigeks teha. Nõuded täita tingimusi ehk täita mingi eeldus või täita nõudeid ehk määratud tingimusi, ehk ettekirjutusi, ehk eeltingimusi. Nõue täita märkus – selgitus, seletav lisand, kommentaar – on pigem lohaka ja bürokraatliku keelekasutuse stiilinäide.

Tabel 7 Otsuste resolutsioonid

Kooskõlastada	Mitte kooskõlastada
Kooskõlastada:	KAUSTA EI OLNUD
volitada kooskõlastama:	mitte kooskõlastada, kuna puudub muinsuskaitset käsitlev osa
Kooskõlastada alljärgnevatel tingimustel:	Mitte kooskõlastada ja edastada täiendavaks tutvumiseks [---]
Volitada kooskõlastama, kui on täidetud järgmised tingimused:	mitte kooskõlastada ja tagastada Tartumaa vaneminspektorile täiendavaks tutvumiseks
Volitada kooskõlastama peale järgmiste paranduste sisseviimist:	Mitte kooskõlastada ja edastada esialgsed märkused:
Volitada kooskõlastama, kui on täidetud alljärgnevad nõudmised:	mitte kooskõlastada ja edastada järgmised märkused:
Volitada kooskõlastama, kui on täidetud järgmised nõudmised:	mitte käsitleda, kuna internetilahendusena ei ole võimalik planeeringuga piisavalt tutvuda. palume esitada kooskõlastamiseks muinsuskaitset puudutav plaanimaterjal sobivas mõõtkavas paberkanalil.
Volitada kooskõlastama. Komisjon lisas järgmised märkused:	
Volitada kooskõlastama, kui on täidetud järgmised märkused:	
nõustuda ja edastada järgmised märkused:	
Volitada kooskõlastama, kui on arvestatud soovitusel:	

Komisjoni otsuste kommentaaride osa jaguneb samuti kaheks: vormistuslikke ja sisulisi vajakajäämisi käsitletavateks märkusteks. Vormistuslikud puudused võivad samal ajal kanda ka sisulist tähendust: näiteks „kanda joonistele mälestised ja nende kaitsevööndid“, „lisada kõikide kaitsealuste kinnismälestiste nimekiri koos registinumbritega“ – kuivõrd vajalike või kohustuslike osade puudumine ning seeläbi ebapiisava teabe omamine võib saada takistuseks adekvaatsete otsuste tegemisel.

3.3.2. VEAD TERMINOLOOGIAS

Vaieldamatult loob ja mõjutab keelekasutus tegelikkust. Rääkides kultuuripärandist räägitakse muinsuskaitsest. Rääkides muinsuskaitsest räägitakse „muinsusest“, „muistisest“, „monumentidest“, „mälestusmärkidest“ „mälestisest“ jne. Mõisteline üleküllus ja segadus. Uno Mereste on juhtinud tähelepanu sünonüümia tarbetusele oskuskeeles.²⁵² Vahel tasub mõelda, kas uue termini taga peitub uus mõiste või mitte ning kuidas on otstarbekas mõisteid kasutada.²⁵³ Kuivõrd keel mitte üksnes ei kirjelda tegusid, vaid ka sooritab neid, on Linda Kaljundi kindel.²⁵⁴ Komisjon on pidanud vajalikuks, et dokumentide tekstides korrigeeritaks järgmisi mõisteid: „parandada terminoloogia [---] kasutades muinsuskaitseseaduse termineid“, „kasutatud vale mõistet „muinasmälestis“, õige mõiste: „kultuurimälestis““, „tingmärkides asendada „muinsuskaitseobjekt“ sõnaga „mälestis““, „Soovitav parandada tekstis [---] „vallasvaramälestised ja kinnisvaramälestised“ vastavalt „vallas- ja kinnismälestised““, „Rootsi sõjameeste haua korrektsem nimetus on külakalmistu“, „ajaloolise väärtusega ala nimetada ümber miljööväärtuslikuks alaks“, „nimetada „väärtuslik traditsiooniline maastik“ ümber „miljööväärtuslikuks piirkonnaks““, „soovitame kalmistute puhul kasutada määratlust „kalmistumaa““, „arhiiviallikate puudumise tõttu on soovitatav välja jätta rahvapärimusel põhineval sündmuse kirjeldamisel „tapjate“ rahvus“.

Mõistete kasutamine või nende taandamine on seotud ideoloogiaga, sümboolse autoriteediga.²⁵⁵ Taanduma mõistetakse keelekasutus, mis valitseva ideoloogia huve ei teeni. Van Dijki hinnangul on ideoloogia sõnastamine võimalik ainult keelekasutuse kaudu ja võim kehtestab end legitiimselt diskursuses moel, mis võimaldab luua edasisi sotsiaalseid praktikaid.²⁵⁶ Muinsuskaitseamet jätab enesele õiguse kehtestada pärandist rääkimiseks sobilikud viisid. MTÜ Linnalabori ruumiidee raportis juhitakse tähelepanu bürokraatia omadusele kõike üles tähendada, et ei oleks valesti tõlgendamise ruumi.²⁵⁷ Sõna ülemvõim,

²⁵² U. Mereste, *Oskuskeel ja seaduste keeleline rüü*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasustus, 2000, lk 97-98.

²⁵³ Nt Rootsi õiguskeeles rakendatakse lihtsa ja selge keelekasutuse põhimõtteid. Elimineeritakse vananenud ning ebaselged sõnad ja väljendid. Vt A-M. Hasselrot, *Selge keelekasutus Rootsi õigusloomes – juristide ja lingvistide koostöö*. – Kas eurotekstides on kohta ilusale ja selgele keelele? Koost: K. Hallik, K. Kasemets, Tallinn: Eesti Keele Sihtasustus, 2009, lk 9–12.

²⁵⁴ L. Kaljundi, *Performatiivne pööre*. – Humanitaarteaduste metodoloogia. Uusi väljavaateid. Koost. ja toim: Tamm, M. Tallinn: TLÜ kirjastus, 2011, lk 135.

²⁵⁵ Vt sümboolse autoriteedi kohta R. Raud, *Mis on kultuur?...* lk 41-43.

²⁵⁶ T.A. van Dijki, *Ideoloogia ...*, lk 367.

²⁵⁷ MTÜ Linnalabori raport *Ruumiidee raport – 179 ettepanekut ruumi ja kogukonna kohta tulevikus*. [http://www.linnalabor.ee/failid/n/aaf34e1d45372401f96ec64f4f8bf264#_="](http://www.linnalabor.ee/failid/n/aaf34e1d45372401f96ec64f4f8bf264#_=) (vaadatud 20. IV 2015).

on nentunud Indrek Rünkla.²⁵⁸ Pedantlikus ja bürookraatlikus terminoloogilise täpsuse tuhinas unustatakse, et planeering on vahend mitte eesmärk. Unustatakse vahel muinsuskaitse enda eesmärk: väärtustada ja säilitada kultuuripärandit.

3.3.3. VEAD VORMISTUSES

Tasub märkida, et komisjoni otsused ei ole vaid negatiivse sisuga. Leidub ka kiitvaid märkuseid: „Komisjon avaldab tunnustust, et võrreldes paljude teiste omavalitsustega on vald pööranud väärilist tähelepanu valla kultuuripärandile“ või „Komisjon märgib töö head kvaliteeti. Muinsuskaitseline osa on kaartidel tingmärkidega eeskujuväärivalt tähistatud.“

Tehnilised vormistuslikud vead, millele komisjon tähelepanu juhib on näiteks: „näidata tiitellehel maakond ja vald“, „tiitellehel märkida projekteerija nimi ja lisada allkiri“, „kõite lehed nummerdamata“ ja „Lisa 2 eemaldada“. Lisaks ettepanekud korrigeerida planeeringudokumentide jooniseid: „kaitsevööndite kaardiväljavõtted vormistada korrektselt“, „kanda joonisele mälestiste tingmärgid, registri numbrid ja kaitsevööndid“, „lisada kultuurimälestise tingmärgi juurde registrinumber (või numbrid, kui mõõtkavast tingitult ei ole võimalik üksikobjekte tähistada)“, „ordulinnuse varemed [---] on küll plaanil tähistatud, kuid tähis on halvasti nähtav“, „kanda kalmistud plaanidele maaalalise tingmärgiga“, „lisada põhijoonisele vaatesektorid või -koridorid mälestistelt või mälestisele“ ja „komisjon kohustab maakonna vaneminspektorit kõik mälestised joonistel üle kontrollima“. Asjakohased ja vajalikud tähelepanekud kaitsealuste mälestiste seisukohast. Pärandidiskursuses laiemalt on nende efektiivsus pigem kasin.

Sama küsimus tekib kui vaadelda komisjoni märkuseid mälestiste nimekirja obligatoorsuse või muinsuskaitse peatüki sisunõuete kohta planeeringudokumendis. Olemas need olema peavad, kuid mis eesmärgil, milline on pärandi väärtus, milline vääristamise, säilitamise, kasutamise vms võimalus ja kohustus leiavad käsitlemist pigem marginaalselt. Mõned näited: „eemaldada seletuskirjast vallasmälestiste loetelu“, „ajaloomälestised tabelis numereerimata“, „lisada kõikide kaitsealuste kinnismälestiste nimekiri (koos registrinumbritega)“, „mälestiste nimekiri on puudulik, asukohad plaanil näitamata, puuduvad mälestiste registrinumbrid ja korrektsed nimetused“, „kultuurimälestistena kaitse all olevate objektide nimekiri anda eraldi

²⁵⁸ I. Rünkla, Ruumi küsimus, lk 774–775.

looduskaitse all olevate objektide nimekirjast, looduslikud pühapaigad anda eraldi nimekirjana“. Või: „puuduvad viited mälestistel ja nende kaitsevööndites kehtivatele kitsendustele“, „lisada muinsuskaitseadusest tulenevad piirangud ja kitsendused“, „trasside kaevetöödel kaitsevööndis näha ette arheoloogiline järelevalve“, „Lisada seletuskirja tekst: „Muinsuskaitseaduse § 40 lõige 5 kohaselt tuleb kinnisasjal, kus Muinsuskaitseameti andmeil võidakse avastada seni teadmata kultuuriväärtusega leid, enne tööde alustamist teha uuringud““.

Muinsuskaitseameti kurblooline järjekindlusetus avaldub planeeringudokumente analüüsidest ning tõdedes, et nõuded: „täiendada muinsuskaitse peatükki (väärtushinnangud, mõju, kaitsereežiimi käsitus jm)“, „täiendada seletuskirja mälestiste nimekirja lühikese ülevaatega mälestiste olukorrast ja kavandatavatest tegevustest mälestiste säilimiseks ja kasutamiseks“, „täiendada Kultuurimälestiste peatükki, kus esitada mälestiste nimekiri (tabeli vormis), ülevaade mälestiste olukorrast ja kavandatavad tegevused mälestiste säilimiseks“ – on sisse viidud vaid kahes-kolmes dokumendis ning ülejäänud juhtudel piirdub soovitud käsitus vaid nimekirja ning muinsuskaitseaduse ümberkirjutustega. Toomas Tammiss on juhtinud tähelepanu, et planeeringu kvalitatiivne eesmärk, teatav tulevikuvision, arusaama loomine sellest, mis on tähtis ja mida tuleks sätestada, ning vähem olulise või raamistamatu minnalaskmine ei kerki pea kunagi ametkondlike seisukohtade esitamisel ja piirangute seadmistel arutluste teemaks. Suuremale ja üldisemale pilgule, riigi ja kogukonna ehitamisele ei pretendeeri keegi ning parimal juhul jääb planeerimine positiivseks ambitsiooniks ilma piisava institutsionaalse jõuta.²⁵⁹

3.3.4. VÄÄRTUSTE KÄSITLEMINE

20. sajandilt pärandiks saadud muinsuskaitse (ingl. k – *protection of monuments*) kohuseks oli seista kellegi või millegi vastu, on märkinud Juhan Maiste, kes usub postmodernismi võimalikkust ka muinsuskaitstes. Postmodernismi, mis pakub „võimalust kaardistada territooriumi, mis humanitaarias laiemalt aset leidnud muudatuse taustal on küll nähtavaks saanud, kuid seab kultuuriparadigmade ja mõtteviiside paljususe tõttu muinsuskaitsele uue

²⁵⁹ T. Tammiss, Planeering kui kaasaegne teos *par excellence*; kas tulevikku saab välja mõelda? – Ehituskunst, 2011, nr 53/53, lk 68-78.

ülesande – määratleda veel kord oma aine sisu ja raamid.²⁶⁰ Ruumiline planeerimine peaks olema see koht, kus pärandil nähakse kultuuri- ja ajaloo edasikandmise tähtsuse kõrval ka teisi olulisi instrumentaalseid funktsioone – st pärandist saadavat võimalikku majanduslikku ja sotsiaalset kasu.²⁶¹

Võrreldes vormistuslike vigade väljatoomisega on otsuste kommentaarides ettepanekuid korvata planeeringudokumendi sisulisi vajakajäämisi kultuuripärandi käsitlemises märgatavalt kasinamalt. Ettepanekud jagunevad olemuselt kaheks: mälestiste kohta käivateks ning muud kultuurilist keskkonda puudutvateks. Mälestistediskursuse välised ettepanekud puudutavad ennekõike miljööväärtuslikke objekte või piirkondi ning Muinsuskaitseametile teadaolevaid kultuuriväärtuslikke objekte kui potentsiaalseid mälestisi. Tabelis 8 on komisjoni otsuste kommentaarides esitatud ettepanekud mälestiste väärtustamiseks ja säilimise tagamiseks.

Tabel 8 Ettepanekud mälestiste väärtustamiseks ja säilimise tagamiseks

Objekti väärtustamine	Ruumi väärtustamine	Soovitavad tegevused säilimise tagamiseks	Konkreetsed tegevused säilimise tagamiseks
Üldised ehitustingimused punkt 15 lisada kultuurimälestiste vaatesihid	korrigeerida miljööala piiri nii, et vanausuliste kirik [---] jääks miljööväärtusliku ala koosseisu	arheoloogiamälestise säilimise tagamiseks mitte määratleda elamumaa sihtotstarvet arheoloogiamälestistele [---]	näha ette enne projekti koostamist arheoloogilised eeluuringud kultuurikihi väljaselgitamiseks
kajastada kultuurimälestisi kui külastusobjekte	kultuurimälestisena kaitstavatesse parkidesse uusi kergliiklusteid mitte kavandada	teede ja tänavate rekonstrueerimise puhul arvestada, et mälestiste vahetus läheduses on teepinna tõstmise keelatud, soovitavalt võiks kavandada teepinnase koorimist, näha ette teepinna kallete planeerimine sadevete hoonest eemale juhtimiseks.	Konserveerida 1590.a. pärinev kunstimälestis [---]
	soovitame planeerida olemasolevate alajaamade väljaviimist mälestiste kaitsevöönditest	Lisada Seletuskirja: kergliiklustee [---] projekteerimisel kooskõlastada eskiislahendus arheoloogiamälestiste [---] kaitsevööndi lõigus, et optimeerida trassi koridori asukoht.	

²⁶⁰ J. Maiste, Vabadus mäletada, lk 778–779.

²⁶¹ Eraomandisoleva kinnismälestise hoidmine. Uuringu lõpparuanne. Koost: K.Tafel-Viia jt, Tallinn: Tallinna Ülikool; Eesti Kunstiakadeemia, 31. III 2014. https://riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/Failid/kinnismalestiste_uuringu_lopparuanne_tlu_eti_ja_eka_mko.pdf.

Komisjon esitab ettepanekud, kuidas on tema hinnangul otstarbekas väärtustada objekti: läbi turismipotentsiaali ehk „kajastada kultuurimälestisi kui külastusobjekte“. Mida ette võtta ruumi väärtustamiseks: „kultuurimälestisena kaitstavatesse parkidesse uusi kergliiklusteid mitte kavandada“. Millised on soovituslikud – „arheoloogiamälestise säilimise tagamiseks mitte määratleda elamumaa sihtotstarvet arheoloogiamälestistele“ – ja millised konkreetsete tegevused mälestise säilimise tagamiseks: „konserveerida 1590.a. pärinev kunstimälestis“.

Kadri Kasemets on juhtinud tähelepanu, et ühtede väärtuste esiletõstmisega kaasneb tihti teiste väärtuste allasurumine ning mittetunnistamine. Seepärast võib planeerimispoliitika põhjustada hoopis sotsiaalset eraldumist.²⁶² Planeeringudokumentides on pärandi diskursuses esikohale tõstetud mälestiste käsitlemine. Mälestistesse mittepuutuv ei olekski nagu muinsuskaitse küsimus. Igatahes on komisjoni seisukohad neid konteksti asetades tendentslikud ja eklektilised. Neist kumab läbi soovimatus või kartus tegelda pärandiga väljaspool muinsuskaitseaduse õigusruumi, ehkki valdkonnasiseselt mõistetakse mälestiste nimekirjakeskse lähenemise lühinägelikkust, adudes, et mälestiste nimekiri on ajale, kaasaegsele pärandikäsitlemisele ning selle kaitsmisprintsipiidele jalgu jäänud.²⁶³

Tabel 9 Muinsuskaitseameti ettepanekud kultuuriväärtuste käsitlemiseks planeeringudokumentides

Kaitse alla võtmise ettepanekud	Miljööväärtuse kajastamise ettepanekud	Väärtusliku keskkonna kajastamise ettepanekud	Varasemate uuringute andmete kajastamise ettepanekud	Muud ettepanekud
Soovitav on tähistada objektid, mida Muinsuskaitseamet soovib kaitse alla võtta:	Puuduvad miljööväärtuslike alade analüüs ja ettepanekud miljööväärtuslike alade kehtestamiseks, uute mälestiste kaitse alla võtmiseks. Planeerija eeltöö miljöö- ja kultuuriväärtuse osas on ilmselt ebapiisav.	Teha [---] ettepanek säilitada ... veel olemasoleval 3 munakivi-sillutisega tänavalõigul vähemalt ühel ajalooline sillutis	Juhime tähelepanu, [---] alale jäävad säilitamisväärsed pärandkultuuri objektid [---] leitavad Maa-ameti geoportaalis pärandkultuuriobjektide kaardikihil.	valla väärtused: märkimata on piirkonna kultuuriajalooline väärtus ja kultuurimälestiste olemasolu.

²⁶² K. Kasemets, Miljöö mõistest tänapäeva linnaplaneerimises. – Akadeemia 2010, nr 8, lk 805–806.

²⁶³ Pärnu maakonna ehitismälestiste väärtuspõhine hindamine. Koost: E. Lankots, L. Välja. Tallinn: OÜ Palimpsest, 2012. http://umarlaud.edicypages.com/files/parnu_piloot_projekt.pdf.

teha ettepanek tunnista mälestiseks Vana-Pärnu maantee ääres säilinud vanad teeääre postid	soovitame täiendada miljööväärtuslike alade analüüsi (tuua välja väärtused)	säilitada ... linnale omased alleed ja hekid, nende asendamisel kasutada traditsioonilisi puu- ja põõsaliike	lisada 20.sajandi arhitektuuripärandi objektid (andmed saab Muinsuskaitseametist)	ajaloolised tööstushooned vajavad enne üldplaneeringu kehtestamist inventeerimist ja erialaspetsialistide väärtushinnangut
	Puudub miljööväärtuslike alade analüüs	lisada kohaliku tähtsusega väärtuslike hoonete nimekiri ja täiendada nõudeid akendele, katustele ja fassaadidele	lisada väljaselgitatud arheoloogilise kultuurkihiga alad (andmed saab Muinsuskaitseametist)	esitada KMS-s uute ruumilise mõjuga objektide ja visuaalse mõjuga objektide analüüs
	määratleda miljööväärtuslikud hoonestusalad	Säilitada planeeringus võimalus ... mõisa pargi ajaloolise peatelje (kuni magasiidani) taastamiseks. Selleks ette näha piirangud uute ehitiste püstitamiseks nimetatud teljele.	lisada 20.sajandi väärtusliku arhitektuuripärandi objektid. Andmed saab Muinsuskaitseametist.	
		Tagada võimalus juurdepääsuks ja heakorrastatud ümbruse kujunemiseks ... linnuse varemetele. Tegemist on turismi arendamise seisukohalt väärtusliku objektiga.	Lisada viide teostatud dendroloogilisele inventeerimisele	

Tabelis 9 on välja toodud komisjoni esitatud ettepanekud kultuuripärandi väärtustamiseks planeeringudokumentides. Täiendusettepanekud juhivad tähelepanu üldistele puudustele: „lisada kohaliku tähtsusega väärtuslike hoonete nimekiri ja täiendada nõudeid akendele, katustele ja fassaadidele“, „puudub/määratleda miljööväärtuslikud hoonestusalad“, „lisada 20.sajandi väärtusliku arhitektuuripärandi objektid“, või vajadusele määratleda planeeringudokumentis konkreetse objekti väärtus või kasutusnõuded: „teha [---] ettepanek säilitada ... veel olemasoleval 3 munakivi-sillutisega tänavalõigul vähemalt ühel ajalooline sillutis“, „säilitada planeeringus võimalus ... mõisa pargi ajaloolise peatelje (kuni

magasiaidani) taastamiseks. Selleks ette näha piirangud uute ehitiste püstitamiseks nimetatud teljele“.

Muinsuskaitseamet ei pretendeeri absoluutse tõe monopolile, on öelnud kunstiajaloolane Mare Kask.²⁶⁴ Aastate jooksul on initsieeritud mitmeid alusuuringuid, mille tulemusi on olnud võimalik edukalt planeeringuis interpreteerida. Just väärtuste määratlemine on need teadmised ja koostöö, mida muinsuskaitset ruumilise planeerimise protsessis oodatakse.

3.3.5. KOKKUVÕTE

Muinsuskaitseametil on suur vastutus olla pärandi eestkõneleja, olla riikliku huvi väljendaja ruumilise planeerimise protsessis. Juhan Maiste on kõnelenud kaasaegse muinsuskaitse väljakutsetest „leida püsivale ja jäävale uus tähendus ja mõõde, leida üles väärtused, mille nimel koostada uusi muinsuskaitse nimekirju ja seadusi, määrata kaitsetsoone ja –režiime.“²⁶⁵ Michael Turnpenny on kritiseerinud lähenemisviise, mis eeldavad vaikimisi, et kultuuripärandi väärtus sisaldub selle vormis või olemuses, mis eksisteerib lahus ning sõltumata kogukonnast, mille keskel ta paikneb või mis teda kannab, ning on äratuntav kitsa erialaspetsialistidest nomenklatuuri poolt. Tema hinnangul on selline muinsuskaitse olemuslikult repressiivne ning sotsiaalselt välistav.²⁶⁶ Ülo Vooglaid on märkinud, et „võimu subjekt peab olema suuteline seadma eesmärged ja valima vajalikul hulgal nõutava kvaliteediga vahendeid tegutsemiseks sobival ajal ja sobivas kohas, nii et tähtajaks kujuneks tulemus, mis on kooskõlas ühiskonna- ja kultuurinormide ning -väärtustega, [---] arusaamaga ideaalist, ning oleks vastavuses standardiks kujunenud kujutluste süsteemiga.“²⁶⁷ Mälestised ei eksisteeri mälestiste pärast. Pärand on alati seotud inimese, kultuuri, mineviku ja tulevikuga. Pärand on ideoloogiline ja sümboolne konstruktsioon, mida mõjutavad ajaloolised, poliitilised ja sotsiaalsed tingimused, mille raames pärandit luuakse ja interpreteeritakse.²⁶⁸ Laurajane Smith on märkinud, et üks volitatud pärandi diskursuse tagajärg on see, et määratletakse pärandi eestkõnelejad ja pärandist kõnelemise mõeldavad ja

²⁶⁴ Tööalane vestlus Mare Kasega. 2009.

²⁶⁵ J. Maiste, Vabadus mäletada. – Akadeemia, 2010, nr 5, lk 778–779.

²⁶⁶ M. Turnpenny, Cultural Heritage, an Ill-defined Concept? A Call for Joined-up Policy. – International Journal of Heritage Studies. Vol. 10, 2004, No. 3, lk 303. 295–308

²⁶⁷ Ü. Vooglaid, Võim - kõige raskem koorem. – Riigikogu Toimetised, 2002, nr 6.

²⁶⁸ Vt K. Konsa, Laulupidu ja verivorst ..., lk 35; Smith, L. The Uses of Heritage, lk 3-5.

lubatud viisid.²⁶⁹ Ruumilise planeerimise diskursuses eeldatakse kõigi kultuuriliste aspektide ja kogu pärandi kajastamist, ometi taandub see pelgalt mälestisepõhiseks käsitluseks. Arutelusid kogukonnaga kohalike väärtuste üle napib. „Kui muinsuskaitse on sisustatud ja teostatud kitsa eliidi poolt, kus liiga vähesed tunnevad sümboolset osalust selles, jääb sellealane suunamine meelevaldseks, konfliktide kütke ja rivaalitsemisest killustatuks,²⁷⁰ on tõdenud David Lowenthal. Kultuuripärandi diskrediteerimine ruumilise planeerimise protsessis algab Muinsuskaitseameti tahtmatusest end positsioneerida kultuuripärandi eestkõnelejana ning kapseldumisest mälestiste nimekirjakesksetesse tõlgendustesse.

„Muinsuskaitse riiklik kohustus on mitte ainult hallata mälestiste nimekirja, vaid järjepidevalt välja selgitada ja väärtustada pärandit, millel püsib meie kultuur ja meie teadmised ajaloost, eelkäijatest ning ühistest väärtushinnangutest. Muinsuskaitse eesmärk on hoida Eesti kultuuri ja ajaloo materiaalseid väljendusi,²⁷¹ on Riin Alatalu tasahilju bürokraatiasohu vajuvale ametkonnale meelde tuletanud.

²⁶⁹ L. Smith, *The Uses of Heritage*, lk 29.

²⁷⁰ D. Lowenthal, *Stewarding the Past in a Perplexing Present. – Values and Heritage Conservation*. Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2000, lk 23.

²⁷¹ R. Alatalu, *Muinsuskaitse siirdeühiskonnas 1986–2002: Rahvuslikust südametunnistusest Eesti NSV-s omaniku ahistajaks Eesti Vabariigis*. Doktoritöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2012, lk 13.

4. ARUTELU JA JÄRELDUSED

Ma ei ela teiste arvelt ja ma väärtustan neid väärtusi mis enne mind on loodud. Sa igat asja mõtestad lahti mitte oma lati kõrguselt vaid nii tark pead olema, et vaatad teiste inimeste mõtteid ja suhtumisi. Ajalugu ei ole nii lühike et ei oleks millest mõelda.

Malle-Mari Lauk²⁷²

Peatükis mõtiskletakse uurimistöös käsitletud fenomenide üle. Tehakse tagasivaade empiirilises uurimises väljajoonistunud probleemidele ning esitatakse nägemus Muinsuskaitseameti ees seisvatest väljakutsetest.

Kultuuripärandi ja muinsuskaitse kaasaegsed käsitlused põhinevad alates 1960. aastatest väljatöötatud metoodikatel, mis rahvusvaheliste lepingute kaudu on mõjutanud ka Eesti muinsuskaitsekorraldust. Oluliselt on laienenud pärandi mõiste. Algselt monumentidele ja monumentaalsusele rajatud kaitsekontseptsioonid, mis keskendusid paljuski just üksikobjektidele ja ehitatud pärandile, hõlmavad kaasaegsetes käsitlustes ka sotsiaalseid, keskkondlikke ja majanduslikke aspekte ning muinsuskaitset käsitletakse osana inimtekkelise keskkonna jätkusuutlikust arengust, millesse on kaasatud kõik osapooled.²⁷³ Pärandikäsitluse kontseptuaalne raamistik keskendub keskkonna ja pärandi seoste. Füüsilise keskkonna mentaalsetele representatsioonidele.²⁷⁴ Selle ideoloogilise ja sümbolse konstruktsiooni loomisele, mida mõjutavad ajaloolised, poliitilised ja sotsiaalsed kontekstid. Laurajane Smith on kõnelenud pärandist, kui kultuuripraktika osast, mis osaleb väärtuste ja arusaamade loomisel ja korrastamisel,²⁷⁵ olles seeläbi läbi põimunud kõigi kultuuri- ja ühiskonnaelu aspektidega. Pärandis tuleb osata näha mitte ainult pärandit ennast, vaid ka võimalusi ja tulu, mida see pakub. Jelka Pirkovitš on nentunud, et kaasaegses maailmas ehitavad kultuur ja kultuuripärand üles „tegevusvälja, kus subjektiivsuse erinevad avaldumised saavad kokku ja seotakse teine-teisega.“ Väärtused on jätkuvalt pärandi kontseptsiooni keskmes kuid need on oma olemuselt subjektiivsed ning nendega on võimalik manipuleerida või neid kehtestada

²⁷² Intervjuu Malle-Mari Lauguga. 20. III 2008. Märkmed autori valduses.

²⁷³ Eraomandisoleva kinnismälestise hoidmine ..., lk 16.

²⁷⁴ K Konsa, Laulupidu ja verivorst ..., lk 42, Smith, Laurajane. The uses of ..., lk 51.

²⁷⁵ L. Smith, The uses of ..., lk 14.

teistsugusele tajule, kui neid kasutada poliitilistes, etnilistes või muudes „objektiivsetes“ võimuvõimudes.²⁷⁶

Väärtus on pärandi keskseim teema, kuivõrd just väärtus ja tähendus aitab objekte, kohti ja nähtuseid pärandina määratleda. Väärtused on alati sotsiaalselt konstrueeritud ning kõikidel ühiskonnatasanditel seotud võimuga. Vastavalt ühiskonna muutumisele muutuvad ka väärtused. Neid võidakse ümber defineerida ja võivad tekkida uued väärtused. Väärtused ja tähendused sõltuvad nende interpreteerijast²⁷⁷ ja tema positsioonist ja eesmärkidest. Nii osaleb pärand identiteedi sotsiaalses konstrueerimises: „me juured on viistuhat aastat siin paigas“²⁷⁸ – ja võimu legitimeerimise protsessides. Pärandidiskursus kohalikul, riiklikul ja rahvusvahelisel tasandil on seotud poliitilise võimuga. Võimusuhted määravad ära need institutsioonid ja eksperdid, kellel on õigus rääkida pärandi nimel, on osutanud Smith.²⁷⁹

Ruumiline planeerimine Eesti õigusruumis on demokraatlik, erinevate elualade arengukavasid koordineeriv ja integreeriv, funktsionaalne ning pikaajalise ruumilise arengu kavandamine, mis arvestab majandusliku, sotsiaalse, loodus- ja kultuurilise keskkonna suundumusi ja vajadusi. Ruumilise planeerimise käigus valmib ruumilise arendamise tervikkujutelm, mille koostaja – ruumilise keskkonna planeerija – loob, tasakaalustades avalikud ja erahuvid, keskkonnas toimuvad protsessid ja ajaloolis-kultuurilised tähendused ning arvestab tehniliste, esteetiliste, sotsiaalsete ja majanduslike võimalustega.²⁸⁰

Vaadeldud planeeringudokumentides andsid kultuurilistest väärtustest asjakohase ülevaate maakondade asutust ja maakasutust suunavate keskkonnatingimuste teemaplaneeringute seletuskirjad, mis selgitasid arvestatud väärtuspõhimõtteid. Märksa teabeahamalt kirjeldasid kultuuripärandi väärtuseid ja dokumendi koostamismetoodikaid üldplaneeringute seletuskirjad, sisaldades tihti vaid pigem juhendmaterjalide ümberkirjutusi sellest, mis võiks kultuuriväärtuslik olla kui seda, mis pärand planeeringukontekstis tegelikult on. Rasmus Kase hinnangul võib selle põhjuseks olla, et erinevates õigusaktides, juhendmaterjalides ning planeerimis- ja arengudokumentides ei ole üheselt määratletud, mille alusel valdkonnas määratletakse käsitletavaid väärtusi. Erinevad dokumendid sisaldavad laialdase spektri

²⁷⁶ J. Pirkovitš, Unpacking the Convention into Challenging Actions for Member States. – Heritage and Beyond. Strasbourg: Council of Europe, 2009, lk 26.

²⁷⁷ Vt pärandi tõlgendajate kohta täpsemalt K. Kõnsa, Laulupidu ja verivorst ..., lk 46-51, 52.

²⁷⁸ P. Ilmet, Taandujad. – Mõraseks mõistetud meel. Tallinn: Eesti Raamat, 1990.

²⁷⁹ L. Smith, The uses of ..., lk 12.

²⁸⁰ Vt planeerijale esitatavate nõuete kohta: Kutsestandardid: Ruumilise keskkonna planeerija, tase 7. – Sihtasutus Kutsekoda. <http://www.kutsekoda.ee/et/kutseregister/kutsestandardid/10424926> (vaadatud 20. IV 2015).

termineid, definitsioone, konnotatsioone ja meetoodilisi rõhuasetusi.²⁸¹ Kohaliku omavalitsuse ametnik või planeeringukonsultant ei julge võtta enesele rolli ja vastutust kultuuriväärtuste ja -pärandi asjatundjana ning pigem kirjutab juhenditest või seadusest maha ja ümber kõik selle, mis tundub vajalik ja asjakohane. Mõtlemata, et selliselt – sisustamata – ei ole planeeringudokumentid kasu ei temal endal ega kogukonnal.

Lisaks võib põhjus olla ka laiemal diskussiooni puudumises ühiskonnas tervikuna selle üle mis on kultuuripärand. Eksisteerib riiklikult determineeritud pärand – mälestised ja muinsuskaitsealad. Muinsuskaitseameti seisukoht kaasatuna planeeringu koostamisse algab: „planeeringu keskkonnamõtjude strateegilisel hindamisel tuleb lähtuda riikliku kaitse all olevatest kultuurimälestistest, muinsuskaitsealadest ja nende kaitsevöönditest“ ning seejärel „võiks“, „oleks vaja“, „tasuks“ hinnata ka mõju kultuuripärandile laiemalt. Juhan Maiste on rääkinud 20. sajandi muinsuskaitsest kui modernistliku kultuurifilosoofia vangist,²⁸² kaitsepositsioonidel seisjast. Riin Alatalu on tõdenud muinsuskaitse teisenemist loomingulisest valdkonnast administreerivaks ja ametkondlikuks.²⁸³ Pärandidiskursuse piiritlemine kitsalt muinsuskaitsealadega, ametkonna piiratud võimekus tegelda kultuuriväärtusega asjade väljaselgitamisega ja mälestiseks tunnistamisega või muinsuskaitsealaste teaduslike ja rakenduslike uuringute algatamise ja korraldamisega või muinsuskaitsealase teabe levitamisega, on Muinsuskaitseameti taandanud kultuuripärandi eestkõneleja positsioonilt. Legitiimne võim võimaldab tal valida pärandist kõnelemise normid, kriteeriumid, printsiibid ja leksika. „Miks ei suuda aadetele orienteeritud riigiamet, kus on läbi aegade töötanud ennekõike sügava missioonitundega, kultuuripärandi kaitsmisele ja säilimisele pühendunud ametnikud, tagada avalikkuse lugupidamist oma töösse,²⁸⁴ on mõtisklenud Alatalu. **Muinsuskaitseameti väljakutse oleks väljumine bürokraatlikust mugavustsoonist ning olla pärandi ja väärtuste alase diskussiooni eestvedaja ja -kõneleja ühiskonnas**, vajadusel läbi sisemise ametkondliku uuenemise.

Kadri Kasemets on mõtisklenud kui oluline on see milliseid sotsiaalseid ning kultuurikeskkondi soovitakse näha ning mil määral nende kujundamisele kaasa on võimalik rääkida. Sest küsimus ei ole mitte niivõrd selles, kas eelistada puitarhitektuuri kivilinnale, vaid selles, kuidas see seostub kohaliku kogukonnaga.²⁸⁵ Analüüsitud

²⁸¹ R. Kask, Taluarhitektuuri väärtused ..., lk 51–52.

²⁸² J. Maiste, Vabadus mäletada.

²⁸³ R. Alatalu, Muinsuskaitse ..., lk 15.

²⁸⁴ R. Alatalu, Muinsuskaitse ..., lk 13.

²⁸⁵ K. Kasemets, Miljöö mõistest tänapäeva linnaplaneerimises ..., lk 808.

planeeringudokumentide põhjal võib kahjuks väita, et kogukonna kultuurilise ja sotsiaalse identiteedi mõistmine ja mõtestamine planeeringuis on kasin. Planeeritav piirkond, ümbritsev keskkond on pigem ressurs, millel on pelk kasutusväärtus, mitte keskkond, mille ajalooline-, kultuuriline- või esteetiline ruum looks kogukonnale tähendusi, annaks lisandväärtusi ja oleks nende enesemääramise ja ka materiaalse jõukuse aluseks. Samuti seatakse vähe konkreetseid kohapõhiseid maakasutus-, ehitus- vms kohustusi või piiranguid. Enamik piiranguid pärinevad õigusaktidest: „Vastavalt muinsuskaitseadusele on kinnismälestisel Muinsuskaitseameti ning valla- ja linnavalitsuse loata keelatud“ või on juhendmaterjalides esitatud soovituslike tingimuste ümberkirjutused.

Maavalitsustes ja kohalikes omavalitsustes usutakse, et ruumiline planeerimine ei pea ilmingimata olema reglementeeritud võimalikult detailsete suuniste ja ettekirjutustega. Seda rolli võib täita ka planeerijahariduse professionaliseerumine.²⁸⁶ 20. XI 2014 on kehtestatud ruumilise planeerimise kutsestandard,²⁸⁷ mida saavad taotleda ennekõike arhitektuuri, maastikuarhitektuuri või geograafia õppe läbinud. Planeeringu keskkonnamõju hindajal peab olema keskkonnamõju hindamise litsents,²⁸⁸ mida võib taotleda keskkonnakaitse-, bioteaduste-, füüsikaliste loodusteaduste-, põllumajanduse-, metsanduse-, kalanduse-, tervise-, tehnikaalade- või ehitusalase kõrgharidusega isik. Keskkonnamõju strateegilise hindamise eksperdile litsentsi nõuet ei ole ja strateegilise planeerimisdokumendi elluviimisega kaasnevat keskkonnamõju võib hinnata ekspert, kes on omandanud riiklikult tunnustatud kõrghariduse valdkonnas, mille keskkonnamõju ta soovib hinnata.²⁸⁹ Eelnimetatu aga ei taga alati pädevust kultuuripärandile avalduva mõju hindamisel planeeringuis. **Muinsuskaitseameti väljakutseks oleks kohustada, vajadusel läbi seadusemuudatuse, et planeeringu strateegilise- ja keskkonnamõju hindamises osaleks muinsuskaitsealase pädevusega²⁹⁰ ekspert,** kuivõrd planeeringu mõju hindamine annab tugeva sisendi planeeringulahendusele.

Tulevikku ei õnnestu suure tõenäosusega ette välja mõelda ja siis selle saabumist kindlustada täiuslike jooniste, aktide ning seadustega, on kirjutanud Toomas Tammis, kelle jaoks planeering on lõputu projekt, mida tuleb pidevas töös ja võimalikus muutumises hoida, kuna

²⁸⁶ K. Leetma, Ekspertihinnang. Planeerimissuuniste vajalikkuse kohta Eestis asustuse arengu suunamise valdkonnas. Tartu, 2012 https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/ekspertihinnang_asustus_leetmaa_04_12_2012.pdf (vaadatud 20. IV 2015), lk 14.

²⁸⁷ Eesti Planeerijate Ühing – <http://www.planeerijad.ee/et/kutse.html> (vaadatud 20. IV 2015); Kutsestandardid: Ruumilise keskkonna planeerija, tase 7. – Sihtasutus Kutsekoda. – <http://www.kutsekoda.ee/et/kutseregister/kutsestandardid/10424926> (vaadatud 20. IV 2015)

²⁸⁸ Keskkonnamõju hindamise ja keskkonnajuhtimissüsteemi seadus § 14.

²⁸⁹ Keskkonnamõju hindamise ja keskkonnajuhtimissüsteemi seadus § 34 lg 3.

²⁹⁰ Muinsuskaitsealast pädevust tõendab hetkel tegevusluba. Vt Muinsuskaitseadus § 36; § 38.

haldusüksuse tuleviku ambitsioonide ning sellele vastava infrastruktuurilise, keskkondliku, ruumilise, sotsiaalse, kultuurilise, rahandusliku ja materiaalse struktuuri pidev loomine ei saa olla lõplik. „Planeering saab olla teos ehk selle kõige huvitamas mõttes, see saab olla teatav süsteem, mis suudab lõputult produtseerida väikseid üsna täpselt koha- ja keskkonnateadlikke produkte, jäädes ise pidevasse loomisse ning pooleliolekusse, olles pidevas interaktsioonis pea kogu ühiskonnaga viimast lõputult monitoorides ja muutes.“²⁹¹ Sarnaselt on ka pärand pidevas muutumises. **Muinsuskaitseameti väljakutse oleks korrapäraste ja koordineeritud teaduslike ja rakenduslike uuringute algatamine ja korraldamine**, kuivõrd need aitavad välja selgitada pärandit ning annavad tänuväärse sisendi planeeringu mõju hindamistesse ja planeeringulahendustesse.

John Ruskin on kirjutanud, et kaasaegsete kohustuseks on: „majandamine veel sündimata krediidisajate hüvanguks, metsa istutamine selleks, et meie järeltulijad võiksid selle varjus elada, või linnade püstitamine tulevaste elanike jaoks [---] Jumal andis maa meile laenuks meie elupäevade lõpuni ja see on suur pärandus. See kuulub niisama palju meile kui nendele, kes peavad tulema pärast meid [---]. Meile ei ole õigus neid oma tegude või tegematajätmistega läbi asjatult karistada või jätta ilma hüvedest, mille edasipärandamine on meie võimuses.“²⁹²

Quo vadis, Muinsuskaitseamet?

²⁹¹ T. Tammi, Planeering kui kaasaegne teos par excellence; kas tulevikku saab välja mõelda? – Ehituskunst, 2011, nr 53/53, lk 68-78.

²⁹² J. Ruskin, Arhitektuuri seitse lampi, lk 250.

KOKKUVÕTE

Uurimistöö eesmärk oli analüüsida kultuuripärandi käsitlemist ruumilise planeerimise dokumentides, kaardistada erinevaid teoreetilisi vaatepunkte kultuuripärandile ja analüüsida tehtud otsuste sisu ja mõtestada kultuuripärand läbi uurimismaterjali keelekasutuse: kuidas on planeeringudokumentides kirjeldatud kultuuripärand, milliseid arengustsenaariume on pärandiga seoses välja pakutud või ette nähtud. Lisaks, millise sisu annab kultuuripärandile ja selle väärtustamisele ning kaitsemeetmete aja- ja asjakohasusele Muinsuskaitseamet. Selleks analüüsiti aastatel 2003-2013 Muinsuskaitseameti kooskõlastamise komisjoni koosolekutel läbi vaadatud maakonna-, üld- ja teemaplaneeringuid ja komisjoni protokollilisi otsuseid planeeringute kohta. Valimisse kuulus 50 Muinsuskaitseametile planeerimisseaduse alusel kooskõlastamiseks esitatud dokumenti, millest 9 oli maakonna teemaplaneeringut ja 41 kohaliku omavalitsuse üld-, osaüld- või teemaplaneeringut ning lisaks Muinsuskaitseameti kooskõlastamise komisjoni protokollilised otsused valimisse haaratud planeeringudokumentide kohta. Fenomeni välja selgitamiseks kasutati kvalitatiivset andmeanalüüsimeetodit – diskursuseanalüüsi, mille eeliseks teiste tekstianalüüsi meetodite ees on selle interdistsiplinaarsust – huvi nii teksti omaduste, tekstide tootmise, levitamise ja tarbimise vastu kui ka tekstide tootmise ja tõlgendamise sotsiokognitiivsete protsesside ja erinevate institutsioonide sotsiaalsete praktikate ning sotsiaalse praktika ja võimusuhte vaheliste seoste vastu.

Riigi kultuuripoliitika põhialused lähtuvad veendumusest, et kultuur on üheks võtmeteguriks riiklike ja kohaliku tasandi eesmärkide saavutamisel. Riiklik prioriteet on kultuuripärandi väärtustamine terviklikult – vaimne ja aineiline pärand ei ole lahutatud ning kultuurimälestiste objektipõhine kaitse on laienenud keskkonna ja konteksti väärtustamisele. Muinsuskaitse valdkonda mõistetakse lisaks kultuuri järjepidevuse hoidmisele ka säästva arengu osana ja majandusliku eelisena.

Eesti planeerimissüsteem, mille menetlust reguleerib Eestis peamise õigusaktina planeerimisseadus ja mida iseloomustab põhimõte, et üldisema tasandi planeering annab sisendi detailsema tasandi planeeringule, koosneb nelja liiki planeeringutest: riigi tasandil koostatavatest üleriigilisest- ja maakonnaplaneeringutest, mille peamine eesmärk on riigi ruumilise arengu vajaduste väljendamine ning kohaliku omavalitsuse, kellel on seadusest

tulenev ulatuslik planeerimisautonoomia, koostatud üld- ja detailplaneeringutest. Planeeringu koostamine annab kohalikule omavalitsusele võimaluse läbi mõelda, milliste reeglite kohaselt talitada tulevikus, kuidas püstitada eesmärgid ja leida vahendeid nende saavutamiseks. Samuti võimaldab planeering vaadelda piirkonda kui tervikut ja sel teel sätestada nõudeid ning tingimusi, mis aitavad parandada näiteks linnade ja asulate arhitektuurset ilmet, väärtustada väljakujunenud maastikumustreid, pöörata tähelepanu keskkonna mitmekesisusele, omapärale, esteetilistele väärtustele jne. Planeeringute ülesanded on kohaliku identiteedi toetamine, piirkonnale ainuomaste maastike, sh kultuurmaastike, säilitamine; asulate ajaloolise ja kultuuriväärtusliku miljöö säilitamine, asulate atraktiivsuse tõstmine. Paraku võib analüüsitud planeeringudokumentide põhjal öelda, loomulikult üksikute eranditega, et kultuuriline ruum, selle väärtused – asustusstruktuur, -mustrid, kujundavad või eristavad elemendid jms – on välja toomata ning seeläbi on devalveeritud ruumilise planeerimise mõte füüsilise ruumi kõikehõlmavast korrastamisest. Rääkimata võimalusest läbi planeerimisdokumendi mõista ja mõtestata kogukonna kultuurilist ja sotsiaalset identiteeti. Planeeritav piirkond, ümbritsev keskkond on pigem ressurss, millel on pelk tarbimisväärtus, mitte keskkond, mille ajalooline või esteetiline ruum looks kogukonnale tähendusi, annaks lisandväärtusi ja oleks nende enesemääramise ja ka materiaalse jõukuse aluseks. Domineerib lähenemine, et kogukondlik kultuuripärand on määratletud kui planeeringudokumendi on lisatud riiklikult kaitstavate kultuurimälestiste nimekiri.

Pärand on alati seotud inimese, kultuuri, mineviku ja tulevikuga. See on ideoloogiline ja sümbolne konstruktsioon, mida mõjutavad ajaloolised, poliitilised ja sotsiaalsed tingimused, mille raames pärandit luuakse ja interpreteeritakse. Muinsuskaitseametil on suur vastutus olla pärandi eestkõneleja ruumilise planeerimise protsessis. Paraku arutelusid kogukonnaga kohalike väärtuste üle napib. Pärandi määratlemisel jäädakse napolisõnaliseks ning lähtutakse tihti vaid olemasolevatest mälestistest. Seetõttu võib rääkida kultuuripärandi diskrediteerimisest ruumilise planeerimise protsessis, mis on Muinsuskaitseameti tahtmatuse positsioneerida end kultuuripärandi eestkõnelejana ning mälestiste nimekirjakesksetesse tõlgendustesse kapseldumise tagajärg.

Juhan Maiste on kõnelenud kaasaegse muinsuskaitse väljakutsetest „leida püsivale ja jäävale uus tähendus ja mõde, leida üles väärtused, mille nimel koostada uusi muinsuskaitse nimekirju ja seadusi, määrata kaitsetsoone ja –režiime.“²⁹³ Uurimistöö autori hinnangul võiks

²⁹³ J. Maiste, Vabadus mäletada, lk 778–779.

ruumilise planeerimise protsessis tagada kultuuripärandile väärika koha majandusliku-, sotsiaalse- ja looduskeskkonna käsitlemise kõrval kui:

- Muinsuskaitseamet väljuks bürookraatlikust mugavustsoonist ning oleks pärandi ja väärtuste alase diskussiooni eestvedaja ja -kõneleja ühiskonnas;
- Muinsuskaitseamet algataks ja korraldaks korrapäraselt ja koordineeritult teaduslikke ja rakenduslikke valdkonna alusuuringuid;
- Muinsuskaitseamet kohustaks, vajadusel läbi seadusemuudatuse, et planeeringu strateegilise- ja keskkonnamõju hindamises osaleks muinsuskaitsealase pädevusega ekspert.

Valdur Mikita on üles loetlenud „asjad, mis ei tule kunagi tagasi: Kartulikoopad, linaleotiigid, kuhjavaradaga suured heinasaod, piimapukid, kooguga kaev, lakapealsed, maakeldrid, valge pearätikuga memmed – eesti šerpad, kes tassivad seljas vana palaka sisse mässitud heinasaadusid –, leghorni tõugu õuekanad, kahelt poolt praetud munad, soolaliha, niitmata hein – kogu see eesti kultuuri traditsiooniline mikrokeskkond on juba kauge minevik ...”²⁹⁴

²⁹⁴ V. Mikita, *Lingvistiline mets. Välgi metsad*: Kirjastus Grenader, 2013, lk 188.

SUMMARY

CULTURAL HERITAGE IN SPATIAL PLANNING DOCUMENTS

Nele Rent

The purpose of this dissertation is to analyse the use of cultural heritage in spatial planning documents, to map out different theoretical viewpoints on cultural heritage, and to analyse the contents of different decisions made regarding these aspects, as well as to interpret cultural heritage through the linguistics of the study: how is cultural heritage described in spatial planning documents, which developmental scenarios have been offered or given regarding the heritage. Furthermore, what role does the National Heritage Board bear in putting a value on cultural heritage as well as measuring the timeliness and pertinence of conserving and protecting cultural heritage. For this to be done, the regional, comprehensive, and topical plannings looked through at the coordinating committee meetings at the National Heritage Board, as well as the committee's decisions regarding these plannings in the years 2003-2013, were analysed. These 50 plannings presented in this dissertation include 9 regional topical plannings, 41 local authority comprehensive plannings and also the coordinating committee decisions regarding these planning documents. To explain the phenomenon, qualitative data analysing method was used.

The dissertation is divided in to four parts, each consisting of subchapters. The first, introductory chapter briefly presents the culture-theoretic concepts – space, identity, power relations, social structures – and the using of them. These concepts are essential in interpreting the heritage discourse. In the second chapter, an overview is given of valid international and domestic heritage board, spatial planning and environmental regulations, as well as an explanation of the possibilities of applying international legislations and practises to spatial planning and cultural heritage in Estonia. In the third chapter an overview of the conducted empirical research is given, as well as answers to the following questions: How are cultural heritage and its values described in planning documents? What kind of spatial and developmental scenarios have been offered or given regarding the heritage? What role does the National Heritage Board bear in adding a value to cultural heritage as well as measuring

the timeliness and pertinence of conserving and protecting cultural heritage? The fourth chapter includes the conclusions made regarding the research.

The procedure of spatial planning in Estonia is mainly regulated by the Planning Act, which is based on the Torremolinos Charter. The state's culture-political foundations dwell on the conviction that culture is one of the main aspects in attaining national and local objectives. The national priority is appreciating and valuing cultural heritage as a whole, which means that spiritual and material heritage is not to be separated from one another, and the conservation of cultural heritage has expanded to valuing the environment and the context around it. The National Heritage Board is thus not only understood as just the protector of cultural heritage, but as an important quotient in the cultural tourism world. The regulating legislation here is the Heritage Conservation Act. The valuable heritage's nature and universally accepted principles of operating are based on the Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe, the Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, the European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage, the Venice Charter, the Burra Charter, the Washington Charter, the Nara Document on Authenticity, and the likes of these documents. Since planning affects the whole community, the procedure of planning values involving the wider public to it.

Estonian planning system, which is describable by the principle that a more generic level plan provides input to a more detailed planning, consists of four types of plannings – state level national and regional plannings, and local authority comprehensive and detailed plannings. Preparing the planning gives local authorities the chance to evaluate what means to abide in the future, how to set goals, and how to find means to achieve them. The planning also allows to see the area or region as a whole and thus lay down conditions under which, for example, the urban architectural appearance can improve, existing landscape patterns may become more valuable and attention can be paid to the diversity of the environment, characteristics, aesthetic values, etc. The purposes of planning are: supporting local identity, maintaining unique regional landscapes (including cultivated landscapes), conserving valuable urban historic and cultural milieu while increasing the attractiveness of the settlements. Unfortunately, on the basis of the analysed documents, it can be said, with a few exceptions, that cultural space and its values – settlement structure, patterns, shapes or other distinctive elements – have not been brought forward and thus devalued the sense of spatial planning concept of comprehensive organising, not to mention the opportunity to review the planning

document to understand and make sense of the community's cultural and social identity. The planned area, and the environment surrounding it, is a resource, rather than having the mere value of consumerism, not the environment in which the historic or aesthetic space would create meanings for the community, add extra values, and would be the base of their self-determination and material prosperity. Sadly, the approach that communal cultural heritage is defined when a list of nationally conserved cultural monuments is added to the planning document, is common.

Cultural heritage is always related to people, culture, the past, and the future. It is an ideological and symbolic structure which is affected by historical, political, and social conditions under which heritage is created and interpreted. On the National Heritage Board lies a great responsibility of being the intercessor of heritage, to be the speaker of national interest in the spatial planning process. Instead of discussing values with the community, the National Heritage Board deals with the secondary and resource-wasting questions within the planning process, such as "the sign-post is not visible or difficult to see". In defining values, the board is laconic and bases merely on the monuments list. Therefore, discrediting cultural heritage in spatial planning can be seen. This comes purely from the National Heritage Board's reluctance to position themselves as spokesmen for the cultural heritage and also the consequence of encapsulating oneself in the monument lists.

Prof. Juhan Maiste has spoken about the modern challenges of heritage protection: "To find a new meaning and dimension for lasting and permanent, to rediscover the values in whose name to create new heritage zones and regimens." The author of the dissertation thinks that in the process of spatial planning cultural heritage should be guaranteed its dignified and justified place aside economic, social, and natural environment in the occasion of:

- The National Heritage Board clears out of the bureaucratic comfort zone and leads the discussion on heritage and its values.
- The National Heritage Board initiates and organises regular and coordinated scientific and applied researches.
- The National Heritage Board obligates, if necessary, through a change in the law, the assessor of the planning's strategic and environmental impact to be a qualified expert in the field of heritage conservation.

Definitions used in the dissertation: space, identity, power relations, social structures, values, cultural heritage, heritage protection, monument, spatial planning.

KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD

- Alatalu, R. Muinsuskaitse siirdeühiskonnas 1986–2002: Rahvuslikust südametunnistusest Eesti NSV-s omaniku ahistajaks Eesti Vabariigis. Doktoritöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2012
- Alatalu, R. „Kus keiakse, sinna jäävad jälje ...“: Muinsuskaitse kui rajaleidja ja teejuht. – Akadeemia 2013, nr 12, lk 2190–2205.
- Bachmann, K. Koha vaimne reostus: Raadi. – Acta architecturae naturalis = Maastikuarhitektuurseid uurimusi. 1. Tallinn, 2011, lk 93-105.
- Bandarin, F., van Oers, R. The Historic Urban Landscape: Managing Heritage in an Urban Century. NY: John Wiley & Sons, 2012.
- Barnes, T.J., Duncan, J.S. Introduction: Writing Worlds. – Writing Worlds. Discourse, Text, Metaphor in the Representation of Landscape. Eds: Barnes, T.J., Duncan, J.S. London: Routledge, 1992.
- Berger, P.L., Luckmann, T. The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge. London: Penguin Books, 1991.
- Burr, V. Social Constructionism. London; NY: Routledge, 2005.
- van Dijki, T.A. Ideoloogia: multidistsiplinaarne käsitus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2005.
- van Dijki, T.A. What do we mean by 'Discourse Analysis'? – T. A. van Dijki kodulehekül <http://www.discourses.org/> (vaadatud 20. IV 2015).
- Fairclough, N. Discourse and Social Change. Cambridge: Polity Press 1999 [2012].
- Flick, U. An introduction to qualitative research. London: Sage, 2009.
- Fojut, N. The Philosophical, Political and Pragmatic Roots of the Convention, Heritage and Beyond. Strasbourg: Council of Europe, 2009.
- Foucault, M. Seksuaalsuse ajalugu I. Teadmistahe. Tallinn: Valgus, 2005.
- Foucault, M. Teadmine, võim, subjekt. Valik räägitust ja kirjutatust. Tallinn: Varrak, 2011.
- Foucault, M. Teadmiste arheoloogia. Tartu: TÜ Kirjastus, 2005.
- Frykman, J., Gilje, N. Being there: new perspectives on phenomenology and the analysis of culture. Lund: Nordic Academic Press, 2003.
- Graham, B., Howard, P. Introduction: Heritage and Identity. – The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity. Eds: Graham, B., Howard, P. Aldershot: Ashgate, 2008.

- Hall, S. Introduction: Who needs 'identity'? – Questions of Cultural Identity. Eds: Hall, S. P. du Gay. London: Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1996.
- Harrison, R. Heritage: critical approaches. London; NY: Routledge, 2013; What is Heritage? – http://www.academia.edu/776638/What_is_Heritage? (vaadatud 20. IV 2015).
- Hasselrot, A-M. Selge keelekasutus Rootsi õigusloomes – juristide ja lingvistide koostöö. – Kas eurotekstides on kohta ilusale ja selgele keelele? Koost: Hallik, K., Kasemets, K. Tallinn: Eesti Keele Sihtasustus, 2009, lk 9–12.
- Hobsbawn, E., Ranger, T. Introduction: Inventing traditions. – The invention of tradition. Eds: Hobsbawn, E., Ranger, T. Cambridge: Cambridge University Press, 1995 [2003].
- Ilmet, P. Taandujad. – Mõraseks mõistetud meel. Tallinn: Eesti Raamat, 1990.
- Ilves, K. Karistamine – vajalik kasvatusmeetod või vägivald? Põhikooli õpilaste esseede ja esseekonkursi konteksti analüüs. Magistritöö. Tartu Ülikool, 2006. https://sisu.ut.ee/sites/default/files/samm/files/kadi_ilves_magistritoo.pdf (vaadatud 20. IV 2015)
- Jørgensen, M., Phillips, L. Discourse analysis as theory and method. London: Sage 2004 [2010].
- Kaljundi, L. Performatiivne pööre. – Humanitaarteaduste metodoloogia. Uusi väljavaateid. Koost. Ja toim: Tamm, M. Tallinn: TLÜ kirjastus, 2011.
- Kalmus, V. Diskursusanalüüs. – Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Toim: Rootalu, K., Kalmus, V., Masso, A., Vihalemm, T. 2015. <http://samm.ut.ee/diskursusanalyys> (vaadatud 20. IV 2015).
- Kasemets, K. Miljöö mõistest tänapäeva linnaplaneerimises. – Akadeemia 2010, nr 8, lk 796–814.
- Kask, R. Taluarhitektuuri väärtused ja miljööväärtuslike alade planeerimispraktika Eesti maapiirkonnas – Maaarhitektuur ja maastik. Kihnu. Toim: Kask, R. (Eesti Vabaõhumuuseumi toimetised). Tallinn: Eesti Vabaõhumuuseum, 2015.
- Konsa, K. Laulupidi ja verivorst: 21.sajandi vaade kultuuripärandile. – Tartu Kõrgema Kunstikooli toimetised 19. Toim: Toomal, S. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool, 2014.
- Konsa, K. Milleks meile pärand? – Akadeemia 2013, nr 12, lk 2171–2189.
- Kotov, K. Kultuur, identiteet ja enesekirjeldus. – Acta Semiotica Estica. 2005, Vol 2, lk 184–192.
- Laherand, M-L. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn, 2008.
- Lass, K. Elukeskkonna kvaliteedi määravad planeeringus osalejad. – Keskkonnatehnika 2007, nr 5.

- Lass, K. Elukeskkonna kvaliteedi määravad planeeringus osalejad. – Keskkonnatehnika 2007, nr 5, lk 14–17.
- Lass, K. Planeerimine taas lihtsaks. – Keskkonnatehnikad 2008, nr 2, lk 9–11.
- Lass, K. Planeerimise muudab lihtsaks arusaadav kord. – Ehitaja 2012, nr 6, lk 10–12.
- Lass, K. Planeeringud, ruum ja arengu juhtimine. – Keskkonnatehnika 2012, nr 2, lk 30–40.
- Lefebvre, H. The Production of Space. Malden (Mass.) [etc.]: Blackwell, 1991, [2012].
- Lehari, K. Ruum. Keskkond. Koht. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 1997.
- Lotman, J. Kultuur ja plahvatus. Tallinn: Varrak, 2001.
- Lotman, J. Kultuurisemiootika. Tallinn: Olion, 1991.
- Lowenthal, D. Stewarding the Past in a Perplexing Present. – Values and Heritage Conservation. Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2000.
- Macionis, J.J., Plummer, K. Sociology: A Global Introduction. Harlow [etc]: Pearson Education Limited, 2005.
- Maiste, J. Vabadus mäletada. – Akadeemia, 2010, nr 5, lk 778–779.
- Mason, R. Assessing Values in Conservation Planning Methodological Issues and Choices. – Assessing Values of Cultural Heritage. Research Report Ed: de la Torre, M. The Getty Conservation Institute. LA, 2002.
- Mereste, U. Oskuskeel ja seaduste keeleline rüü. Tallinn: Eesti Keele Sihtasustus, 2000.
- Mikita, V. Lingvistiline mets. Välgi metsad: Kirjastus Grenader, 2013.
- Norberg-Schulz, Chr. Genius loci : towards a phenomonology of architecture. NY: Rizzoli, 1984.
- Palang, H. Maastik ja pärand. – Akadeemia 2008, nr 6, lk 1171–1181.
- Parts, P-K. Väärtuse määratlemine maastikul. Eesti loodus- ja muinsuskaitse hindamispraktika analüüs. – Akadeemia, 2004, nr 2, lk 236–277.
- Pirkovitš, J. Unpacking the Convention into Challenging Actions for Member States. – Heritage and Beyond. Strasbourg: Council of Europe, 2009.
- Raagma, G., Noorkõiv, R. Globaliseeruv Eesti küla. Avaneva maailma arenguvõimalused ja ohud. Kogukonna arendustegevuse käsiraamat. Tallinn: MTÜ Eesti Külaliikumine Kodukant, 2013.
- Raie, S. Subjekti ja objekti suhted muinsuskaitstes. Väärtused ja võimusuhted. Magistritöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2014. Kättesaadav Eesti Kunstiakadeemia raamatukogus.

- Rampley, M. *Contested Histories: Heritage and/as Construction of The Past: An Introduction*. – Heritage, ideology, and identity in Central and Eastern Europe: contested pasts, contested presents. Ed: Rampley, M. Woodbridge: Rochester: Boydell, 2012.
- Raud, R. *Mis on kultuur? Sissejuhatus kultuuriteooriasse*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasustus, TLÜ kirjastus, 2013.
- Raud, R. *Subjektsus. – Humanitaarteaduste metodoloogia. Uusi väljavaateid*. Koost: Tamm, M. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 2001, lk 296–323.
- Rokeach, M. *The Nature of Human Values*. New York: Free Press, 1973.
- Ruskin, J. *Arhitektuuri seitse lampi*. Tallinn: Ilmamaa 2013.
- Rünkla, I. *Ruumi küsimus. – Akadeemia*, 2010, nr 5, lk 771–776.
- Schwartz, S.H. *Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries*. Ed: Zanna, M. *Advances in experimental social psychology*. Vol. 25. New York: Academic Press, 1992.
- Smith, L. *Uses of Heritage*. London, New York: Routledge, 2006.
- Soderland, H.A. *The History of Heritage. A method in analysing legislative historiography. – Methods and Approaches. Heritage Studies*. Eds: Sørensen Stig, M.L., Carman, J. London & New York: Routledge 2009.
- Sooväli-Sepping, H. *Kelle oma on pärand? Kultuuripärandi jätkusuutlikkusest Eesti pärandipoliitika kontekstis. – Akadeemia* 2013, nr 12, lk 2222–2235.
- Tammis, T. *Planeering kui kaasaegne teos par excellence; kas tulevikku saab välja mõelda? – Ehituskunst*, 2011, nr 53/53, lk 68-78.
- Tilley, Chr. *A Phenomenology of Landscape: Places, Paths and Monuments*. Oxford: Berg, 1994.
- Turnpenny, M. *Cultural Heritage, an Ill-defined Concept? A Call for Joined-up Policy. – International Journal of Heritage Studies*. Vol. 10, 2004, No. 3, lk 303. 295–308.
- Vooglaid, Ü. *Võim - kõige raskem koorem. – Riigikogu Toimetised*, 2002, nr 6.

KOGUMIKUD

- Aeg ja ruum. Uue muinsuskaitse poole. Toim: Randla, A. (Eesti Kunstiakadeemia toimetised 19. Muinsuskaitse ja restaureerimise osakonna väljaanded 4). Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2009.

- Assessing the Values of Cultural Heritage Research Report. Ed: de la Torre, M. Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2002.
- Getty Konserveerimisinstituudi raportit Assessing the Values of Cultural Heritage Research Report. Ed: de la Torre, M. Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2002.
- Heritage Studies. Methods and Approaches. Ed: Sørensen Stig, M.L, Carman, J. London & New York: Routledge, 2009.
- Maastik ja mälu: Pärandilooma arengujooni Eestis Toim: Sooväli-Seping, H., Kaljundi, L. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 2014.
- Mälu. Toim: Randla, A. (Eesti Kunstiakadeemia toimetised 20. Muinsuskaitse ja restaureerimise osakonna väljaanded 5). Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2009.
- Policy and Law in Heritage Conservation. Ed: Pickard, R. London and New York: Spon Press, 2001.
- Values and Criteria in Heritage Conservation. Proceedings of the International Conference of ICOMOS, ICCROM, Fondazione Romualdo Del Bianco, Florence March 2nd–4th 2007. Ed: Tomaszewski, A. Florence: Edizioni Polistampa, 2008.

UURINGUTE ARUANDED

- Ajaloolised looduslikud pühapaigad. Õiguslik kaitstus ja selle edasised võimalused. Koost: Vaarmari, K., Saunanen, E., Vahtrus, S. Tartu: Keskkonnaõiguse keskus, 2011.
- Eraomandisoleva kinnismälestise hoidmine. Uuringu lõpparuanne. Koost: Tafel-Viia, K. jt. Tallinn: Tallinna Ülikool; Eesti Kunstiakadeemia, 31. III 2014. https://riigikantselei.ee_sites/default/files/contenteditors/Failid/kinnismalestiste_uuringu_lopparuanne_tlu_eti_ja_eka_mko.pdf. (vaadatud 20. IV 2015).
- Planeerimissuuniste vajalikkuse kohta Eestis asustuse arengu suunamise valdkonnas. Ekspert hinnang. Koost: Leetma, K. Tartu, 2012 https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/ekspert_hinnang_asustus_leetmaa_04_12_2012.pdf (vaadatud 20. IV 2015).
- Pärnu maakonna ehitismälestiste väärtuspõhine hindamine. Koost: Lankots, E., Välja, L. Tallinn: OÜ Palimpsest, 2012. http://umarlaud.edicypages.com/files/parnu_piloot_projekt.pdf.
- Ruumi tajumine ja kasutamine ning kohalikku identiteeti kajastavad väärtused Eeluuring Kuressaare linna ja Kaarma valla kontaktvööndi üldplaneeringule. Koost: Vaher, K., Pehk,

T., Tuvikene, T. MTÜ Linnalabor, 2010. http://www.kuressaare.ee/uus/public/Krs-Krma_uuringuraport_Linnalabor_mai2010.pdf, (vaadatud 20. IV 2015).

MTÜ Linnalabori raport Ruumiidee raport – 179 ettepanekut ruumi ja kogukonna kohta tulevikus. [http://www.linnalabor.ee/failid/n/aaf34e1d45372401f96ec64f4f8bf264#_ =](http://www.linnalabor.ee/failid/n/aaf34e1d45372401f96ec64f4f8bf264#_=) (vaadatud 20. IV 2015).

Siseministeriumi ülevaade planeerimisalasest olukorrast riigis. 09. IX 2011 nr 13-4/41-1. Soovitused üldplaneeringu koostamiseks. Toim: Lass, K. Tallinn: Entec AS, 2000. https://www.siseministerium.ee/sites/default/files/dokumendid/ylplaneering_soovitused_0.pdf (vaadatud 20. IV 2015).

Õigusaktide mõju hindamise korraldus – Riigikontrolli auditi aruanne Riigikogule, Tallinn, 31. X 2011.

ÕIGUSAKTID

Arheoloogiapärandi kaitse Euroopa konventsioon. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13089481> (vaadatud 20. IV 2015).

Arhitektuuripärandi kaitse Euroopa konventsioon. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13089076> (vaadatud 20. IV 2015).

European regional/spatial planning Charter. http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/cemat/VersionCharte/Charte_bil.pdf (vaadatud 20. IV 2015).

European Spatial Development Perspective 1999. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/sum_en.pdf (vaadatud 20. IV 2015).

EÜ Nõukogu direktiiv 85/337/EMÜ teatavate riiklike ja eraprojektide keskkonnamõju hindamise kohta. http://www.envir.ee/sites/default/files/endir85337_est.pdf (vaadatud 20. IV 2015).

Keskkonnamõju hindamise ja keskkonnajuhtimissüsteemi seadus § 4 – RT I 2005, 15, 87. <https://www.riigiteataja.ee/akt/113032014032?leiaKehtiv> (vaadatud 20. IV 2015).

Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020 – RT III, 14. II 2014, 2. https://www.riigiteataja.ee/akt/3140/2201/4002/RKo_lisa.pdf# (vaadatud 20. IV 2015).

Kultuuriväärtuste väljaveo, ekspordi ja sisseveo seadus § 2 – RT I 2008, 3, 24. <https://www.riigiteataja.ee/akt/112072014088?leiaKehtiv> (vaadatud 20. IV 2015).

Maakonnaplaneeringute algatamine – RT III, 23. VIII 2013, 6. <https://www.riigiteataja.ee/akt/323072013006> (vaadatud 20. IV 2015).

- Muinsuskaitseameti põhimäärus § 1 – RTL 2007, 16, 253. <https://www.riigiteataja.ee/akt/129122011045> (vaadatud 20. IV 2015).
- Muinsuskaitseseadus § 2 – RT I 2002, 27, 153. <https://www.riigiteataja.ee/akt/112072014100?leiaKehtiv> (vaadatud 20. IV 2015).
- Planeerimisseadus – RT I 2002, 99, 579. <https://www.riigiteataja.ee/akt/113032014097?leiaKehtiv> (vaadatud 20. IV 2015).
- Säästva arengu seadus – RT I 1995, 31, 384. <https://www.riigiteataja.ee/akt/22325> (vaadatud 20. IV 2015).
- The Burra Charter. The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance. 1979 [2013]. <http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.X.2013.pdf> (vaadatud 20. IV 2015).
- The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites. http://www.enamecharter.org/downloads/ICOMOS_Interpretation_Charter_EN_10-04-07.pdf (vaadatud 20. IV 2015).
- The Nara document on authenticity, 1994. <http://www.international.icomos.org/charters/nara-e.pdf> (vaadatud 20. IV 2015).
- The Venice Charter, 1964. http://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf (vaadatud 20. IV 2015).
- United Nations Conference on the Environment and Development (UNCED) – UN General Assembly. Report of the United Nations Conference of Environment and Development, 12. VIII 1992, A/CONF.151/26 (Vol. I). <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm> (vaadatud 20. IV 2015).
- Washington Charter, 1987. http://www.international.icomos.org/charters/towns_e.pdf (vaadatud 20. IV 2015).
- Ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsioon. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13118943&leiaKehtiv> (vaadatud 20. IV 2015).

INTERNETILEHED

- Eesti keele seletav sõnaraamat. Autoriõigus: Erelet, M., Erlet, T., Ross, K. Eesti Keele Instituut. <http://www.eki.ee/books/ekk09/index.php?id=198> (vaadatud 20. IV 2015).

Eesti Planeerijate Ühing – <http://www.planeerijad.ee/et/kutse.html> (vaadatud 20. IV 2015);
Kutsestandardid: Ruumilise keskkonna planeerija, tase 7. – Sihtasutus Kutsekoda. – <http://www.kutsekoda.ee/et/kutseregister/kutsestandardid/10424926> (vaadatud 20. IV 2015)
Muinsuskaitseamet – <http://muinas.ee/muinsuskaitsetegevus/malestised> (vaadatud 20. IV 2015).

SUULISED ALLIKAD

Lagerspetz, M. Sotsioloogia uurimismeetodid. Loengukonspekt, 2007.
Tööalane vestlus Mare Kasega. X 2009.
Intervjuu Malle-Mari Lauguga. 20. III 2008. Märkmed autori valduses.

PLANEERINGUD

Alatskivi valla üldplaneering.
Ambla valla üldplaneering.
Antsla valla üldplaneering.
Are valla üldplaneering.
Aseri valla osavalla üldplaneering.
Emmaste valla üldplaneering.
Hanila valla üldplaneering.
Harju maakonnaplaneeringut täpsustav teemaplaneering Põhimaantee nr 4 (E67) Tallinn-Pärnu-Ikla trassi asukoha täpsustamine km 12,0-44,0.
Harjuma kergliiklusteed.
Ida-Viru maakonnaplaneeringut täpsustav teemaplaneering Ida-Virumaa tehniline infrastruktuur.
Jõgeva linna üldplaneeringu teemaplaneering. Avalike ja ärialade paiknemist ja ehitusreegleid täpsustav teemaplaneering.
Kehtna valla üldplaneering.
Kernu valla üldplaneering.
Koigi valla üldplaneering.
Konguta valla üldplaneering.
Kuressaare linna ja Kaarma valla kontaktvööndi ühisplaneering.

Kärlda linna üldplaneering
Manija saare teemaplaneering.
Mustvee linna üldplaneering.
Mõisaküla linna üldplaneering.
Märjamaa valla üldplaneering.
Nissi valla üldplaneering.
Olulise ruumilise mõjuga Aidu tuulepargi, seda toetava infrastruktuuri ja rekreatsioonialade ning lasketiiru asukohavaliku teemaplaneering.
Orissaare linna üldplaneering.
Otepää valla üldplaneering.
Paldiski linna üldplaneering.
Porkuni järve puhkeala teemaplaneering.
Põlva maakonna asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused.
Põlva valla üldplaneering.
Pärnu maakonnaplaneeringut täpsustav teemaplaneering E67 Tallinn-Pärnu-Ikla maantee asukoha täpsustamine km 92,0–170,0.
Pärsti valla üldplaneering.
Rapla maakonnaplaneeringut täpsustav teemaplaneering „Põhimaantee nr 4 (E67) Tallinn-Pärnu-Ikla (Via Baltica) trassi täpsustamine km 44.0–92.0. 2014.
Rõngu valla üldplaneering.
Saare maakonna asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused.
Sangaste valla üldplaneering.
Saue valla üldplaneering.
Tabivere valla osa üldplaneering Saadjärve I sihtala.
Tahkuranna valla üldplaneering.
Tõrva linna üldplaneering.
Türi valla üldplaneering.
Valga linna üldplaneering.
Vastseliina valla üldplaneering.
Veriora valla üldplaneering.
Viimsi valla üldplaneering.
Viimsi valla üldplaneeringu teemaplaneering Viimsi valla üldiste ehitustingimuste määramine. Elamuehituse põhimõtted.
Viiratsi valla üldplaneering.

Viljandi maakonna asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused.

Viru-Nigula valla üldplaneering.

Vormsi valla üldplaneering.

Võrumaa kergliiklusteed ja loodusrajad.